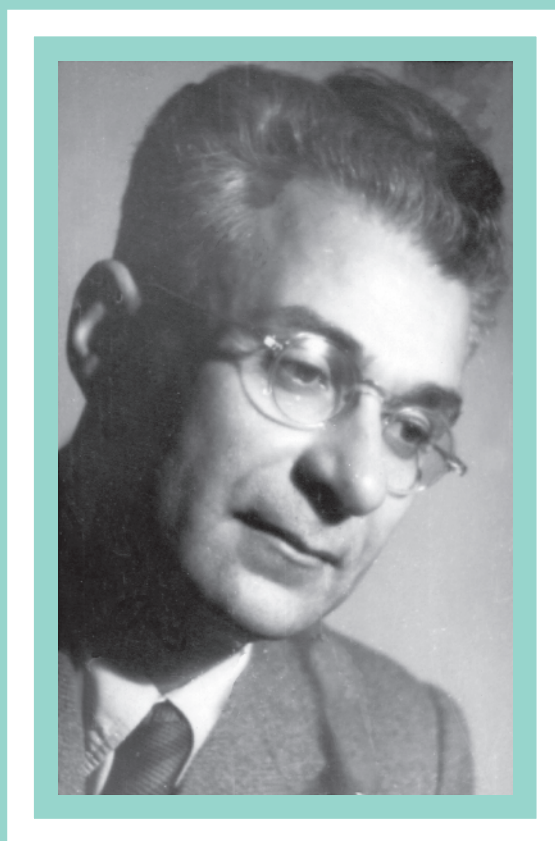

Ο ΚΥΚΛΟΣ

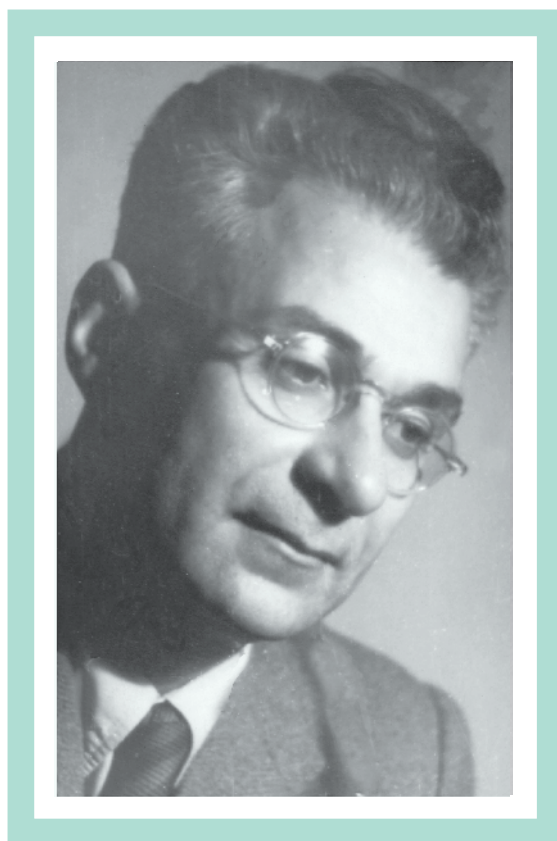

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2014

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΚΥΚΛΟΣ

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2014

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΥΡΩΣΥΣΤΗΜΑ

Τράπεζα της Ελλάδος - Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης

Μονάδα Έρευνας, Εκδόσεων και Διοικητικής Υποστήριξης

Ελ. Βενιζέλου 21, 102 50 Αθήνα, Τηλ. 2103203562

Αναμνηστικό τεύχος - Απρίλιος 2014

Συντακτική επιτροπή: Π. Παναγάκης, Ι. Δαβιλά, Ν. Δουγέκος, Μ. Γενιτσαρίου, Χ. Λιναρδάκη

Υπεύθυνοι εκτύπωσης: Δ. Σιγάλας, Σ. Τικέλλης, Τμήμα Εκτύπωσης Ειδικών Προϊόντων, Ι.Ε.Τ.Α.

Το παρόν αναμνηστικό τεύχος του περιοδικού των υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος «Ο ΚΥΚΛΟΣ» εκδόθηκε με αφορμή την εκδήλωση της 7ης Απριλίου 2014 για τα 110 χρόνια από τη γέννηση του μεγάλου συγγραφέα Ηλία Βενέζη (1904-1973), ο οποίος υπηρέτησε στην Τράπεζα από το 1930 έως το 1957.

Το τεύχος διαρθρώνεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει κείμενά του που δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «Ο ΚΥΚΛΟΣ» από τον Ιούλιο του 1961 έως το Δεκέμβριο του 1967, σε πιστή αναπαραγωγή. Κάποια από αυτά είναι οδοιπορικά ή χρονογραφήματα, άλλα αφηγούνται περιστατικά που συνέβησαν στην Τράπεζα και των οποίων υπήρξε μάρτυρας ο Βενέζης, κάποια είναι ιστορικά κείμενα δοσμένα με μια πρωτότυπη οπτική. Στα περισσότερα, το τοπίο και η ιστορία πλέκονται σε ένα αδιάαιρετο σύνολο που είναι προφανές ότι ο συγγραφέας νιώθει να τον ξεπερνά. Κάπως έτσι καταλήγει να μιλά για το πάθος που κυριεύει τον άνθρωπο όταν πρόκειται για την εκπλήρωση των ονείρων του ή για την υπεράσπιση της πατρίδας και των ιδεωδών, για το θρίαμβο του πνεύματος πάνω στην ύλη και για το θάρρος με το οποίο αναμετρείται κανείς με το αναπόφευκτο.

Στη δεύτερη ενότητα δημοσιεύονται ιδιόχειρη επιστολή του Ηλία Βενέζη και η αλληλογραφία του με τους Διοικητές

Εμμ. Τσουδερό και Κ. Βαρβαρέσο σχετικά με το «Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος». Προκαλεί συγκίνηση το πώς ο Εμμ. Τσουδερός αποκαλεί την Τράπεζα «κόρη του», πώς ο Η. Βενέζης λέει ότι το βιβλίο ήταν για τον Τσουδερό «η τελευταία χαρά της ζωής του» πριν πεθάνει και πώς ο Κ. Βαρβαρέσος του δίνει με ειλικρίνεια και θέρμη τα συγχαρητήριά του.

Η τρίτη ενότητα αφορά τη σύλληψη και κράτησή του στις φυλακές Αβέρωφ από τις γερμανικές δυνάμεις στην Κατοχή, όταν εκείνος τόλμησε να μιλήσει για ελευθερία σε συγκέντρωση του προσωπικού στο Κεντρικό Κατάστημα της Τράπεζας. Η φυλάκισή του πυροδότησε μεγάλης κλίμακας αντίδραση του πνευματικού κόσμου της Ελλάδας, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τις πολυάριθμες υπογραφές που είναι συγκεντρωμένες στο γερμανικό διαβιβαστικό της ελληνικής επιστολής, το οποίο παρατίθεται εδώ μαζί με την επιστολή που έγραψε στη γυναίκα του, Σταυρίτσα, μέσα στη φυλακή.

Ο Ηλίας Βενέζης οπωσδήποτε δεν θα μείνει στα ελληνικά γράμματα με τις σελίδες που έγραψε στον «ΚΥΚΛΟ» ή στο «Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος», δεν παύουν όμως και αυτές, όπως και κάθε άλλο γεγονός της ζωής του που είναι συνυφασμένο με την Τράπεζα, να αποκαλύπτουν αλήθειες που τον αφορούσαν και να υπογραμμίζουν ότι ήταν πραγματικά ένας δικός μας άνθρωπος. Ευχαριστούμε θερμά την κόρη του, Άννα Βενέζη Κοσμετάτου, για το υλικό που μας παραχώρησε.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ
των αυτοτελών εκδόσεων του **Ηλία Βενέζη (1928-2006)**

- Ο Μανώλης Λέκας κι άλλα διηγήματα*, Διηγήματα, 1928
- Το Νούμερο 31328 – Το βιβλίο της σκλαβιάς*, Μυθιστόρημα, 1931
- Γαλήνη*, Μυθιστόρημα, 1939
- Αιγαίο*, Διηγήματα, 1941
- Αιολική γη*, Μυθιστόρημα, 1943
- Ακήφ*, Αφήγημα, 1944
- Άνεμοι*, Διηγήματα, 1944
- Μπλοκ C*, Θεατρικό, 1946
- Ώρα πολέμου*, Διηγήματα, 1946
- Φθινόπωρο στην Ιταλία*, Οδοιπορικό, 1950
- Έξοδος – Χρονικό της Κατοχής*, Ιστορικό, 1950
- Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός – Οι Χρόνοι της δουλείας*, Ιστορικό, 1952
- Οι νικημένοι*, Διηγήματα, 1954
- Αμερικανική γη*, Οδοιπορικό, 1954
- Χρονικόν της Τραπεζίης της Ελλάδος – Ιστορία μιας εικοσιπενταετίας 1928-1952*, Ιστορικό, 1955
- Ωκεανός*, Μυθιστόρημα, 1956
- Αργοναύτες – Χρονικά των Ελλήνων και ταξίδια*, 1961
- Εμμανουήλ Τσουδερός – Ο Πρωθυπουργός της Μάχης της Κρήτης και η εποχή του*, Ιστορικό, 1966
- Αρχιπέλαγος*, Διηγήματα και διηγήσεις ταξιδιών, 1969
- Εφταλού – Ιστορίες του Αιγαίου*, 1972
- Περιηγήσεις στη Ρωσία, τη Δαλματία, την Ελβετία, την Αγγλία*, 1973
- Στις ελληνικές θάλασσες – Μυθιστορία του Ιονίου και του Αιγαίου*, 1973
- Μικρασία, χαίρε – Διήγησις συμβάντων*, 1974
- Το μυθιστόρημα των τεσσάρων*, Στράτης Μυριβήλης, Μ. Καραγάτσης, Άγγελος Τερζάκης, Ηλίας Βενέζης, 1979
- Το καϊκι του Θησείου και άλλες ιστορίες για μικρούς (και μεγάλους)*, 2006

Α. Αναδημοσιεύσεις από το περιοδικό των υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος Ο ΚΥΚΛΟΣ (1961-1967)

(τα **No** στο κάτω δεξιά τμήμα της σελίδας παραπέμπουν στα τεύχη στα οποία έγινε η αρχική δημοσίευση)

ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΠΡΩΗΝ ΕΧΘΡΟ

ΕΓΡΑΦΑ τότε — έδω και δέκα περίπου χρόνια — το *Χρονικόν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ελλάδος*, — τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης εἰκοσιπενταετίας τῆς. Γιὰ νὰ ἔχω ἡσυχίαν, μακρὰν τῆς τύρβης, μοῦ εἶχαν δώσει ἕνα ἀπέραντο γραφεῖο, στὸν τέταρτο ὄροφο τοῦ μεγάρου τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, ζεστὸ ὅσο γίνεται: ἦταν πλάι στὰ λουτρά. «Θὰ βλέπετε ἀπὸ κεῖ συνεχῶς καὶ τὸν Παρθενῶνα», μοῦ εἶπαν. Μὲ παρηγόρησε ἡ ἰδέα τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου καὶ ἔστρεφα τὸ βλέμμα ὅταν παραγινόταν ἡ ζέστη ἀπ' τὰ λουτρά.

Ἐκεῖ ψηλὰ ἔφταναν σπανίως καὶ μερικοὶ ἐπισκέπτες, — οἱ λίγοι ποὺ μάθαιναν τὸ κρησφύγετο.

Μιά μέρα ὁ Διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς Γεώργιος Μαντζαβῖνος μοῦ τηλεφώνησε:

— Εἶναι ἐδῶ ἕνας Τοῦρκος δημοσιογράφος, διευθυντὴς ἑνὸς γαλλόφωνου περιοδικοῦ τῆς Πόλης. Ἔνα τεύχος τοῦ περιοδικοῦ θὰ ἀφιερωθεῖ στὴν Ἑλλάδα. Ἔνα κεφάλαιο θὰ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Τραπεζῆς μας. Παρακαλῶ, δώστε του ὅσα στοιχεῖα πρέπει γι' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Καὶ βοηθήστε τον νὰ τὸ γράψει.

Δέχτηκα τὸν Τοῦρκο, μιλήσαμε πολὺ. Τότε ἄκουσα τὸ παράξενο παραμῦθι γιὰ τὸ ὅποιο θὰ σᾶς πῶ σήμερα. Εἶναι μιὰ ἀπὸ κείνες τὲς ἀπίθανες ἱστορίες ποὺ κάποτε ἐσύνηθετε ἡ ἄγρια, ἡ πικρὴ δύναμη τοῦ Αἰγαίου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, τυλίγοντας τοὺς ἀνθρώπους μ' ἕνα πνεῦμα τραγικὸ καὶ περιγελαστικὸ μαζί, σὰ νὰ ἔπαιζε μαζὶ τοὺς θεάτρο.

Ὁ Τοῦρκος, ἀφοῦ πῆρε τὰ στοιχεῖα ποὺ ἦταν νὰ τοῦ δώσω, ἀφοῦ μὲ ρώτησε γιὰ πολλὰ, σηκώθηκε, προχώρησε πρὸς τὸ παράθυρο, στάθηκε κοιτάζοντας πέρα. Ἡ Ἀκρόπολις, ὁ Νάος, πρόβελναν στὸ βάθος πλέοντας στὸν ἥλιο. Τὰ πάμφωτα ἐρείπια ἦταν, ἐκείνη τὴν ὥρα, ὄραμα ἀνένδοτο, μοναδικό. Ὁ Τοῦρκος κοίταξε σιωπῶντας. Κι' ἐγώ, ποὺ καταλάβαινα τὴ δύναμη, τὴ μαγεῖαν ποὺ μεταγχιζόταν στὸν ἀλλόθρησκο, στεκόμουν πίσω του καὶ δὲν ἔλεγα λέξη.

Ὡσπου αὐτὴ ἡ σιωπηλὴ λειτουργία τελείωσε. Ὁ ξένος γύρισε, κάθισε, γύρισε κι' ἐγώ στὴ θέση μου. Μᾶς χώριζε πάλι ἐλάχιστος χώρος, — τὸ γραφεῖο, τὸ τραπέζι.

Εἶπε ὁ Τοῦρκος χωρὶς ἄλλη εἰσαγωγή, χωρὶς νὰ συνδέεται αὐτὸ μὲ τίποτα ἀπ' ὅ,τι κουβεντιάσαμε πρὶν, ἀπ' ὅ,τι μᾶς εἶχε φέρεי σὲ ἐπαφή:

— Ἀγαπῶ τοὺς Ἕλληνες. Στὴν οἰκογένειά μου, πάντα ἀγαπούσαμε τοὺς Ἕλληνες. Τοὺς αἰσθανόμαστε.

Δὲν περιέμενε ἀπάντησιν. Συνέχισε:

— Σκέπτομαι πόσο ζυμωμένοι εἴμαστε, τουλάχιστον σὲ ὁρισμένες περιοχές, ἐσεῖς, ἐμεῖς. Μισῶ τὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ, τὸν πολέμῳ μὲ τὴν πένα μου ὅπου ἐκδηλώνεται στὴ χώρα μας.

Στάθηκε λίγο. Σὰ νὰ ἤθελε νὰ δώσει σὲ δόσεις αὐτὸ ποὺ εἶχε νὰ πεῖ.

— Ὁ πατέρας μου ἦταν ἀπ' τὰ Γιαννιτσαῖ. Ὁ παπὸς μου ἦταν ἀπ' τὴν Κρήτη. Ἐγὼ γεννήθηκα στὴν Ἰσταμπούλ. Ἡ μητέρα μου μιλοῦσε ἔξοχα τὰ ἑλληνικά. Ὁχι αὐτὸ μονάχα: ἡ ἀδυναμία τῆς ἦταν νὰ μιλᾷ ἑλληνικά. Στὴν Ἰσταμπούλ ἔπαιρνε τὸ δοῦλο μας κι' ἔβγαине νὰ κάνει πάντα αὐτὴ τὰ ψώνια. Καὶ πῆγαινε ἐπίτηδες στὰ ἑλληνικὰ μαγαζιά, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μιλᾷ ἑλληνικά μὲ τοὺς Ἕλληνες.

Δὲ ρώτησα ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν αὐτὴ ἡ διάθεσις. Ὁ Τοῦρκος συνομιλητὴς μου μὲ κοίταξε στὰ μάτια, εἶπε:

— Οἱ πρόγονοί μου ἀπὸ μητέρα ἦταν χριστιανοί, ἦταν Ἕλληνες. Οἱ πολὺ παλιοὶ μου πρόγονοι. Εἴμαστε μιὰ παλιὰ οἰκογένεια. Ἡ μάνα μου ἦταν ἀπ' τὸ σόι τοῦ Ἑβρενῶζ. Ὁ Ἑβρενῶζ πασάς, ὁ μετέπειτα Γαζής, — ὁ «Νικητὴς», — στάθηκε ὁ γενάρχης τῆς φαμίλιας τῆς μητέρας μου. Λοιπὸν αὐτὸς ὁ Ἑβρενῶζ — ὁ πασάς, ὁ Γαζής, ὁ ἐνδοξος, ὁ πρόγονός μας — ἦταν χριστιανὸς καὶ Ἕλληνας. Ὁ Ἑβρενῶζ ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Ὁ συνομιλητὴς μου πάλι σταμάτησε. Κι' ἐνῶ, ὅσο μιλοῦσε πρὶν, εἶχε λίγο χαμηλώσει τὰ μάτια, τὰ στήλωσε πάλι ἀπάνω μου νὰ δεῖ τὴν ἀντίδραση, τὴν ἐντύπωση. Τὸν κοίταζα τώρα κι' ἐγώ κατάματα. Ὁ πρῶν ἐχθρὸς γινόταν κάτι ἄλλο, ἀκόμα πιὸ συγκεκριμένο.

— Ἡ ἱστορία εἶναι παλιά, εἶπε ὁ Τοῦρκος. Ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Βυζαντίου. Πρὶν πέσει ἀκόμα ἡ Ἰσταμπούλ. Πρὶν ἀπ' τὸν Μπαρμπαρόσσα, ἐπὶ Σουλτὰν Ὁρχάν. Ἦταν τότε στὸ Αἶγαῖο καποδὴν πασάς ὁ Μεμετ Ἀλῆς. Ὁ Μεμετ Ἀλῆς εἶχε πιάσει σκλάβο τὸν Ἑβρενῶζ, τὸν ἀλυσόδεσε στὸ κάτεργό του, κι' ἐμεῖλε νὰ σαπίσει ἐκεῖ, τραβώντας κουπί, ὁ σκλάβος, ἂν δὲ γινόταν ὅ,τι ἔγινε. Ὁ Ἑβρενῶζ ἦταν δεμένος κοντὰ σ' ἕνα Βενετσιάνο σκλάβο, θερίο ἴσαμε κεῖ πάνω. Λοιπὸν μιὰ μέρα, καθὼς περνοῦσε ὁ Μεμετ Ἀλῆς πλάι στοὺς σκλάβους, ὁ γίγαντας ὁ Βενετσιάνος τινάχτηκε πάνω ξαφνικά, ξελάσκαρε μὲ τὴ φοβερὴ του δύναμη τὲς ἀλυσίδες, κι' ἦταν ἔτοιμος νὰ πέσει μὲ τὸν ὄγκο του πάνω στὸν Μεμετ Ἀλῆ, ποὺ ὅ,τι εἶχε προσπεράσει, νὰ τὸν ρίξει κάτω καὶ νὰ τὸν πνίξει. Ὅ,τι πρόλαβε νὰ τὸν τραβήξει τὸν Βενετσιάνο ὁ Κρητικὸς ὁ Ἑβρενῶζ —

κης. « Βρέ, τοῦ λέει σιγανά, ἀκόμα κι' οἱ σκλάβοι δὲ χτυποῦν ἔτσι, ἀπὸ πίσω, ἄναντρα ! Γυναίκα εἶσαι ; »

» Πῆρε κάβο κι' ὁ Μεμέτ Ἀλῆς, γύρισε, κατάλαβε τί ἔγινε. Χάδεψε τὸν Ἑβρενοζάκη, πρόσταξε καὶ πῆραν τὸ κεφάλι τοῦ Βενετσιάνου. Ὑστερα πρόσταξε νὰ λύσουν τὰ σίδερα τοῦ Κρητικοῦ σκλάβου. Τοῦ εἶπε : « Ἀπὸ τώρα σὲ παίρνω στὴ δούλεψή μου. Εἶσαι ἄντρας καὶ θὰ σὲ κάνω νὰ πᾶς ψηλά. »

ναίκα αὐτὴ ὀχτὼ παιδιά, πέντε ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια. Καὶ σὰν πέθανε, ἡ φαμίλια τοῦ ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά στὰ Γιανιτσά. Καὶ τὰ παιδιά τοῦ ἔκαμαν παιδιά κι' ἀγγόνια, ἄλλα ἔμειναν στὰ Γιανιτσά, ἄλλα σκορπιστήκαν στὴν Ἀνατολή. Οἱ τάφοι τῶν Ἑβρενόζ ἦταν χρόνια πολλὰ στὰ Γιανιτσά. Κι' ἐμένα ἡ μάνα μου ἦταν ἀπ' τὸ σόι τῶν Ἑβρενόζ.

Ὁ Τοῦρκος συνομιλητῆς δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν

» Σὰ γύρισαν πίσω, ὁ Μεμέτ Ἀλῆς παρουσίασε τὸν Ἑβρενοζάκη στὸν Τζελεμπή Σουλτάν. Κι' ὁ Τζελεμπή Σουλτάν, αὐτὰ μαθαίνοντας, τὸν πῆρε τὸν Ἑβρενοζάκη ἀπὸ καλὸ. Κι' ὁ Ἑβρενοζάκης τούρκεψε, ἔγινε Ἑβρενόζ-μπέης, μπῆκε στὴ δούλεψή τοῦ Σουλτάνου, κι' ἔγινε καπετάνιος καὶ πολέμησε σὰ θεριὸ τοὺς Βενετσιάνους καὶ τοὺς κουρσάρους, ἀπόχτησε δόξα καὶ ὄνομα, ἔγινε Ἑβρενόζ πασάς. Κι' ὕστερα, μὲ τὴν παλικαριά του, ἔφτασε ἀκόμα πιὸ ψηλά. Ἐγινε Γαζής, — ὁ Νικητῆς. Καὶ πῆρε μιὰ γυναίκα, μονάχα μιὰ. Δὲν ἔκαμε χαρέμι ὅπως ὅλοι οἱ Τοῦρκοι. Εἶπε : « Εἶμαι εὐχαριστημένος μὲ μιὰ γυναίκα. Θὰ ζήσω μὲ μιὰ γυναίκα, ὅπως οἱ χριστιανοί. » Κι' ἔκαμε μὲ τὴν γυ-

ἐντύπωση ποὺ ἔκανε ἡ ἀφήγησή του στὸν ἀκροατὴ τοῦ. Εἶχε βυθιστεῖ στὸ μακρινὸ παρελθὸν τοῦ Ἑλλήνα προγόνου του. Σὰ νὰ μιλοῦσε πιά μόνο μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Τί νὰ αἰσθανόταν ; Νὰ ἦταν περήφανος ποὺ ὁ μακρινὸς του πρόγονος ἦταν ἓνα παλικάρι, ἓνας Γαζής, ἓνας ἐνδοξος ; Νὰ ἦταν σὲ στενάχωρη θέση ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ διάσημος πρόγονος ἦταν ἓνας χριστιανὸς ἀλλαξόπιστος ; Νὰ αἰσθανόταν ἀπέναντί του νικητῆς ; νικημένος ;

Δὲν καταλάβαινα, δὲν ἤξερα. Τὸ πρόσωπο ἦταν πολὺ εὐγενικό, εἶχε προσήνεια, ἀλλὰ ἦταν ἀπαθές, σχεδὸν οὐδέτερο. Μονάχα μιὰ στιγμή μοῦ φάνηκε πὼς εἶδα σ' αὐτὸ τὸ πρόσωπο, στὰ μάτια του μέσα, ἓνα

στρώμα μελαγχολίας. 'Αλλά αυτό μπορούσε νά ἐρχόταν ἀπ' τὰ στρώματα τοῦ παλίου καιροῦ ποῦ εἶχε ἀνασηκώσει. 'Ισως νά ἦταν ἀπ' αὐτό.

— Ἀγαπούσαμε στὸ σπίτι μας πάντα τοὺς Ἕλληνες, εἶπε πάλι ὁ Τοῦρκος. Καί, τουλάχιστον τοὺς μιμούμαστε σὲ κάτι : ὅλοι οἱ Ἐβρενόζ, ἢ ὅλοι ὅσοι ἔχουν μέσα τους τὸ αἷμα τῶν Ἐβρενόζ, παντρεύονται μονάχα μιὰ γυναίκα. Κι' ἐγὼ μονάχα μιὰ γυναίκα παντρεύτηκα.

Στάθηκε λίγο.

— Καί κάτι ἄλλο ἀκόμα, συνέχισε. Προσέξατε μήπως με τί προφορὰ μιλοῦ τὰ γαλλικά ; Σὰν τοὺς Ἕλληνες. Ἀπὸ τὰ πολλὰ ἑλληνικά ποῦ μιλοῦσαν πάντα στὸ σπίτι μας.

— Ἐσεῖς γιατί δὲ μιλάτε ἑλληνικά ; τὸν ρώτησε τότε φίλη κυρία ποῦ ὅ,τι εἶχε ἔρθει στὸ γραφεῖο καὶ παρακολούθησε ἕνα μέρος ἀπ' τὴ συνομιλία.

— Μὰ κι' ἐγὼ μιλοῦ ἑλληνικά ! εἶπε ὁ Τοῦρκος.

Καὶ τότε ἄρχισε νὰ μιᾶ, σπασμένα βέβαια, ἑλληνικά, λέγοντας λίγα ἀκόμα γιὰ τὸ παραμῦθι τοῦ Ἐβρενόζ πασᾶ, τοῦ ἀλλαξόπιστου, τοῦ χριστιανοῦ προγόνου του.

»«

Εἶναι τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά, ὅσα μοῦ εἶπε ὁ Τοῦρκος, ποῦ νὰ συγκρούεται μετὰ τὴν ἱστορία ; Οἱ χρονολογίες, τὰ ὀνόματα, ὁ Σουλτὰν Ὁρχάν, ὁ Μεμέτ Ἀλής, οἱ ἄλλοι ; Ἀλλὰ τί σημασία θὰ εἶχε ἂν θὰ βρισκόταν κάποιος λάθος στὶς χρονολογίες, στὰ ὀνόματα ; Σκέπτομαι τὴν περίπτωσή, τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Τοῦρκος εἶχε σταθεῖ μπρὸς στὸ ὄραμα τοῦ ἀρχαίου

ἑλληνικοῦ Ναοῦ, — τοῦ Ναοῦ τῶν χτεσινῶν ἐχθρῶν του, — καὶ στὸ αἷμα του σίγουρα θὰ αἰσθανόταν νὰ εἶναι νικημένος. Ἦταν ἀπόγονος ἐνὸς νικητῆ. Ἀλλὰ κι' αὐτὸς ὁ νικητὴς ἦταν ἕνας νικημένος : εἶχε προδώσει τὸ Θεό του, τὸ ἔθνος του. Κι' ἀπὸ τότε πέρασαν αἰῶνες, ἀλλὰ ἡ μνήμη μένει, ὅπως καὶ ἡ φωνή, στὸ αἷμα.

— Πόσον καιρὸ μέναιτε σ' ἐμᾶς σκλάβος, στὰ Ἑργατικά Τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ; με εἶχε ρωτήσει ὁ Τοῦρκος.

Τοῦ εἶπα :

— Δεκατέσσερις μῆνες. Τότε ποῦ χάσαμε τὴ Μικρασία. Στὰ 1922.

Μὲ κοίταξε, καὶ τώρα τὸ πρόσωπό του ἔδειχνε σὲ πόσο στενάχωρη θέση βρισκόταν.

— Τότε θὰ μάθατε τουρκικά, εἶπε.

Αὐτὸ μόνο βρῆκε νὰ πεῖ.

— Τὰ λίγα ποῦ ἔμαθα, εἶπα, τὰ ξέχασα.

— Μὰ ἀφοῦ εἴστε ἀπ' τὴν Ἀνατολή, γιατί δὲν ξέρετε τουρκικά ; ρώτησε πάλι.

— Στὴν πατρίδα μου ἦταν ὅλο Ἕλληνες, ἄς ἦταν Ἀνατολή, εἶπα.

Ἔτσι τελείωσε ἡ συνομιλία. Μὲ προσκάλεσε νὰ πάω στὴν Πόλη, θὰ ἦταν στὴ διάθεσή μου. Ἡ κυρία ποῦ ἄκουγε τὴ συνομιλία εἶπε :

— Ὁνειρεύομαι νὰ ἀξιωθῶ κάποτε νὰ δῶ τὴν Ἀγιά Σοφιά.

Ὁ ξένος πάλι σήκωσε τὰ μάτια, κοίταξε τὴν Ἑλληνίδα, μ' ἐκείνη τὴν ἐκφραση τὴν οὐδέτερη, τὴ σιωπηλή.

Ἄ, τί μπερδεμένους, τί δύσκολους συνδυασμοὺς ποῦ ἐφτιανε κάποτε ἡ μοίρα τοῦ Αἰγαίου παίζοντας μετὰ τοὺς ἀνθρώπους !

ΗΛΙΑΣ BENEZHS

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ

ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ. Καθόμαστε στην ακρογιαλιά, έπαιζε με τὰ βότσαλα, έκανε με τὰ βότσαλα και με τὸν ἄμμο πύργο, καστέλι. Γύρω στὸ καστέλι σήκωνε τεῖχος. Σκέφτηκε, ἔθαψε τὸ τεῖχος με ἄμμο, ὁ ἄμμος ἔγινε ἕνας ὄγκος, σὰ βουνὸ πλάι στὸν πύργο.

— Τὸ βουνό, εἶπε. Τώρα τὸ κάστρο εἶναι θαμμένο κάτω ἀπ' τὸ βουνό. Ἔτσι θὰ ἦταν και στὸ παραμύθι.

— Για τί κάστρο θαμμένο λές, και για ποιό παραμύθι; ρώτησα.

— Λέω για τὸ κάστρο τῶν παλιῶν βασιλιάδων μας. Για τὸ θαμμένο κάστρο τῶν Τρώων.

Πάλι δὲν καταλάβαινα ποῦ πήγαινε ὁ νοῦς τοῦ παιδιοῦ. Μὰ κι' αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ πεῖ πολλά, δὲν μπορούσε. Γιατὶ ταξίδευε στὴ μαγεία, τραβηγμένο ἀπὸ τὴν ἔλξη τῆς μυστικῆς δυνάμεως ποὺ ἦταν μες στὰ περιστατικά ποῦ ὅ,τι εἶχε διαβάσει.

— Λέω για τὴν ἱστορία τοῦ θαμμένου κάστρου τῶν Τρώων, εἶπε πάλι. Για τὸν ἄνθρωπο ποὺ βρῆκε τὸ θαμμένο κάστρο.

Τέλος, σὰν φύγαμε ἀπ' τὴν ακρογιαλιά, κι' ὅταν τὸ θαμμένο κάστρο τοῦ ἄμμου εἶχε σβῆσει ἀπ' τὰ μάτια της, μπόρεσα νὰ πάρω μιὰ σωστὴ ἀπόκριση για τὸ ποῦ ταξίδευε ὁ νοῦς της. Εἶχε πέσει στὰ χέρια της ἕνα χρονικὸ γραμμένο ἀπὸ μιὰν Ἑλληνίδα για τὴν ἐκπληκτικὴ μοῖρα τοῦ πατέρα της. Μοῖρα ποὺ τόσο ἔμελλε νὰ συνδεθεῖ με τὸ παραμύθι τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ λόγος ἦταν για ἕνα χρονικὸ τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν γραμμένο ἀπ' τὴν Ἀνδρομάχη Σλήμαν-Μελᾶ. Τὸ διάβασα κι' ἐγώ, ὕστερα ἀπ' τὸ παιδί. Και καταλαβαίνω ὅλη τὴ μαγεία του.

Τί παραμύθι ἀλήθεια! Μᾶς βάζει σὲ μιὰ περιοχὴ ὅπου ἡ ἐπιστήμη συμπλέκεται με λειτουργίες μυστικές, με δυνάμεις ἄλογες, ποὺ ἔχουν σχεδὸν τὴν ὕψη τοῦ πεπωμένου. «Καμιά φορὰ ἀναρωτιέμαι — λέει ἡ Ἀνδρομάχη Μελᾶ στὸ χρονικὸ της για τὸν Ἑρρίκο Σλήμαν — ἂν κανένας ἄλλος ἄνθρωπος ἤξερε τόσο καθαρὰ μέσα του, ἀπὸ ὀκτῶ χρονῶν παιδί, τὸ τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀνακάλυπτε, και ἂν τὸ ζήτησε τόσο ἐπίμονα ἐπὶ σαράντα τέσσερα χρόνια ὥσπου τὸ βρῆκε.»

Θαρρεῖς και ἡ μοῖρα ἔσπρωξε τὸν πατέρα τοῦ Σλήμαν, ὅταν ζοῦσαν στὴν ἐνορία τοῦ Ἀνκερσχάγκεν, νὰ μιλήσει στὸ παιδί του, γύρω στὰ 1830, για τίς ἀνασκαφές ποὺ γίνονταν τότε στὴν Πομπηία, και νὰ τοῦ διαβάσει τὴν ἱστορία τοῦ τρωικοῦ πολέμου. «Ἴσως θὰ

μποροῦσε νὰ γίνουν κάποτε ἀνασκαφές και στὴν Τροία!» εἶπε με ἐνθουσιασμὸ τὸ παιδί, ὁ μικρὸς Σλήμαν.

Μὰ ὁ πατέρας του κουνούσε τὸ κεφάλι.

«Ἡ Τροία, παιδί μου, κι' ἂν ὑποθέσουμε πὼς κάποτε ὑπῆρξε, ἔγινε στάχτη ἐδῶ και χιλιάδες χρόνια.»

Ἄς ἔλεγε ὁ γέροντας! Ἡ Τροία εἶχε μιλήσει, εἶχε πιά ξυπνήσει για τὸ γιό του. Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ νέος Σλήμαν βρίσκει στὴ σχολικὴ του ἱστορία μιὰν εἰκόνα ποὺ παρίστανε τὴν Τροία στὶς φλόγες.

«Αὐτὴ ἡ πέτρινη πόλη, αὐτοὶ οἱ χοντροὶ τοῦχοι ἀδύνατο νὰ ἔχουν γίνει στάχτη», σκεφτόταν.

«Μὰ εἶναι μιὰν εἰκόνα ὀλότελα φανταστικὴ!» τοῦ ἔλεγε ὁ πατέρας του.

Δὲν πάει νὰ ἔλεγε ὁ γέρος! Πὼς ν' ἀλλάξουν δρόμο οἱ μυστικὲς δυνάμεις;

«Ἡ Τροία ὑπάρχει ἀκόμα, ἐπέμενε τὸ παιδί. Πάντα ὑπάρχει ἡ Τροία.»

Σὲ ἡλικία δώδεκα χρονῶ ἀρχίζει ἡ σκληρὴ ζωὴ, ἡ βιοπάλη. Ὁ νέος Σλήμαν παράτησε τὸ σχολεῖο, πήγε παραγιὸς σ' ἕνα μπακάλικο. Τέσσερα χρόνια — ἀφηγεῖται ἡ κόρη του — δούλευε ἀπ' τὸ πρῶνι στὶς πέντε ὡς τὸ βράδυ στὶς ἔντεκα, και για ἀμοιβὴ ἔτρωγε και κοιμόταν στὸ μπακάλικο. Ὑστερα ἔφυγε για τὸ Ἀμβούργο και μπῆκε καμαρότος σ' ἕνα καράβι ποὺ πήγαινε στὴ Βενεζουέλα. Τὸ καράβι ναυάγησε μόλις ξανοίχτηκε στὸν Ὠκεανό, ὁ μικρὸς καμαρότος ἔμεινε στὴν παγωμένη θάλασσα τέσσερις ὥρες, τέλος τὸν βρῆκαν ἀναίσθητο σὲ μιὰν ἀμμουδιὰ τῆς Ὀλλανδίας. Γύρεψε δουλειὰ στὸ Ἀμστερνταμ, τὸν πῆραν σ' ἕνα γραφεῖο για θελήματα. Ἐμαθε ὀλλανδικὰ, ἀγγλικὰ και γαλλικὰ μέσα στὸν πρῶτο χρόνο. Κάθε γλώσσα δὲν τοῦ ἔπαιρνε περισσότερο ἀπὸ ἑξὶ ἐβδομάδες. Με αὐτὰ τὰ ἐφόδια μπῆκε σὲ μιὰ μεγάλη ἐταιρεία ἀλλη-λογράφος, ὕστερα ἔγινε διευθυντής, ἔμαθε ρωσικὰ και πήγε στὴν Πετρούπολη ἀντιπρόσωπος τῆς ἐταιρίας, τέλος πήγε στὴν Ἀμερικὴ, στὸ Σακραμέντο, ἀνοιξε τράπεζα δική του, ἔγινε πολίτης ἀμερικανός, κέρδισε χρήματα πολλά.

Τὸν ἴδιο καιρὸ ἔμαθε νὰ διαβάζει και νὰ γράφει ἀρχαῖα και νέα ἑλληνικά, ἔμαθε ἀκόμα και ἀραβικά, ἀποστηθίζοντας ὁλόκερο τὸ Κοράνι. Για ν' ἀποδείξει πόσο τέλεια ἤξερε τὴ γλώσσα, φόρεσε τούρκικα, πῆρε ἕνα χαλάκι, ὥπως συνηθίζουν στὰ μέρη ἐκεῖνα, και πήγε στὴ Μέκκα νὰ προσκυνήσει τὴν ἱερὴ Κάαβα, ἀπαγγέλλοντας ἀπέξω κομμάτια ἀπ' τὸ Κοράνι. Ἦξε-ρε τότε δεκαοχτὼ ξένες γλώσσες.

Και ή Τροία ; Τὰ τείχη της ; Εἶχαν ἄραγε θαφτεῖ μὲς στὸν ἱλιγγό αὐτῆς τῆς καταπληκτικῆς ζωῆς ; Ὡ, πῶς ἴνεται νὰ θαφτοῦνε τὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅταν μιὰ φορὰ ὑπάρξουν μέσα μας ! Ἦταν σαράντα δυὸ χρονῶ ὁ Ἑρρίκος Σλήμαν, κι' ἡ εἰκόνα τῶν παιδικῶν καιρῶν μὲ τὰ τείχη ἦταν πιά πολὺ μακριά, ὅταν γι' αὐτὸν τὸν Ὀδυσσεά, τὸν τραπεζίτη τοῦ Σακχαμέντο, ξύπνησε πάλι ἡ εἰκόνα μὲ τὰ τείχη. « Αὐτὴ ἡ πέτρινη πόλη, αὐτὰ τὰ τείχη, ἀδύνατο νὰ ἔχουν γίνει ὁλότελα στάχτη ! »

Ἔτσι, κινημένος ἀπὸ τὸ πεπρωμένο του, ξεκίνησε ν' ἀνακαλύψει τὰ τείχη τῆς Τροίας. Ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ καιροῦ του ἦταν ἐναντίον του. Ἄλλοι λέγαν πῶς Τροία δὲν ὑπῆρξε καν. Ἄλλοι διαφωνοῦσαν ὡς πρὸς τὸ μέρος ποὺ ἔπρεπε νὰ τῇ ζητήσουν. Ὅλοι τὸν κοροϊδεύαν ποὺ τριγύριζε στὴ γῆ τοῦ Ἑλλησπόντου, μὲ τὴν Ἰλιάδα στὸ χέρι σὰ νὰ βαστοῦσε Εὐαγγέλιο. Τριγύριζε πάνω ἀπ' τὸ χῶμα, τὰ βουνά, γυρεύοντας ν' ἀκούσει ἀπ' τὸ χῶμα τὸ μυστικὸ μῆνυμα.

Τέλος ἀποφάσισε νὰ σκάψει σ' ἓνα λόφο πολὺ πιὸ κοντὰ στὸν Ἑλλησπόντο ἀπ' τὸ μέρος ποὺ παραδέχονταν ὅλοι οἱ ἄλλοι εἰδικοί.

Τὸν ἴδιο καιρὸ ἔγραψε σ' ἓνα δεσπότη τῆς Πελοποννήσου, φίλο του :

« Βρές μου μιὰ γυναίκα νὰ τὴν παντρευτῶ. Δὲν μὲ νιάζει ἂν θάναί φτωχή. Θέλω νῆναι μορφωμένη καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸν Ὀμηρο. Θὰ τὴν ἤθελα νὰ φαίνεται πῶς εἶναι Ἑλληνίδα, νᾶχει μαῦρα μαλλιά, κι' ἂν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κι' ὁμορφη. Κυρίως μ' ἐνδιαφέρει νὰ ἔχει καλὴ κι' ἀγαθὴ καρδιά. »

Ἔτσι πῆρε τὴν ἑλληνίδα συντρόφισσά του καὶ τράβηξε μαζί της στὴ χώρα τοῦ Ἑλλησπόντου νὰ βροῦνε τὰ τείχη τῆς χαμένης Τροίας. Μὲ ἑκατὸ ἐργάτες ἄρχισε νὰ σκάβει. Σιγά-σιγά ἄρχισαν νᾶρχονται στὸ φῶς, ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἐννιά πόλεις. Ἡ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἔπρεπε νᾶναι ἡ Τροία. Βρῆκαν καὶ τὸ παλάτι. Ὅμως ποῦ εἶναι οἱ θησαυροὶ ποὺ μὲ τόσο μεγάλα λόγια περιέγραφε ὁ Ὀμηρος ; Θησαυροὶ δὲν βρίσκονταν πουθενά. Μήπως δὲν ἦταν ἐκεῖ ἡ Τροία ;

Πέρασαν τρεῖς χρόνια ποὺ ὁλόένα ἔσκαβαν. Ὁ

Σλήμαν ὄρισε τὴ μέρα ποὺ θὰ σταματοῦσαν. 14 Ἰουνίου. Λύπη ἦταν στὴν καρδιά του πολλή. Νὰ ἦταν αὐτὸ ποὺ βρῆκε ἡ Τροία ; Μήπως δὲν ἦταν ; Στις 14 Ἰουνίου τὸ πρωὶ βρισκόταν μὲ τὴ γυναίκα του στὸ μέρος τῶν ἀνασκαφῶν. Οἱ ἐργάτες εἶχαν ἀρχίσει τὴ δουλειά, — γιὰ τελευταία μέρα. Ξαφνικά, μὲς στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, μὲς στὶς στάχτες, τὸ μάτι τοῦ Σλήμαν πῆρε κάτι ποὺ γυάλιζε. Λέει στὴ γυναίκα του :

« Πές στοὺς ἐργάτες νὰ σταματήσουν. Καὶ φέρε τὸ μεγάλο, τὸ κόκκινο σάλι σου, αὐτὸ ποὺ φορᾷς τὰ βράδια. »

Ἡ Σοφία Σλήμαν ὑπάκουσε. Σὰ γύρισε, βρῆκε τὸν ἄντρα της νὰ σκαλίζει μόνος τὸ χῶμα μὲ ἓνα μαχαίρι. Ἡ γυναίκα κατὰλαβε κι' ἀπλωσε τὸ σάλι της. Ἐναν-ἐναν ὁ Σλήμαν ἄρχισε νὰ βγάζει τοὺς θησαυροὺς ποὺ θὰ γέμιζαν μὲ θάμβος τὸν κόσμο: χρυσὰ διαδήματα, εἰκοσιτέσσερα χρυσὰ περιδέραια, σκουλαρίκια, εἰδώλια, ἓνα χρυσὸ ποτήρι, δώδεκα χιλιάδες τόσα δαχτυλίδια ! Σὰν γύρισαν στὴ μικρὴ ξύλινη καλύβα ποὺ μέναν, ὁ Σλήμαν πῆρε τὰ πιὸ πολύτιμα ἀπ' τὰ εὑρήματα καὶ τὰ φόρεσε στὴ γυναίκα του. Ἡ ἀγάπη της κι' ἡ δόξα ἦταν γι' αὐτὸν τὸ ἴδιο πράγμα ὅστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἔργο.

Τὰ τείχη τῆς Τροίας εἶχαν μιλήσει.

»«

Αὐτὸ εἶναι τὸ καταπληκτικὸ χρονικὸ ποὺ ἀφηγεῖται ἡ Ἀνδρομάχη Σλήμαν-Μελᾶ. Γραμμένο

μ' ἓνα λιτό, περιεκτικὸ ὕφος, σὲ τόνο συγκαταλεγμένο μ' ὅλο τὸν αὐτοβιογραφικὸ χαρακτήρα του, μεταγγίζει τὴν παράξενη συγκίνηση ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὴ ζωὴ ὅταν συντίθεται ἀπὸ στοιχεῖα ἀπίθανα καὶ φανταστικά. Θὰ συμβούλευα αὐτὸ τὸ κείμενο στοὺς νέους ποὺ ἀρχίζουν νὰ γράφουν. Θὰ τὸ συμβούλευα περισσότερο στοὺς πρακτικὸς ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ μας, τοὺς πλημμυρισμένους ἀπ' τὸ ἄγχος του κι' ἀπ' τὸν πανικό του. Εἶναι δυστύχημα ποὺ, μέσα στ' ἄλλα, οἱ φοβεροὶ αὐτοὶ καιροί, οἱ δικοὶ μας, εἶχαν καὶ τούτη τὴν ὁλέθρια ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου : ἀφαίρεσαν ἀπ' τὴν καρδιά μας τὴ χίμαιρα, τὴν ἔφεση γιὰ τὴ χίμαιρα. Ὅταν τὸ ἄτομο,

Η ΣΟΦΙΑ ΣΛΗΜΑΝ
μὲ τὰ χρυσὰ κοσμήματα τὰ λεγόμενα
τῆς Ἑλένης τῆς Τροίας.
(Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐγγονοῦ της κ. Λένου Μελᾶ.)

πρὶν ἀκόμα συνθλιβεῖ μὲς στὴν ἀνώνυμη παντοδυναμία τῆς ομάδας, εἶχε ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει, αὐτὴ ἡ ἔφεση γιὰ τὴ χίμαιρα ἐβρισκε τὴν ἐκφρασὴ τῆς σὲ πράξεις ἀφάνταστης τόλμης, ὅπου τὸ κυνηγητὸ τῆς δόξας καὶ τοῦ πλοῦτος ταυτιζόταν μὲ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότη-
τας, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δινόταν στὸν ἄνθρωπο νὰ γίνε-
ι δυνατὸς κερδίζοντας τὸ μυστικὸ τῆς δυνάμης καὶ τῆς
ἁρμονίας τοῦ κόσμου. Ἄλλοι φκιάναν ἓνα μπαλόνι, τὸ
γέμιζαν μὲ ἀγέρα, τραβοῦσαν κατὰ τις παγωμένες
περιοχές, μπαῖναν μὲς στὸ μπαλόνι, καί, χωρὶς τι-
μόνι, χωρὶς κανένα μέσο ἀεροπλοΐας, κόβαν τὸ σκοινὶ
ποῦ τοὺς ἔδενε μὲ τὴ γῆ κι' ἀφῆναν νὰ τοὺς πάρει ὁ
ἀγέρας στὶς ἀνεξερεύνητες περιοχές τῶν πόλων, ὅπου
γυροῦν νὰ πατήσουν στὴν κορυφὴ τῆς Γῆς. Δὲν ἔφτα-
ναν ποτέ, δὲ γύριζαν ποτέ, κι' ἡ αἰώνια σιωπὴ τῶν πά-
γων ἔπαιρνε τὸ κουφάρι τους νὰ τὸ κρατῇ μέσα
τῆς, σύμβολο τῆς χίμαιρας καὶ τῆς τόλμης.

Ἄλλοι, μὲ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς, φκιάναν κάτι ξύ-
λινα σκαριά, καρυδότσουφλες, στὴν ἄκρη τοῦ Ὠκεα-
νοῦ, βάζαν μέσα λίγες θροφές ποῦ ἐμελλε νὰ σαπί-
σουν στὸ δρόμο, καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ ἄγνωστο, μὲς
στὸν Ὠκεανό, νὰ βροῦνε τί εἶναι στὴν ἄλλη ἄκρη του,
ν' ἀνακαλύψουν ἄγνωστα νησιά μὲ θησαυρό, μὲ μπα-
χαρικά καὶ μὲ δόξα. Οἱ πιὸ πολλοὶ γάνονταν στὸ δρόμο,
κι' ὅσοι ἀφῆκαν πίσω τους τὰ ὀνόματά τους, ἐπειδὴ
ἔφτασαν στὸ τέρμα, εἶναι τίποτα μπρὸς σ' ἐκείνους
ποῦ μεῖναν ἀνώνυμοι κι' ἀγνοημένοι. Στὶς ἀκτὲς τῆς
Νέας Ἀγγλίας, στὸ Σέλαμ, πῆγα καὶ βρῆκα τὴν Ἀρ-
μπέλλα, τὸ καράβι ποῦ ἔφερε τοὺς πρώτους ἀποίκους
στὴν ἀμερικανικὴ ἡπειρὸ ἀπ' τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ Ἀτ-
λαντικοῦ. Τί ἀπίστευτο κουράγιο νὰ περάσεις μ' αὐτὸ
τὸ παιχνίδι τὸν Ὠκεανό! Μὲς σ' ἐκείνους τοὺς ταξι-
διῶτες οἱ πιὸ πολλοὶ ἦταν ἄντρες ψημένοι καὶ σκλη-
ρόκαρδοι, ὅμως ἦταν κι' ἄλλοι μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι,
ἄνθρωποι ποῦ βγῆχαν ἀπ' τὸ σπουδαστήριο. Τοὺς
ἔνωνε ὅλους, τοὺς ἔκαιγε ἡ ἴδια φλόγα. Ἡ μυστικὴ
λειτουργία τοῦ πάθους, τὸ δαιμόνιο. Σ' ὅλους εἶχε
ἐρθεῖ ἡ ὥρα, μέσα τους εἶχαν μιλήσει τὰ τεῖχη τῆς
Τροίας, τὰ δικά τους, τοῦ καθενός. Κι' ἀπὸ τότε δὲ
γινόταν νὰ τοὺς ξεφύγουν. Τὰ τεῖχη τῆς Τροίας μι-
λοῦσαν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς γῆς, τοὺς φώναζαν. Κι' αὐ-
τοί, στὸ τέλος, μὴ μπορώντας ν' ἀντισταθοῦν στὴ
φωνή, ρίχνονταν μὲ φλογισμένα μάτια, καίγοντας
στὸν πυρετό, νὰ βροῦνε τὴν Τροία τους.

Σ' ἓνα λιμάνι τῆς Μεσογείου, στὸ Κάπρι τῆς Ἰτα-
λίας, βρῆκα ἓνα πρωινὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λιμανιοῦ

νᾶχουν τριγυρίζει, χορὸς, τὸν ἄνθρωπο. Ἦταν ψηλός,
ξερακιανός, μ' ἓνα πρόσωπο ὀργωμένο ἀπ' τὸ δαιμό-
νιο, τὰ μάτια του σὰ νὰ μὴ μπορούσαν νὰ σταθοῦν
πουθενά.

— Τί εἶναι ; ρώτησα.

— Ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὴ σφαῖρα του, μοῦ εἶπαν.

Ἦταν, λέει, μηχανικὸς ἀπ' τὸ Μιλάνο, μὲ ὑπόληψη
πολλή, ὅταν ξάφνου ἔρθε ἡ ὥρα του. Φωνὴ ἀβάστα-
χτη τοῦ ἔλεγε νὰ κατεβεῖ στὸν πάτο τῆς θάλασσας,
χίλια, δυὸ χιλιάδες πόδια βάθος, νὰ δεῖ, πρῶτος αὐτὸς
ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, τί εἶναι στὸ βυθό. Παρά-
τησε τὴ δουλειά του στὸ Μιλάνο, ἔρθε στὴ Νάπολη,
ἄρχισε τὰ σχέδια, τὴ δουλειά, νὰ κάνει μιὰ σφαῖρα,
νὰ μπεῖ μέσα καὶ νὰ κατεβεῖ στὸ βυθό. Πούλησε ὅ,τι
εἶχε καὶ δὲν εἶχε στὸ Μιλάνο, ἔκαμε στὴ Νάπολη μιὰ
σφαῖρα, ἔκαμε μιὰν ἄλλη, δὲν πετύχαινε, τὰ χρόνια
περνοῦσαν, τὰ μαλλιά του ἄρχισαν ν' ἀσπρίζουν. Ἀπὸ
τὸ Μιλάνο τοῦ φώναζαν :

« Γύρισε πίσω ! Γύρισε πίσω πιά ! Εἶναι καὶ τὸ
ἄλλο : Ὁ Βέλγος σὲ πρόλαβε. Σὲ πρόλαβε ἓνας Βέλ-
γος, ὁ Πικάρ ! »

Μὰ αὐτὸς τίποτα. Πῶς νὰ σωπάσει ἡ φωνὴ ποῦ
τὸν φώναζε στὸ βυθό ; Τέλος, ὕστερα ἀπὸ χρόνια,
ἔφτασε στὸ τέλος. Κατάφερε νὰ σκαρώσει μιὰ σφαῖρα
θαῦμα, θάμπαινε μέσα καὶ θὰ κατέβαινε ὀχτακόσια,
χίλια πόδια στὸν πάτο. Τὴν παραμονὴ τῆς μεγάλης
μέρας εἶπε νὰ κάμει τὴν τελευταία δοκιμὴ. Ἀνοίχτηκε
στὸ πέλαγο, ἐτοίμασε τὴ σφαῖρα. Ὅταν, κάτι ἔγινε.
Φαίνεται πὼς εἶχαν ξεχάσει νὰ κλείσουν μιὰ βαλβίδα,
κάτι τέτοιο, ἓνα λάθος τιποτένιο — κι' ἡ σφαῖρα, πρὶν
προφτάσει νὰ μπεῖ μέσα ὁ ἄνθρωπος, γέμισε νερό,
βούλιαξε, μπρὸς στὰ μάτια του.

Ἀπὸ τότε χάθηκε κι' ὁ ἄνθρωπος τοῦ Μιλάνου.
Δὲν εἶχε πιά μήτε τὸ κουράγιο, μήτε τὰ χρόνια, μήτε
τὸν πλοῦτο γιὰ νὰ ξαναρχίσει. Ν' ἀφήσει πάλι τὸ
ῥαμα τοῦ βυθοῦ καὶ νὰ γυρίσει στὸ Μιλάνο ἦταν ἀργά,
μήτε αὐτὸ δὲν γινόταν. Ἔτσι ἔμεινε γιὰ πάντα στὸ
Κάπρι, ρημανιένος, ἔρημος, νὰ κοιτάζει τὸ πέλαγο,
ἐκεῖ ποῦ ἦταν νὰ τελειώσει ἡ χίμαιρα. Καὶ γύρω του,
ὁ χορὸς, οἱ ψαράδες κι' οἱ βουτηχτάδες τοῦ κοραλιοῦ,
τὸν παρηγοροῦσαν λέγοντάς του γιὰ τὴ θάλασσα καὶ
γιὰ τὸ βυθό.

Ἄ, τί ἐποχὴ ποῦ οἱ ἄνθρωποι πιστεῦαν στὶς θαμ-
μένες Τροίες καὶ δαιμονίζονταν ν' ἀκούσουν τὴ φωνὴ
τῶν Τρώων !

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΠΡΑΞΗ

141 ΧΡΟΝΙΑ

ΕΝΑΣ ΟΔΟΙΠΟΡΟΣ ταξιδεύει στη γῆ τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι ξένος. Ἔχει μάθει ἀπὸ τὰ βιβλία πὺς ἡ γῆ αὐτὴ ἐδῶ εἶναι ἱερή, πὺς κάθε σπιθαμὴ τῆς εἶναι δεμένη μετ' ἱστορία. Ὡστόσο εἶναι κάτι πὺς τὸν ξαφνιάζει : Ἐνῶ περιμένει σὲ κάθε βῆμα του νὰ βρεῖ ἕναν τόνο δυνατὸ, μιὰ φωνὴ πὺς νὰ ὑπογραμμίζει ἔντονα αὐτὸ τὸ παρελθόν, αὐτὴ τὴν ἔνδοξη ἱστορία, δὲ βρίσκει παρὰ ἕνα σιωπηλὸ μεγαλεῖο. Βλέπει μιὰ φύση φωτεινὴ καὶ αὐστηρὴ νὰ σκέπει ἕνα λαὸ ἀπλό, φτωχὸ καὶ περήφανο ὅσο δὲ γίνεται ἄλλο.

Ὁ ξένος λέει :

— Ποῦ εἶναι, λοιπόν, τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας ; Μήπως εἶναι μονάχα αὐτά, ἐδῶ κι' ἐκεῖ, τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ;

Θὰ χρειαστεῖ νὰ μείνει λίγο ὁ ξένος στὴν Ἑλλάδα. Καὶ τότε θὰ τὸ ἀνακαλύψει. Κληρονομημένο ἀπ' τοὺς παλιούς χρόνους, ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, φερμένο μέσα ἀπὸ αἰῶνες φωτεινούς κι' ἀπὸ αἰῶνες σκοτεινούς, ζεῖ μὲς στὸ λαὸ τῶν ψαράδων καὶ τῶν βοσκῶν τῆς τυραννισμένης τούτης γῆς, ζεστὸ σὰν τὸ φῶς πὺς καίει, ἕνα πάθος ζωῆς. Αὐτὸ πὺς στὴν τελευταία του ἀνάλυση εἶναι τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας : τὸ πάθος γιὰ τὴν Ἐλευθερία καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴν Ἐκφραση. Γιὰ τὴν Ἐκφραση τὴν καλλιτεχνική, πὺς κι' αὐτὴ πάλι δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μιὰ λύτρωση, ἀπὸ κατάνκτηση Ἐλευθερίας.

Πέφτοντας πίσω ἀπὸ τὸ Καλλίδρομο, τὸ βουνὸ τὸ πέρα ἀπ' τὸν Παρνασσό, ὁ ξένος βρίσκει ἕνα βοσκό. Ὁ ξένος ξέρεي πὺς πλησιάζει σ' ἕναν ἀπ' τοὺς κορυφαίους χώρους, πὺς εἶναι ἐκεῖ γύρω.

Λέει στὸ βοσκό :

— Τί τόπος εἶναι αὐτός ἐδῶ ; Πὺς λέγεται τὸ μέρος ;

Ὁ βοσκὸς λέει ἀπλά :

— Τὸν λένε Θερμοπύλια. Ἐδῶ εἶναι τὰ Θερμοπύλια.

Ὁ ξένος αἰσθάνεται νὰ τὸν κυριεύει πολλὴ συγκίνηση. Λέει :

— Ξέρεις τί εἶναι Θερμοπύλιες ; Ξέρεις τί ἔγινε ἐδῶ ;

— Ξέρω, λέει γαλήνια ὁ βοσκὸς σὰ νὰ λέει τὴν πιὸ

ἀπλὴ ἱστορία τοῦ κόσμου. Τὸ ἔμαθα ἀπ' τὸν πατέρα μου. Ἀπ' τὸν πάππο μου. Ἐδῶ, λέει, τοὺς σταματήσαμε.

Δὲν ξέρει νὰ πεῖ « τοὺς βάρβαρους », δὲν ξέρει νὰ πεῖ « τοὺς Πέρσες ». Ἡ Ἀνατολὴ παίρνει στὰ μάτια του ἕνα σχῆμα, γίνεται χρῶμα.

— Τοὺς ἀραπάδες, λέει. Τοὺς σταματήσαμε ἐδῶ.

Πιὸ πέρα ὁ ὁδοιπόρος περνᾷ ἕνα γεφύρι. Ρωτᾷ ἕναν ἄλλο βοσκὸ πὺς βρίσκεται ἐκεῖ κοντά :

— Ἔχει ὄνομα τοῦτο τὸ γεφύρι ;

— Ἔχει, λέει. Τὸ λένε Ἀλαμάννα.

— Ἐγινε τίποτα ἐδῶ ;

— Ἐδῶ τοὺς κρατήσαμε, λέει ὁ βοσκός. Τοὺς ἀραπάδες πὺς ἦρθαν νὰ μᾶς ρημάξουν.

Ὁ ὁδοιπόρος ἀφήνει τὴ στεριά καὶ μπαίνει σ' ἕνα καῖκι πὺς ταξιδεύει στὸ Αἰγαῖο.

Θὰ μαρκάρουν ἀπ' τὴν Κούλουρη μὲ τὸ πέσιμο τοῦ ἡλίου. Φυσάει πουνέντες. Ὅλα παίρνουν ἕνα ἀνάλκρο ὕφος στὸ Σαρωνικό, ὅταν φυσάει πουνέντες. Σὲ λίγο βγαίνουν τὰ πρῶτα ἄστρα.

— Ξέρεις ; λέει ὁ μοῦτσος τοῦ καϊκιῶ στὸν ξένο. Ἐδῶ ἔγινε τὸ μεγάλο κακὸ.

Καὶ δείχνει τὰ νερά τῆς Σαλαμίνας.

— Σώπα ἐσύ ! Τί ξέρεις ἐσύ ἀπ' αὐτά ; βάζει μπροστά ὁ καπετάνιος τὸ μοῦτσο. Ἐλα νὰ σοῦ πῶ ἐγώ, λέει στὸν ξένο.

Κι' ἐνῶ ἀποπάνω τους ἡ Μεγάλὴ Ἀρκτὸς γράφει ἀτάραχη τὴν ἀργὴ πορεία τῆς, ὁ καπετάνιος τοῦ καϊκιῶ πὺς φεύγει γιὰ τὸ Αἰγαῖο λέει στὸν ξένο γιὰ τὸ τί ἔγινε κείνη τὴ μακρινὴ μέρα σὲ τοῦτα τὰ νερά τῆς Σαλαμίνας, τὴν ὥρα πὺς ἀποφασίζόταν ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ κόσμου. Αὐτοσχεδίαζε, προσπαθοῦσε μὲ κινήσεις τῶν χειρῶν, δείχνοντας τὸν ὀρίζοντα, νὰ δώσει ἕνα σχέδιο τῆς ναυμαχίας, τὴν πορεία τῆς. Ὅλα αὐτά μὲ φαντασία τόσο ζωερὴ σὰ νὰ ἦταν πράγματα χτεσινά, σὰν γεγονότα πὺς τὰ ἔζησε ἢ πὺς τὰ μελέτησε.

— Ποῦ τὰ ξέρεις ὅλ' αὐτά ; λέει ὁ ταξιδιώτης.

— Ἐγώ ; ξαφνιάζεται ὁ καπετάνιος. Τὰ πῆρα ἀπὸ τὸν πατέρα μου, αὐτὸς τὰ πῆρε ἀπ' τὸν πατέρα του. Ἔτσι τόχουμε ἐμεῖς.

Τὴ νύχτα ἔχει πολλὰ ἄστρα. Εἶναι πιά ἔξω ἀπ' τὸ Σαρωνικό, εἶναι στὸ Αἰγαῖο. Καὶ τότε ὁ ξένος, ξαπλωμένος στὴν κουπαστὴ τοῦ καϊκιοῦ, ἀκούει τὸ μοῦτσο νὰ τοῦ λέει παράξενα παραμύθια γιὰ τὴν κυρὰ τῆς θάλασσάς του, γιὰ τὴ Γοργόνα. Ἔχει, λέει, στίς πλάτες της χρυσὰ φτερούγια, κι' ὅλο τριγυρίζει στὸ πέλαγο γυρεύοντας τὸ χαμένο ἀδερφό της, τὸ Μέγ' Ἀλέξαντρο, ποὺ χάθηκε στίς χῶρες τῆς Ἀραπιάς.

— Τί γύρευε στὰ μέρη τῆς Ἀραπιάς ὁ Μέγ' Ἀλέξαντρος ; ρωτᾷ ὁ ξένος.

Ὁ μοῦτσος δὲν ξέρει τὸ λόγο. Ὅμως, προσπαθώντας νὰ μαντέψει, εἶναι ἀνίκανος νὰ φανταστεῖ τίποτα ἄλλο. Λέει ἀπλᾶ :

— Θὰ πῆγε, φαίνεται, νὰ λευτερώσει τοὺς ἀνθρώπους.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ καῖκι βρίσκεται στ' ἀνοιχτὰ τῆς Χίου. Ὁ ἥλιος ἀστράφτει πάνω στὰ μικρὰ κύματα. Ὁ ξένος κοιτάζει θαμπωμένος καὶ ἀμίλητος τὸ παιχνίδι τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ φωτός. Τὸ κοιτάζει κι' ὁ καπετάνιος. Ὅμως, γι' αὐτόν, τοῦτο ἐδῶ δὲν εἶναι μονάχα παιχνίδι ἀπὸ νερὸ καὶ φῶς.

— Ἐδῶ, λέει, ὁ Κανάρης...

»«

Ἔτσι ζεῖ μέσα σὲ τοῦτο τὸ λαὸ τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ψαράδων, ἀπλᾶ καὶ χωρὶς ἐπίδειξη, συνέχεια καὶ ἰδανικὸ ζῶης, τὸ πάθος γιὰ τὴν Ἐλευθερία. Καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ποὺ ἐδῶ ἔφτασε στὰ κορυφαῖα της ὅρια, πόθος ἐλευθερίας ἴσως νὰ εἶναι πάλι τὸ πρωταρχικὸ κύτταρο. Γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴ δημιουργία, γιὰ νὰ δώσει μέτρο, δηλαδή γιὰ νὰ λευτερωθεῖ ἀπὸ τὸ χάος της, ὁ λαὸς τοῦτος ἐδημιούργησε τὴ θαυμαστὴ μυθολογία του. Ἐφτιαξε τοὺς πιὸ ωραίους θεοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, συναντιλήπτορες στὰ πάθη καὶ στίς δυστυχίες του, φίλους τῶν καλῶν καὶ τῶν πικρῶν του ἡμερῶν. Μὲ τὸ νὰ τοὺς κάμει ἀνθρώπινους, μὲ πάθη καὶ μὲ ἀδυναμίες, τοὺς στέρησε ἀπὸ κάθε ἀσκητικὴ αὐστηρότητα, τοὺς ἀπογύμνωσε ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν τυράννων. Καὶ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία πὺς στὴ γῇ αὐτὴν ἐδῶ ἀκούστηκε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ τραγικὸς λόγος, κάθαρση τῶν παθημάτων, ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔτσι, σὲ μιὰ θαυμαστὴ συνεξάρτηση, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πράξη μπόρεσαν νὰ δώσουν ἐδῶ μεγάλες στιγμὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν πρὶν ἀπὸ 141 χρόνια ἦρθε ἡ ὥρα τοῦ δουλωμένου λαοῦ νὰ τὰ βάλει μὲ μιὰν Αὐτοκρατορία, ὅλος ὁ κόσμος γύρισε κατὰ πάνω του τὰ μάτια του :

— Τί θὰ κάμουν ; εἶπαν οἱ ξένοι, κουνώντας τὸ κεφάλι τους. Εἶναι ἀδύναμοι κι' ὁ ἐχθρὸς τους εἶναι φοβερός. Αὐτὸ ποὺ κάνουν εἶναι τρέλα.

Κι' ἀληθινὰ ἦταν τρέλα. Ὅμως μὲ τέτοιες τρέλες εἶναι συνδεδεμένο τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας. Ἔτσι ἔγινε τὸ Εἰκοσιένα.

»«

Εἶναι ἡ παραμονὴ τῆς μάχης τῶν Μύλων. Ὁ Ἱμπραῆμ περνᾷ μὲ φωτιά καὶ μὲ σίδερο τὴν Πελοπόννησο. Ἀνοιχτὰ στὸ πέλαγος εἶναι ἀραγμένη ἡ φρεγάδα τοῦ Δεριγνύ.

Γράφει στ' Ἀπομνημονεύματά του ὁ Στρατηγὸς Μακρυγιάννης, κι' ὁ ἀπλοϊκὸς του λόγος δένεται μὲ τίς πιὸ μεγάλες ὥρες τῆς λογοτεχνίας μας καὶ τῆς ζωῆς μας. Λέει γιὰ τοὺς συμπολεμιστὲς του, τοὺς μελλοθάνατους :

Ἀρχισαν νὰ στοχάζονται καὶ νὰ φκιάνη ὁ καθεὶς τὸ πόστο του, ὅτι ἐκεῖ θὰ πεθάνη. Ἐκατὰ νὰ φάγω φοῦμι. Ἦρθαν τέσσεροι ἀξιωματικοὶ Γάλλοι μ' ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν φεργάδα νὰ πάρουνε μέσα τίς τουλοῦμπες καὶ τ' ἄλλα τους τὰ πράματα, ὅπου κἄνεν νερό, ὅπου πλέναν τὰ σκουτιά τους, νὰ μὴν χαθοῦνε ὅπου θ' ἀνοίγε ὁ πόλεμος. Κράτησα τοὺς ἀξιωματικούς καὶ φάγαμεν μαζί. Μοῦ λένε· «Εἶστε πολλὰ ὀλίγοι κι' αὐτῆνοι πολλοί, οἱ Τοῦρκοι, καὶ ταχτικοί· κι' αὐτῆνη ἡ θέση εἶναι ἀδύνατη». Ἔχει καὶ κανόνια ὁ Μπραῖμης καὶ δὲν θὰ βαστάξετε. — Τοὺς λέγω, ὅταν σηκώσαμε τὴν σημαία ἀναντίον τῆς τυραγνίας, ξέραμεν ὅτ' εἶναι πολλοὶ αὐτῆνοι καὶ μαθητικοὶ κι' ἔχουν καὶ κανόνια κι' ὅλα τὰ μέσα· ἐμεῖς ἀπ' οὐλα εἴμαστε ἀδύνατοι· ὅμως ὁ Θεὸς φυλάγει καὶ τοὺς ἀδύνατους· κι' ἂν πεθάνωμεν, πεθαίνομεν διὰ τὴν πατρίδα μας, διὰ τὴν θρησκεία μας, καὶ πολεμοῦμεν ὅσο μπορούμεν ἀναντίον τῆς τυραγνίας· κι' ὁ Θεὸς βοηθός. Αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι γλυκός, ὅτι κανένας δὲν θὰ γένη ἀθάνατος· κι' ὅταν ὁ Χάρος θάρῃ νὰ μᾶς πάρη, ὅταν θέλῃ, ἄρρωστους καὶ δυστυχεῖς, καλύτερα σήμερα νὰ πεθάνωμεν. » Μὲ φίλησε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὸν φίλησα κι' ἐγώ. Ὑστερα φύγα.

»«

Αὐτὰ τὰ λόγια ἑνὸς ἀπλοϊκοῦ πολεμιστῆ τοῦ Εἰκοσιένα δὲν εἶναι μονάχα μεγαλεῖο ἀνθρώπινο, εἶναι πάθος. Εἶναι κληρονομημένη παράδοση ποὺ ἡ μιὰ γενεὰ τὴν περνᾷ στὴν ἄλλη, εἶναι συνέχεια ζωῆς. Καὶ τὴ θυμόμαστε πάλι σήμερα, 141 χρόνια ἀπ' τὴ μεγάλη μέρα τῶν πατέρων μας.

ΗΛΙΑΣ BENEZHS

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΤΟ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΜΑΘΗΜΑ

ΗΤΑΝ τὸ βράδυ τῆς 27^{ης} Ὀκτωβρίου τοῦ 1940. Δυὸ μοναχικοὶ στρατοκόποι, δυὸ νέα παιδιά, κατέβαιναν τὸ μονοπάτι, ἕνα ἀπ' τὰ μονοπάτια τῆς Πάρνηθας. Ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἅγιο Μερκούριο. Χαμηλά, ἡ μεγάλη πόλη τῆς Ἑλλάδας ζοῦσε τὴν τελευταία ὥρα τῆς ἀναμονῆς. Ὁ φθινοπωρινὸς ἀγέρας ἔφερνε ἀπὸ τὴ θάλασσα κι' ἀπ' τὰ βουνὰ τὸ προμῆνυμα τῆς κρίσεως : ἡ δοκιμασία ἔφτανε. Θὰ ἦταν φοβερό, θὰ ἦταν ἡ θύελλα. Ἡ περίοδος τῆς ἀγωνίας πιά εἶχε περάσει. Τώρα ἔλα τὸ μηνῶσαν γιὰ βέβαιο. Κι' ἀφοῦ ἦταν νᾶρθαι, ἐπιτέλους ἄς ἐρχόταν. Τὰ πρόσωπα εἶχαν γίνει συλλογισμένα καὶ σοβαρά.

— Τὰ φύλλα, εἶπε ὁ ἕνας ὁρειβάτης, θὰ πῆραν τώρα τὸ χρῶμα τοῦ χαλκοῦ στὴν πλαγιά τοῦ Ἁγίου Μερκούριου. Ἀς πᾶμε στὰ φύλλα.

Δὲν ἤθελε νὰ πεῖ πὼς μποροῦσε νὰ ἦταν γι' αὐτὸν τὰ τελευταῖα φύλλα. Ἡ νέα γυναίκα εἶπε :

— Ἀς πᾶμε. Θὰ πᾶμε καὶ τὴν ἄλλη Κυριακή. Καὶ τὴν ἄλλη. Τὸ φθινόπωρο μόλις μπῆκε.

Ἔτσι πῆγανε. Ὅλη ἡ μέρα — ἦταν ἡ 27^η Ὀκτωβρίου — πέρασε ἔτσι μὲς στὰ φύλλα. Κόκκινα καὶ χρυσά. Σὰν τὴν εὐγένεια τοῦ χαλκοῦ, τῶν παλιῶν πραγμάτων. Ὅταν ἤρθε ἡ ὥρα νὰ βασιλέψει ὁ ἥλιος ἔφερε καὶ τὸ θαῦμα : ὅλη ἡ πλαγιά μὲ τὰ χαμόκλαδα, μὲ τοὺς σκίνους, μὲ τὰ θάμνα, ἔγινε χρυσή. Χρυσή καὶ κόκκινη. Σὰν τὸ τοπίο ὁλάκερο νᾶθελε νὰ ὑποταχθεῖ στὸ πεπρωμένο τῆς φθινοπωρινῆς στιγμῆς.

— Φοβᾶσαι ; εἶπε ἡ γυναίκα.

— Τί νὰ φοβηθῶ ;

— Φοβᾶσαι κάτι ποὺ νὰ ἔρχεται ;

Τὴν κοίταξε. Τὰ μαλλιά τῆς ἦταν κι' αὐτὰ χρυσά.

— Ὅχι, τίποτα.

— Αὐριο πάλι θάναι φθινόπωρο. Θᾶρθουμε πάλι στὸν Ἅγιο Μερκούριο.

— Ναί, θᾶρθουμε πάλι.

Νύχτωνε σὰν πέσαν ἀπάνω σ' ἕνα κονάκι πλάι στὸ μονοπάτι. Τοὺς ἔμενε ὥρα γιὰ νὰ σταθοῦν λίγο ἐκεῖ περιμένοντας τὸ αὐτοκίνητο. Τοὺς τράβηξε στὸ κονάκι φωνὴ σπαρχατική.

— Τί τρέχει ; ρώτησαν τὸ παλικάρι, ἕνα νέο λοτόμο ποὺ στεκόταν στὴν πόρτα τοῦ καλυβιοῦ.

— Γεννᾶ, εἶπε. Εἶναι ἡ γυναίκα μου.

— Εἶναι μονάχη ;

— Ὅχι, εἶναι κι' ἡ μάνα τῆς.

Ἦταν ἡ δύσκολη ὥρα : μιὰ ἀπ' τὶς καρτερικές, τὶς τυραγνισμένες μητέρες τοῦ λαοῦ μας ὑπέφερε ἐκεῖ, στὴν ἐρημιὰ τοῦ βουνοῦ, αὐτὴ τὴ φθινοπωρινὴ μέρα. Δὲν ἄργησε νὰ λευτερωθεῖ ἀπ' τοὺς πόνους.

— Κόρη ! Ἐκανες κόρη, εἶπε ἡ γερόντισσα βγαίνοντας. Νὰ μᾶς ζήσει.

Ἦταν νύχτα, δὲ φαινόνταν ἂν ὁ λοτόμος ἦταν λυπημένος ἢ χαρούμενος.

— Δὲν πειράζει, εἶπε. Τώρα οἱ καιροὶ εἶναι δύσκολοι γιὰ τ' ἀρσενικά. Ὅλο σὲ πόλεμο εἶναι ὁ κόσμος.

Πῆγε μέσα, εἶδε τὴ γυναίκα του, γύρισε, κέρασε τσίπουρο τοὺς ὁρειβάτες.

— Γιατί τριγυρνᾶτε στὸ βουνὸ τέτοια ὥρα, ἔτσι ποὺ εἶναι ἡ κατάσταση ; τοὺς ρώτησε. Δὲ φοβόσαστε ;

— Τί θές νὰ πεῖς ;

Ὁ λοτόμος κοίταξε τὰ βουνὰ κατὰ τὸ Βοριά.

— Τί εἶναι νὰ γίνεῖ ; λέει σὰ νὰ μιλᾷ μὲ τὸν ἑαυτό του. Τί ἔρχεται στὸν τόπο μας ; Τί ἔρχεται πάλι ; Τί ἔρχεται γιὰ τὰ παιδιά μας ;

— Δὲν ἔρχεται τίποτα. Ἡσύχασε. Μὴ χαλᾷς τὴ χαρὰ τοῦ σπιτιοῦ σου. Δὲν εἶναι νὰ γίνεῖ τίποτα.

Ὡ, τὸ ἤξερε καλὰ αὐτός, ὁ ἀπλοῦκὸς λοτόμος τῆς Πάρνηθας, πὼς ἐρχόταν. Πίσω ἀπ' τὰ ἡπειρωτικὰ βουνὰ γίνονταν, τὴν ἴδια στιγμὴ, οἱ τελευταῖες ἐτοιμασίες. Σὲ μιὰ-δυὸ ὥρες οἱ Ἴταλοι θὰ χιμοῦσαν. Μὲ τὴ δύναμη τῆς μυστικῆς φωνῆς ποὺ ξέρεῖ νὰ περνᾷ τοὺς βράχους, τοὺς κορμούς, νὰ περνᾷ τὸ νερό, τὸ μῆνυμα ἐρχόταν. Ἐμπαινε μὲς στὸ καλύβι τοῦ λοτόμου στὴν ἐρημιὰ τῆς Πάρνηθας, ἔλεγε γιὰ τὶς ἄγριες ὥρες ποὺ ἄρχιζαν πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ νέου παιδιοῦ, ποὺ ὅ,τι εἶχε ἔρθει στὸν κόσμο γιὰ νὰ συνεχίσει τὴ μοῖρα τῶν προγόνων του : νὰ ὑποφέρουν καὶ νὰ ἐλπίζουν.

Ἡ αὐγὴ τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 θὰ χάραζε σὲ λίγο.

Ἦρθαν οἱ μῆνες τοῦ χειμῶνα τοῦ 1940, ἦρθε ἡ ἀνοιξη. Τότε, μιὰ νύχτα, τὰ ραδιόφωνα τοῦ κόσμου εἶπαν : «Ὁ ἐχθρὸς πάλι ἔφτασε στὶς Θερμοπύλες !»

Ἦταν στὶς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1941. Τὴν ἴδια νύχτα ἐξαφανίστηκε ἡ σουηδέζα ποιήτρια Karin Boye ἀπὸ τὸ Ἀλγκιῶς. Τὸ ραδιόφωνο τῆς Σουηδίας τὴν ἀναζητοῦσε, ἔδινε τὰ χαρακτηριστικά της, ἀμέσως μετὰ τὴν εἰδηση γιὰ τὸν ἐχθρὸ πού ἔφτανε στὶς Θερμοπύλες. Οἱ Θερμοπύλες καὶ ἡ Karin Boye.

Τὴ βρῆκαν τὴν παραάλλη μέρα νεκρή. Εἶχε αὐτοκτονήσει πάνω σ' ἓνα λόφο τῆς πατρίδας της. Ὁ Hjalmar Gullberg, ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὲς τῆς Σουηδίας, ἔγραψε τότε γιὰ τὶς Θερμοπύλες καὶ γιὰ τὸ θάνατο τῆς ποιήτριας τοῦτο τὸ θαυμάσιο ποίημα :

Σπαθί, θὰ σακκιστεῖς καὶ θὰ γενεῖς κοιμάτια,
οἱ ἀντίμαχοι νὰ πιὸ τρανοὶ πού σὲ χτυποῦν.
Εἶπε ὁ σταθμός : στὶς Θερμοπύλες, στῆς Ἑλλάδας
τὸ κλειδί, ἰσχυρὲς στρατοῦ δυνάμεις προχωροῦν.
Ἡ Karin Boye, ἐτῶν σαράντα, ἐχάθη
στὸ Ἀλγκιῶς καὶ τὴ ζήτοῦν.
Μὲ μαλλιά ὀλόμαυρα καὶ μὲ μεγάλα μάτια,
κοστούμι ἐφόρει, ὡς ἐχάθη, ταξιδιωτικό.
Ποιὸς ἔχει ἀν ψάχνει στοὺς αἰῶνες πίσω, ὅπου τὸ δρόμο
δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ βρεῖ λαγωνικό,
τῆς λευτερίᾳς τὸ πέρασμα, καὶ πού προτίμησαν
οἱ ἥρωες τῆς Σπάρτης νὰ πεθάνουν ὅλοι ὡς τὸ στερνό.

Κάτω ἀπὸ αὐλῶν σκοποὺς καὶ ἀπὸ ἄρκας ἤχους
ἡ θεὰ Νίκη τῆς Περσίας τὸ βασιλιά,
τὴ μάστιγα τοῦ κόσμου, δὲ στεφάνωσε.
Σαλπίζει ἡ σαρκιοφάγος τοῦ στή λησμονιά.
Τοῦ Λεωνίδα τὴν ἦττα ἡ Δόξα στὸ τραγούδι της
δὲ θὰ πᾶψει ποτὲ νὰ μελετᾷ.
Μὲς στὴν καρδιά μας γιὰ τὶς Θερμοπύλες
τὴ ζωὴ τους χρέος νὰ δίνουν πάντα μερικοί.
Τὴ μέρα αὕτη συντροφεμένη ἀπὸ Ἑλληνας περήφανους
στὶς πύλες κάτω τοῦ Ἀδῆ προχωρεῖ
μὲ μαλλιά ὀλόμαυρα καὶ μὲ μεγάλα μάτια
ἡ φίλη τους καὶ ἡ ἀδερφή τους ἡ νεκρή.

Ἐκεῖνο τὸ νέο παλικάρι, ὁ ὀρειβάτης τῆς Πάρνη-
θας, γάθηκε στὸ χιόνι τῆς Ἀλβανίας. Ὁ λοτόμος τοῦ
βουνοῦ χάθηκε καὶ αὐτὸς στὴν ὑποχώρηση τοῦ 1941.
Μιὰ σουηδέζα ποιήτρια σκοτώθηκε τὴ νύχτα πού τέ-
λειωνε τὸ δράμα μας στὶς Θερμοπύλες. Κι' ὕστερα
ὅλα ἔγιναν ποίηση ὑπακούοντας στὸ νόμο αὐτῆς τῆς
γῆς : ὅλα νὰ τὰ ἀνάγει, ὅλα νὰ γίνονται πνεῦμα καὶ
δύναμη.

Πνεῦμα καὶ δύναμη. Καὶ συγγνώμη. Τέλειωσε
ὁ πόλεμος, ἐκεῖνα τὰ φοβερά δεινὰ μας τοῦ 1940-1944.
Τότε ἓνας νέος Ἰταλὸς ποιητὴς ἦρθε στὴν Ἑλλάδα :
Ὁ Ἀντζολέττι, αὐτὸς πού λίγα χρόνια ἀργότερα θὰ
γίνει ὁ ἱδρυτὴς τῆς Κοινότητος τῶν Ἑθνοπαίων Συγ-
γραφέων. Εἶχε ἔρθει ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ραδιοφω-
νικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ρώμης, μαζί μ' ἓναν ἄλλο συνά-
δελφό του, γιὰ μιὰ ἔρευνα γύρω στὴν καταγωγή τοῦ
πολιτισμοῦ τῆς Μεσογείου.

Οἱ δύο Ἰταλοὶ συγγραφεῖς ταξίδεψαν τότε ὅπου

ἔπρεπε, στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα, καὶ προσπάθη-
σαν ὄχι ἀπλῶς νὰ καταγράψουν τὶς ἐντυπώσεις τους
ἀπ' τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τόπους πού ἐπισκευθήκαν,
ἀλλὰ νὰ πάρουν καὶ νὰ μεταδώσουν στοὺς ἀκροατὲς
τοῦ ραδιοφώνου τους τὴ ζωντανὴ ἔκφραση τοῦ λαοῦ
πού ζεῖ σήμερα σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους τῆς ἀρχαίας
εὐκλείας. Ὁ Ἀντζολέττι καὶ ὁ συνάδελφός του πη-
γαίνοντας στὸ Μαραθῶνα, στὶς Μυκῆνες, στὴν Κνωσ-
σό, μιλοῦσαν, μέσω τοῦ διερμηνέα τους, μὲ ἀνθρώ-
πους τοῦ λαοῦ, μὲ παιδιὰ, προκαλοῦσαν ἐρωτήσεις,
προκαλοῦσαν τὴ μνήμη, τὴν καρδιά, ἀναζητώντας
τὴν παράδοση, τὴ συνέχεια, τὴν ἐλληνικὴ διάρκεια.
Τὰ ἡχογραφοῦσαν ὅλα γιὰ νὰ τὰ μεταδώσουν ἀργό-
τερα, κατὰλληλα προσαρμοσμένα καὶ σχολιασμένα.

Ἔτσι, καθὼς μᾶς ἔλεγε ὁ Ἀντζολέττι, ἦρθαν κοντὰ
καὶ μπόρεσαν νὰ δοῦν, αὐτὸς καὶ ὁ συνάδελφός του,
τὴν ἀπλότητα, τὴν ξενία αὐτοῦ τοῦ φτωχοῦ λαοῦ, τοῦ
καταματωμένου ἀπ' τὸν πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, τὴν εὐ-
γένεια του ἀπέναντι στὸ χτεσινὸ ἐχθρὸ. Καὶ τὴ κοινὰ του.

Οἱ δύο Ἰταλοὶ κάθονταν ἓνα πρῶνὸ κατὰ στὸν
Τύμβο τοῦ Μαραθῶνα. Ρώτησαν ἓνα χωρικό δείχνον-
τας τὸν Τύμβο :

— Τί εἶναι αὐτό ;

Τοὺς εἶπε καταλεπτῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαραθῶνα.

Ἔπειτα ὁ χωρικός γύρισε στὸ διερμηνέα. Τοῦ λέει :

— Ἐσὺ ξένος εἶσαι ; Πῶς γίνεται καὶ μιλάς τόσο
καλὰ τὴ γλῶσσά μας ;

— Εἶμαι καὶ ξένος, εἶμαι καὶ ἀπὸ δῶ, τοῦ εἶπε ὁ δι-
ερμηνέας πού εἶχε πατέρα Ἰταλὸ καὶ μητέρα Ἑλληνίδα.

— Ὅλοι μας εἴμαστε ξένοι ἐδῶ κάτω, εἶπε ὁ χω-
ρικός μὴ θέλοντας νὰ ρωτήσει περισσότερα ἐπεὶδὴ
θὰ ἦταν ἄτοπο, καὶ ἔκλεισε τὸ λόγο μὲ τὸ γνωμικὸ του.

Ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἦρθε ἡ γυναίκα τοῦ Μαραθῶνα,
μαυροφορεμένη, βαστώντας μὴν ἀγκυλιὰ λουλούδια
μυριστικά. Ἡ γυναίκα πῆρε λουλούδια ἀπ' τὴν ἀγκυ-
λιά της, ἔδωσε ἀπὸ ἓνα μάτσο στοὺς Ἰταλούς. Σ' ἄλ-
λον ἔπεφταν λίγα λουλούδια, σ' ἄλλον περισσότερα.

Ὁ Ἀντζολέττι τῆς λέει :

— Γιατί σ' ἄλλον δίνεις πολλά, σ' ἄλλον λίγα ;

— Εἶμαι καὶ ἐγὼ σὰν τὸ Θεό, εἶπε ἡ γυναίκα τοῦ
Μαραθῶνα. Σ' ἄλλον δίνει πολλά, σ' ἄλλον λίγα.

— Εἴμαστε Ἰταλοί, εἶπε ὁ ταξιδιώτης. Καὶ μᾶς
ἔδωσες λουλούδια.

— Εἴστε ξένοι. Καὶ σᾶς ἔδωσα λουλούδια.

Οἱ Ἰταλοὶ ταξίδευσαν φοβισμένοι στὴν Ἑλλάδα,
λίγα χρόνια μετὰ τὴν Κατοχή, πιστεύοντας πῶς θὰ-
βρισκαν περιβάλλον ἐχθρικό, μίσος ἐναντίον τους.
Κι' ἔβρισκαν τοὺς χωριάτες νὰ κάνουν πῶς δὲ θυμούν-
ται τίποτα, νὰ κοιτᾶνε νὰ μὴ φέρουν καθόλου τὸ
λόγο στοὺς χρόνους τῆς Κατοχῆς καὶ στὰ δεινὰ τους.
Κι' ἔβρισκαν τὶς μαυροφορεμένες μητέρες τοῦ πολέμου
νὰ κόβουν ἀπ' τὸ βασιλικὸ τους καὶ ἀπ' τ' ἄλλα τους
τὰ μυριστικά καὶ νὰ τοὺς τὰ δίνουν.

— Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγιστον μάθημα ἀπ' τὴν Ἑλ-
λάδα, μοῦ εἶπε ὁ Ἀντζολέττι.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Φωτογραφία από το αρχείο της Άννας Βενέζη Κοσμετιάου

Ο ΚΥΚΛΟΣ

ΕΛΠΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΑΣ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ αυτή την πρώτη σελίδα του νέου χρόνου μ' ένα αίσθημα ἐλπίδας και πίστης. Για την Ελλάδα, για τὸν κόσμον, για τὸν ἄνθρωπο. Γεμάτος ἀπὸ τα-
ραχή, ἀπὸ ἀγωνία καὶ ἀπὸ τρόμο, ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἦταν ὁ χρόνος πὸν πέρασε. Οἱ πῶς πολλοί, βλέποντας τὰ γινόμενα, τὴν ἀπειλὴ τοῦ πολέμου, εἶχαν σκύψει συντριμμένοι τὸ κεφάλι. Λέγαν: «Ὁχι, τίποτα πιά δὲ γίνεται. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι χαμένες λέξεις. Αὐτὴ ἐδῶ ἡ σημερινὴ γενιὰ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἐπικατάρατη. Στὰ χέρια της θὰ καταστραφεῖ ὁ κόσμος. »
Ἄλλοι, οἱ παλαιότεροι, δὲ ρίχνουν ἀπλῶς τὸ ἀνάθεμα στὴ νεώτερη γενιὰ ἐπειδὴ στὰ χέρια της θὰ καταστραφεῖ ὁ κόσμος. Τὴ θεωροῦν ἐπεύθυνη γιατί ξέπεσε, τὴ θεωροῦν χειρότερη ἀπὸ κάθε ἄλλη πὸν προηγῆθηκε, τὴ βγάζουν ἀνάξια καὶ θλιβερή. Οἱ νέοι ἀκοῦνε αὐτὸ τὸ δομνὸ κατηγορητήριο, αἰσθάνονται νὰ πέφτει ἀπάνω τους ἡ σκιά τῆς ὀργῆς, καὶ στὰ μάτια τους περνᾷ ἡ λάμψη πὸν ἀποφασίζει. Οἱ νέοι θέλουν νὰ ποῦν πῶς, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι τοὺς καταμαρτυροῦνε, αὐτοὶ εἶναι ἡ ἐλπίδα τοῦ κόσμου.

Καὶ βέβαια, ἡ ἐλπίδα τοῦ κόσμου εἶναι αὐτοί. Ποιὰ ἄλλη ἐποχὴ, ποιὰ ἄλλη γενιά, σήκωσε τόσο τὸ ἀνάστημά της ὡς τὸ Θεό, ὡς τὸ μυστήριο, ὡς τὸ θαῦμα, ὅσο αὐτὴ; Εἶναι ἡ γενιὰ τοῦ θριάμβου. Τὸ βαθύτερο ὄργανο τῆς δημιουργίας, τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου, πότε ἄλλοτε συνέλαβε τὸ θαῦμα τοῦ ἀπείρου, τὸ μηχανισμό του, τοὺς ἀσύλληπτους νόμους του, ὅσο σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴ γενιά; Πότε ἄλλοτε τὸ μυαλό, κι' ὄχι τὸ σῶμα, κυριάρχησε ἐτσι στὰ πεπωμένα τῆς γῆς, καὶ μὲ τὴν κυριαρχία αὐτὴ ὑπέταξε τὶς σκοτεινὲς δυνάμεις τοῦ ἐνστίκτου καὶ τοῦ πάθους; Πότε ἄλλοτε μαθηματικοὶ ὑπολογισμοὶ καὶ ἐξισώσεις συνελάμβαναν πάνω στοὺς μαυροπίνακες τῶν σπουδαστηρίων τὴ δύναμη, μιὰ ποσότητα ἐνέργειας πὸν ἔκρινε αὐτόματα τὴν τύχη τῶν πολέμων; Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ βάλει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου πῶς, στὸ τέλος-τέλος, ὅλη ἡ ἀγριότητα τοῦ πολέμου τῆς Ἀσίας, τοῦ Εἰθηνικοῦ, τελείωσε χάρη σὲ μιὰ μαθηματικὴ ἐξίσωση πὸν διατυπώθηκε ἀρχικὰ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Πρίνσετον.

Πότε ἄλλοτε ὁ ἄνθρωπος βοηθήθηκε τόσο

στά δεινὰ τοῦ βίου ὅσο ἀπὸ τῆ σημερινῇ γενιά του ; Μὲ τὰ μέσα πὺν ἔδωσε στὸν καιρὸ μας ἡ Ἐπιστήμη, πολεμήθηκαν ἀρρώστιες πὺν θέριζαν τὴν ἀνθρωπότητα σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας της. Ὁ πόνος τοῦ ἀρρωστοῦ κορμοῦ λιγότεψε, σχεδὸν ἐξαφανίστηκε, λιγότεψε τὸ μαρτύριο, λιγότεψε ὁ μόχθος πὺν ἔπρεπε νὰ βάλει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸ κάθε τί. Μιὰ πέτρα πὺν στὸν καιρὸ τῆς Αἰγύπτου ἔπρεπε νὰ τῇ μεταφέρουν, μαστιγωνόμενοι, χίλιοι δοῦλοι, τώρα τῇ μεταφέρει ἓνα μηχανήμα πὺν τὸ χειρίζεται μ' ἓνα κουμπὶ ἓνας ἄνθρωπος. Μάτια μυστικά, μηχανήματα καταπληκτικῆς τελειότητος, ἐκσφενδονίζονται στὸ διάστημα, ἐλεγχόμενα ἀπὸ τῇ γῇ ὡς τὴν ἐλάχιστη κίνησή τους, ἐρευνοῦν τὸ μυστήριο, καταγράφουν τὰ γινόμενα ἐκεῖ πὺν βασιλεύει ἡ ἀπόλυτη σιωπή, καὶ ἐπιστρέφουν πάλι στὴ Γῆ γιὰ νὰ δώσουν τὴν ἀναφορὰ τους στὸν ἄνθρωπο. Οἱ πόλοι τῆς Γῆς, πὺν στὴν ἀρχὴ ἀκόμα τοῦ αἰῶνα ἦταν τὸ ἀπλησίαστο ὄραμα τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ στόχος τοῦ πάθους τῶν Ἀμοῦντ-σεν καὶ τῶν Σκότ, τώρα εἶναι συνοικισμοὶ πολυάνθρωποι, ἔδρες ἐργαστηρίων ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ἐγκαταστάσεων, περάσματα ἀεροπορικῶν γραμμῶν, θέματα τουρισμοῦ. Τέλος, ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἐκτοξεύεται στὸ διάστημα, κάνει κύκλους γύρω στὴ Γῆ καὶ ἐπιστρέφει στὸν πλανήτη μας μὲ ἀκρίβεια μαθηματικῇ.

Δὲ βγαίνει ἀραγε τίποτα, κανένα συμπέρασμα ἠθικό, καμιά ἀνάταση, καμιά ἐλπίδα ἀπὸ αὐτὸ τὸ θρίαμβο ; Δὲ βγαίνει μιὰ ἀσύλληπτη ὁμορφιά, πὺν εἶναι ὁ θρίαμβος τοῦ πνεύματος πάνω στὴν ὕλη, μιὰ νίκη πὺν πάντα τὴν ὀνειρεύτηκαν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ἠθικοὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν ; Καὶ δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ γενιά, ἡ σημερινή, ἡ γενιά στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ θρίαμβος ; Γιὰτί, ἀραγε, ἡ ἐποχὴ μας πρέπει νὰ κρίνεται μονάχα ἀπὸ τὸν τύραννο, τὸν κτηνάνθρωπο τοῦ Ἀουσβιτς καὶ τοῦ Μπού-χενβαλτ, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν μαθηματικὸ τοῦ Πρίνσετον, καὶ ἀπὸ τὸν δόκτορα Σβάιτσερ, καὶ ἀπὸ τὸν δόκτορα Φλέμινγκ ;

Εἶπαμε τὸ ὄνομα τοῦ Φλέμινγκ, καὶ μὲ τῇ

θύμησή του θέλει νὰ σφραγιστεῖ τοῦτος ἐδῶ ὁ τόνος τῆς αἰσιοδοξίας τοῦ 1963. Τὸν θυμοῦμαι ἓνα βράδυ τοῦ 1951, πὺν τὸν φιλοξενούσαμε στὸ θεωρεῖο τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, ἀπ' ὅπου παρακολούθησε μιὰν ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία. Ὅλο τὸ ἔργο, ὅλη ἡ παράσταση, ὅλος ὁ μῦθος, ἦταν χτισμένα πάνω στὸ φόνο, στὸ αἶμα, στὸν πόνο τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς ψυχῆς. Ὁ γλυκύτερος γέρον πὺν μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πενικιλίνης τοῦ ἔσωζε καὶ θὰ σώζει ἑκατομμύρια ψυχὲς ἀπὸ τὴ μόλυνση καὶ ἀπὸ τὸ θάνατο, παρακολουθοῦσε μὲ σφιγμένη καρδιά ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ πεπρωμένο τοῦ θανάτου πὺν ἐτελεῖτο πάνω στὴ σκηνή. Τὸ σῶμα του δὲ σάλευε, εἶχε καθηλωθεῖ ἐκεῖ, μονάχα τὰ βλέφαρά του ἀνοιγόκλειναν συνεχῶς σὰ νὰ μὴ μποροῦσαν νὰ ἀνθέξουν ὅ,τι γινόταν, ὅ,τι ἔμελλε νὰ συμβεῖ, τὸ φόνο, τὸ θάνατο. Αὐτὸς πὺν εἶχε νικήσει τὸ θάνατο σὲ πολλές, ἀνέκκλητες ὡς τότε, περιστάσεις, κοιτοῦσε τώρα ἐκεῖνον ἐκεῖ τὸ φανταστικὸ θάνατο πὺν θὰ ἦταν ἀνίκανος νὰ τὸν σταματήσει, γιὰτί ἦταν στὸ χέρι μόνο τοῦ Θεοῦ, ὄχι καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἦταν σίγουρα αὐτὴ ἡ λάμψη, ἡ αἴσθησις αὐτῇ τοῦ θριάμβου, πὺν ἔλαμπε στὰ μάτια του : Ὅ,τι εἶναι μονάχα στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, στὰ χέρια τοῦ πεπρωμένου, εἶναι ἀνέκκλητο· μόνο αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἀλλὰ ὅπου χωρεῖ, ὅπου ἡ μοίρα ἐπιτρέπει νὰ μπεῖ καὶ τὸ χέρι τοῦ ἀνθρώπου, τότε καὶ ὁ θάνατος συνθηκολογεῖ.

»«

Ἀς ἀρχίσει γιὰ ὅλους μας τὸ 1963 μὲ αἰσιοδοξία καὶ μὲ ἐλπίδα. Πάντα ὁ κόσμος, μὲ κάθε νέο χρόνο πὺν ἔρχεται, γίνεται καλύτερος. Καὶ ἂς μένει σκοτεινὸ, ἀναλλοίωτο, στὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔνστικτο καὶ τὸ πάθος. Ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, πὺν πάντα, στὸ τέλος, νικᾷ : μὲ μιὰ μαθηματικὴ ἐξίσωση, μὲ μιὰ σύνθεσις χημικῇ, μὲ μιὰ διάσπαση τῆς ὕλης, μὲ μιὰ νέα ἀρμονία, πὺν, θέλοντας νὰ ἐξηγήσει τὸ μυστήριο τῆς ζωῆς, δίνει στὸν κόσμον τὴν παρηγοριὰ τῆς ὁμορφιάς, τοῦ ἀπεύρου.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

“ΚΑΤΑ ΠΑΤΡΟΓΟΝΙΚΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1580”

ΣΤΙΓΜΗ ΜΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΟΙΞΗ

ΣΤΡΑΦΤΟΚΟΠΑ ό ήλιος τής ελληνικής άνοιξης, περνά κύματα-κύματα πάνω στη γή του Μοριά. Πρώτα ό Κορινθιακός. Οί μικροί λόφοι οί στεγασμένοι άπ' τά πελώρια βουνά, τά ποτάμια, ή βλάστηση, τά χαμηλά δέντρα, οί λεμονιές, οί πορτοκαλιές, ή άτελείωτη διαβάθμιση του χρώματος. Σπάνια τόσο πολλά δέθηκαν με τόσο άρμονία όσο στην άκρογιαλιά του Κορινθιακού, σ' όλη τή διαδρομή του. Καθώς γίνεται στον πλήρη άνθρωπο, καθώς γίνεται με τά μεγάλα έργα τής Τέχνης, έτσι και με τό θείο τουτο τοπίο : α ύ τ ό πηγαίνει προς τόν ξένο, τόν ταξιδιώτη, τόν πλησιάζει με οικειότητα, τόν αφήνει νά τό αίστανθεί χωρίς νά προσπαθεί νά τόν άναστατώσει ή νά τόν ταραξει.

Κι' ύστερα άπ' τήν όμορφιά του άνοιξιάτικου τοπίου, ή 'Ιστορία. Πέρα άπ' τόν Κορινθιακό ό ξένος θά συναπαντηθεί με τή μοίρα τής 'Ελλάδας. Οί τόποι, τά όνόματα, θά του θυμίζουν άδιάκοπα τούς δυνάστες τής : τούς Φράγκους, τούς Βενετσιάνους, τούς Τούρκους. Γλαρέντζα, 'Ανδραβίδα.

Είναι καταμεσήμερο. 'Ο τόπος γύρω είναι άνοιχτός, σά χωράφι, και στη μέση του χωραφιού είναι τά έρείπια. Είναι μιá φράγκικη εκκλησιά. Σταχτιά πέτρα, στουρνάρωπετρα, τόξα γοθικά, παραθύρια. Τοίχοι μόνο. Χωρίς σκεπή. Τίποτ' άλλο. Μοναχά πέτρα. Και ό ρυθμός. 'Ο,τι σώθηκε άπ' τó πέρασμα του καιροϋ, από τότε που χάθηκαν οί φράγκοι δυνάστες για νάρθουν οί άλλοι, από 'Ασία, νά πάρουν τόν τόπο τους. Αύτά μόνο, οί πέτρες. Τίποτ' άλλο.

'Υπάρχει, αλήθεια, μιá σοφή οικονομία που προετοιμάζει τó κάθε τί έδω, που όργανώνει τήν εισαγωγή στο κάθε τί. 'Ενας άρχαίος ναός ή ένα μοναστήρι των βυζαντινών καιρών έχουν πάντα τήν εισαγωγή που τούς πρέπει, τήν περιρέουσα άτμόσφαιρά τους : ένα βουνό, ή ένα φαράγγι, ή ένα δάσος, ή έναν κάβο θαλασσινό. Τό Μέγα Σπήλαιό έχει τó φαράγγι του Βουραϊκού. 'Η 'Ολυμπία, ή 'Αίλις, τόν Κρόνιο λόγο και τή γαλήνη του Κλαδέου.

'Εδω που βρισκόμαστε είναι γυμνή γή και πέτρες. Τίποτ' άλλο.

»«

Στεκόμαστε καταμεσήμερο μες σ' αυτόν τόν έρημο τόπο, γυρνάμε μες στα έρείπια τής φράγκικης εκκλησιάς. Ψυχή ανθρώπου δέν είναι άλλη έδω γύρω,

κι' άς είμαστε μες στο χωριό. Σά νάιναι ό τόπος στοιχειωμένος. Στην 'Ελλάδα οί στοιχειωμένοι τόποι σφαιρίζουν όχι τή νύχτα, στο σκοτάδι, μά τó καταμεσήμερο, μες στον ήλιο που φλογίζει τή γή. Κάτω άπ' αυτόν τόν ήλιο όλα ξεγυμνώνονται, άποκαλύπτονται. 'Όχι μονάχα ή όμορφιά ή ή άσκήμια. 'Αλλά και τó παρελθόν, ή ιστορία, ή δόξα, ή καρτερία, ή ταπεινώση. Τό καθετί παίρνει τς σωστές του διαστάσεις.

Τή σωστή του διάσταση έχει και σ' αυτήν τήν άνοιξιάτικη ώρα τó φράγκικο έρείπιο. Θά ήταν βολικό νά δοϋμε μονάχα τή γραμμή του — σ' αυτή μόνο νά σταθούμε, στο ρυθμό. Στο ξένο σώμα που είναι τούτη ή γοθική κίνηση μες στο πάμφωτο περίγραμμα του κλασικού ελληνικού τοπίου. 'Αλλά τί μάς νιάζει τώρα ή γραμμή και τó κάλλος ή ή άσκήμια τής ; 'Ό,τι έχει σημασία για μάς τώρα είναι τó τί θυμίζει τó έρείπιο άπ' τόν άνθρωπο, από τς μάνες μας τς μαυροντυμένες, άπ' τούς πατέρες μας, άπ' τούς σκλάβους του Μοριά. Τó τί δάκρυα, τί πόνος, τί αιώνας ύπομονής και καρτερίας του λαού μας είναι πίσω άπ' αυτές τς πέτρες — αυτό μάς μιλά. Αυτό μάς λέει νά καθήσουμε σωπαίνοντας και ν' άκούσουμε, στη μέση τής ρημαγμένης εκκλησιάς, κάτω άπ' τή χαλασμένη σκεπή, κάτω άπ' τόν άνοιχτό οϋρνό, ν' άκούσουμε τó βόγκο.

Στη ρίζα του γοθικού παραθυριού, του κατά τή δύση, στο λίγο χώμα του χαλασμένου τοίχου, φύτρωσε πρασινάδα, άγριοχόρταρο. Πάει νά κόψει τó διάστημα, τó γαλανό χώρο που περιβάλλει. Είναι ή μόνη ύπαρξη, — τó άγριοχόρταρο, — τó μόνο σώμα που έχει έδω ένότητα όργανική με τó ελληνικό χώμα. 'Όλα τ' άλλα είναι ξένα.

Στεκόμαστε κάτω άπ' αυτά τά « ξένα », και σωπαίνουμε. Κι' όσο ή ώρα περνά, καταλαβαίνουμε σιγά-σιγά νάρχεται και νά μάς κυριεύει τó άλλο αίσθημα, ή περηφάνεια. Στο τέλος-τέλος, τί λένε τούτα τά έρείπια ; Είναι κι' αυτά τρόπαιά μας. 'Εχουν νά μάς λένε : 'Υστερ' από τόσο δύναμη που πέρασε άπάνω μας και μάς δυνάστεψε, από τόσα καράβια και τόσους πολεμάρχους και τόσα φουστά σιδερόφραχτα και τόσον πλούτο, έμείς δέ γονατίσαμε. Σάν πέρασαν οί αιώνες που ήταν νά περάσουν, και οί δυνάστες μας γινήκανε καπνός και στάχτη, δέν άφήκαν πίσω τους 'Ελλάδα άλλη από κείνην που είχαν βρει σάν ήρθαν νά τήν κουρσέψουν και νά τήν τυρανήσουν. Τήν ίδια 'Ελλάδα άφήκαν, τόν ίδιο λαό, που δέν άλλαξεοπίστησε,

πού δὲ συνθηκολόγησε, πού δὲν ἔλλαξε τὴ γλῶσσα του, δὲν ἔλλαξε τὸ θεὸ του, δὲν ἔλλαξε τὸν ἐθνισμό του — κι' ὅς ἦταν τόση ἡ πίεση τῶν δυνατῶν. Θυμήθηκα τὸ λόγο τοῦ σοφοῦ γλωσσολόγου : Τί εἶναι οἱ λιγροστὲς λέξεις οἱ σλαβικές, οἱ ἀρβανίτικες, οἱ τουρκικές, πού ἔμειναν στὴ γλῶσσα μας ὕστερ' ἀπὸ τόσους ἀτέλειωτους χρόνους δουλείας μας ; Ἡ περηφάνεια μας εἶναι. Βεβαιώνουν τὸ τί λίγο, τὸ τί τίποτα εἶναι αὐτὸ πού, στὸ τέλος, μπόρεσαν νὰ μᾶς κάμουν τόσοι αἰῶνες σκλαβιάς : νὰ μᾶς ἀφήσουν λίγες λέξεις. Τίποτ' ἄλλο. Καμιὰ βελτιωτικὴ ἀλλοίωση, καμιὰ ἀλλαγὴ, καμιὰ ἥχώ.

Φύτρωνε τὸ ἀγριοχόρταρο στὸ γοτθικὸ παραθύρι τῆς φράγκικης ἐκκλησιᾶς τοῦ Μοριᾶ. Ποῖος ἦταν ὁ τόπος ; Τί σημασία ἔχει ἂν ἦταν στὴν Ἀνδραβίδα ἢ στὴ Μοθώνη, ἢ στὸ Μιστρά. Ἄς μείνει ἀπόρρωπος. Ἄς μείνει ἔτσι πὺλ πολὺ ἐλληνικός.

»«

« Τὸ παρὸν ἐξιστορηθὲν γεγονὸς φημίζεται παρὰ τῶν ἐν Γαστοῦνῃ κατοίκων κατὰ πατρογονικὴν παράδοσιν τοῦ ἔτους 1580. Παρακινηθεὶς δ' ἐκ τῆς φήμης ταύτης ἔσυρα τὴν γραφίδα... »

Κι' ὁ ἀπλοῖκός, ὁ ἄσημος, ὁ λαϊκὸς ζωγράφος, ὁ Θεόφιλος τοῦ Μοριᾶ, ἀρχίζει νὰ ἱστορεῖ στὸ μεγάλο πινάκα τῆς ἐκκλησιᾶς τοὺς τὴν « πατρογονικὴν παράδοσιν ». Ἐκκλησιᾶ εἶναι — ἄρα ὁ λόγος, λέμε, στὸ εἰκόνισμα ὅθι εἶναι τίποτα γιὰ ἀγγέλους καὶ γιὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ τὸ Μυστικὸ Δεῖπνο καὶ τὴν Ἀνάληψη. Ὅμως πού ὁ καιρὸς γιὰ τέτοια ! Τὸ εἰκόνισμα πού κατὰπίνεται νὰ κάμει ὁ ἀπλοῖκός ζωγράφος τοῦ Μοριᾶ γίνεται ἱστορία, γίνεται ὁ Μοριάς πού τυραγιέται καὶ βασανίζεται.

Ὁ λόγος στὸ εἰκόνισμα εἶναι γιὰ ἓναν πασά, πού εἶναι ἀράπης καὶ θέλει νὰ κάμει ν' ἀλλαξοπιστήσουν οἱ χριστιανοὶ καὶ τοὺς πιλατεύει. Καὶ πρέπει ν' ἀρθεῖ βοήθεια ἀπ' τὸ Θεὸ γιὰ νὰ σωθοῦν, ἄλλιως δὲ γίνεται. Ἡ εἰκὼν ἔχει πολλὰ μέρη. Ἀνιστοροῦνται ἐκεῖ περιστατικὰ σπουδαῖα, καὶ σὲ κάθε μέρος ἀπὸ κάτω εἶναι καὶ μιὰ γραφὴ λέγοντας τὸ τί παριστάνει ἡ ζωγραφιά. Τοῦτο δῶ τὸ κομμάτι, λόγου χάρι, εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ « Ἀραβὸς θεράπωντος τοῦ τοπάρχου προσπαθοῦντος νὰ θιάσῃ τὴν εἰκόνα ». Παρακάτω, τὸ ἄλλο κομμάτι ἀνιστορεῖ « τὰ κατὰ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀραβὸς ἐπὶ φοινίκας συλλέγουσαν χουρμάδας ». Ἄλλο μέρος

εἶναι : « ὁ Ἀραψ καὶ ἡ εἰκὼν ἀναλήπτωντας, ἐνῶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ μένει ἐκθαμβος... ».

Λέει, λέει ἡ εἰκὼν. Μὰ τί νᾶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού λέει ; Ἐνὰ κοριτσάκι ξιπόλητο, τὸ πολὺ δέκα χρονῶ, στέκεται στὴν πόρτα τῆς μικρῆς ἐκκλησιᾶς. Ἐρχεται κοντὰ μας, στηλώνει τὰ μάτια της στὴν ἀπλοῖκὴ ἱστορία τοῦ τοίχου μὲ τὰ χρώματα, στὴν ἱστορία τῶν πατέρων της. Καί, χωρὶς κανεὶς νὰ τὴ ρωτήσῃ, ἀρχίζει νὰ ἐξηγεῖ καὶ νὰ λέει τὸ παραμῦθι πού ἄκουσε ἀπ' τὴ μάνα της. Ἀρρηγεῖται περίφημα, μ' ἓνα θαυμαστὸ τόνο τῆς φωνῆς, μὲ δόνηση, μὲ ἔξαρση. Τὰ μάτια της ἔχουν γίνῃ στοχαστικά, καὶ τὸ μικρὸ της τὸ κορμὶ στέκεται ἀκίνητο, ριζωμένο κατακόρυφα στὴ γῆ, σὰ νὰ εἶναι φόβος καὶ ἡ ἐλάχιστη κίνησις νὰ ταράξῃ τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς. Μὲς στὴ ζέστη τοῦ ἡλίου λέει τὸ κοριτσάκι :

— Γιὰ ἓναν πασά, λέει, τῆς Ἀραβίας, πού δὲν πίστευε στὴν Παναγίαν τὴν Καθολικὴν. Εἶπε, λοιπόν, τῆς Παναγίας τῆς Καθολικῆς ὁ πασάς : « Ἐξῶ ἀπ' τὸ σπίτι μου στὴν Ἀραβία ἔχω ἓνα δέντρο. Ἄν μπορεῖς, φέρε κλῶνα ἀπὸ τὸ δέντρο. » Τότε ἡ Παναγία χίμηξε πάνω ἀπ' τὸ πέλαγο καί, σὲ μισή ὥρα, ἔφερε αὐτὸν τὸν κλῶνα καὶ τὸν φύτεψε. Καὶ νὰ ὁ κλῶνος !

Τὸ κοριτσάκι μᾶς σέρνει ἀπ' τὸ χέρι στὴν αὐλή, μᾶς δείχνει ἓνα δέντρο ὠραῖο, κρταϊό, τὸ ξαναλέει :

— Νὰ ὁ κλῶνος !

»«

Πολλὴν ὥρα ἀκόμη σὰν φύγαμε, καὶ ὅταν ὁ κλῶνος καὶ ἡ μικρὴ ἐκκλησιᾶ καὶ ὁ ἀπλοῖκός ζωγράφος καὶ ἡ ἱστορία του μὲ τὸν τοπάρχη καὶ « μὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀραβὸς ἐπὶ φοινίκας συλλέγουσαν χουρμάδας » καὶ τὰ ἄλλα εἶχαν ἀρχίσει νὰ σβήνουν, πολλὴν ὥρα ἔπειτα ἡ παράξενα αὐστηρὴ φωνὴ τοῦ παιδιοῦ μᾶς συντρόφευε στὸ σκονισμένο δρόμο. Ἦταν κι' αὐτὸ μιὰ ἀπ' τίς φωνὲς τοῦ τόπου, ἀπὸ τίς ρίζες του, ἀπὸ τὰ ἔγκατά του.

Ἐλεγε ἡ φωνή :

— Νὰ ὁ κλῶνος !

Κι' ἦταν σὰ νὰ ἔλεγε :

— Βλέπετε ; Δὲ χάθηκε ! Τίποτα ἐδῶ δὲ χάνεται ! Τίποτα !

Ἦμαστε εὐτυχεῖς γιατί εἶχαμε τὴ φωνὴ αὐτὴ μαζί μας νὰ μᾶς συντροφεύει καὶ νὰ δίνει νόημα στὰ πράγματα πού περναίναμε νὰ βροῦμε καὶ ν' ἀγαπήσουμε στὸ ταξίδι αὐτό, μὲς στὴν ἐλληνικὴ ἀνοιξή.

ΗΛΙΑΣ BENEZHS

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Φωτογραφία από το αρχείο της Άννας Βενέζη Κοσμετάτου

ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1940-1941

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ τῶν μεγάλων Δυνάμεων, πού εἶχε ἀρχίσει τὸ φθινόπωρον τοῦ 1939, ἦτο φανερόν ὅτι θὰ μετεβάλλετο εἰς παγκόσμιον σύρραξιν καὶ ὅτι θὰ ἐπληττε, φυσικά, καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1940 ἡ Ἰταλία κατέλαβε στρατιωτικῶς τὴν Ἀλβανίαν.

Τὴν 3^{ην} πρωινὴν τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940 ὁ Ἰταλὸς πρέσβυς εἰς τὰς Ἀθήνας ἐζήτησε νὰ ἐξυπνήσουν τὸν Πρωθυπουργὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν. Καὶ τοῦ ἐπέδωσε τὸ τελεσίγραφον : Ἡ Ἰταλία ἐζήτηε τὴν παράδοσιν τμημάτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ἰδίαν τῆς βούλησιν. Πρὸς κατάληψίν των ἀνήγγελλε ὅτι

ἡ κίνησις τῶν στρατευμάτων τῆς θὰ ἤρχιζε τὴν 6^{ην} πρωινὴν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος.

Ὁ Ἑλλήν Πρωθυπουργὸς ἀπήντησε εἰς τὸν Ἰταλὸν πρέσβυν ὅτι θεωρεῖ καὶ τὸ αἴτημα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐγίνετο, ὡς κήρυξιν πολέμου τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

»«

Ὀλίγας ὥρας ἀργότερον ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Β' ἀπηύθυνε τὸ ἀκόλουθον διάγγελμα :

Πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν,

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως σᾶς ἀνήγγειλε πρὸ ὀλίγου ὑπὸ ποίους ὅρους ἠναγκάσθημεν νὰ κατέλωμεν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἐπιβουλευθείσης τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν στιγμὴν εἶμαι βέβαιος ὅτι κάθε Ἑλλήν καὶ κάθε Ἑλληνὶς θὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του μέχρι τέλους καὶ θὰ φανῇ ἀντάξιος τῆς ἐνδόξου ἡμῶν Ἱστορίας.

Μὲ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς τὸ Ἔθνος σύσσωμον, καὶ πειθαρχοῦν ὡς εἰς ἄνθρωπος, θὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν μέχρι τῆς τελικῆς νίκης.

Ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τῶν Ἀθηνῶν
τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1940

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Ὁ πόλεμος ἤρχιζε εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ βουνά. Καὶ τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ἐμελλε νὰ βαδίσῃ εἰς ἓνα δρόμον θυσίας καὶ ἀρετῆς.

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἀφιερώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χειμαζομένου ἔθνους. Ὅλοι οἱ νέοι ὑπάλληλοι, στρατευθέντες, ἔλαβον μέρος εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἡρωικῆς πάλης, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἡπειρωτικῶν βουνῶν καὶ εἰς τοὺς ἐφοδιασμοὺς τῶν μονάδων, εἰς τὴν ἀντιαεροπορικὴν ἀμυναν καὶ εἰς τὰς ναυτικὰς βάσεις καὶ τὰ πλοῖα τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ. Τριακόσιοι περίπου ὑπάλληλοι τῆς Τραπεζῆς εὐρέθησαν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν πρόσω. Ἀπὸ αὐτοὺς τριάκοντα δύο δὲν ἐπέστρεψαν.

Τὰ κενὰ ποὺ ἄφησαν εἰς τὸ σῶμα τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος αἱ ἑκατοντάδες τῶν ὑπαλλήλων τῆς ποὺ ἐπεστρατεύθησαν ἦσαν μεγάλα. Ἐξ ἄλλου τὰ καθή-

κοντα τῆς Τραπεζῆς, λόγῳ τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν, εἶχαν διευρυνθῇ. Τὸ προσωπικὸν ποὺ ἀπέμενε, μὴ στρατευθέν, ἔπρεπε νὰ καταβάλλῃ ὑπεράνθρωπον προσπάθειαν, ἐργαζόμενον νύκτα καὶ ἡμέραν, ἐν μέσῳ κινδύνων καὶ ἀεροπορικῶν βομβαρδισμῶν, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του.

Ἰδιαιτέρως μνημονεύεται τὸ προσωπικὸν τῶν Ὑποκαταστημάτων Λαρίσης, Ἰωαννίνων, Κερκύρας, Χανίων καὶ Ἡρακλείου, ποὺ εἰργάσθη ὑπὸ ἀπηνεῖς βομβαρδισμούς. Καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ὑπάλληλοι ποὺ ἐπῆγαν καὶ ἔδρυσαν τὰ Πρακτορεῖα τῆς Τραπεζῆς εἰς τὸ Ἀργυροκάστρον καὶ τὴν Κορυτσάν εἰς τὸ μέσον τῆς μάχης.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

(Ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα, 1955)

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΑΞΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ 218α
Τῆς 27ης Νοεμβρίου 1940

Τοποθετήσεις ὑπαλλήλων :

Εἰς τὴν συνισταμένην ἐν Κορυτσᾷ εἰδικὴν ἀπηρεσίαν τῆς Τραπεζῆς πρὸς ἐξουχρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατιώματος τοποθετοῦμεν τοὺς κάτωθι ὑπαλλήλους :

Παν. Κάρτσωναν	Ἰκολ/οῦτῆν
Λεων. Κουντάκην	Ἰκποταμίαν
Παν. Κουροῦκλην	Εἰσπράκτορα

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΑΞΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ 219
Τῆς 21ης Δεκεμβρίου 1940

Τοποθετήσεις ὑπαλλήλων :

Εἰς τὸ ἱδρυόμενον ἐν Ἀργυροκάστρῳ Γραφεῖον τῆς Τραπεζῆς τοποθετοῦμεν τοὺς κάτωθι ὑπαλλήλους :

Ἐκπ. Καραπάνον	Ἰκπολογοῦτῆν, ὡς Προϊστάμενον
Ἰωσ. Γούπερην	Ἰκποταμίαν.

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ ΜΑΣ

‘Η Έπίδοση των Έπάθλων
του Δεύτερου Διαγωνισμού μας Διηγήματος

ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ 30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ έγινε, στο γραφείο του Διοικητού της Τραπέζης της Ελλάδος κ. Ξ. ΖΟΛΩΤΑ, η επίσημη επίδοση των επάθλων του Δεύτερου Διαγωνισμού Διηγήματος του Κύκλου.

Η Διοίκηση της Τραπέζης, θέλοντας να υπογραμμίσει, όπως και κατά την Απονομή των Έπάθλων του Α' Διαγωνισμού (Ιανουάριος 1962), τη σημασία που αποδίδει στην ύπαρξη και την προκοπή του Κύκλου, — έδωσε και πάλι στη συγκέντρωση αυτή ιδιαίτερος πανηγυρικό χαρακτήρα. Παρέστησαν : ‘Ο Διοικητής της Τραπέζης Καθηγής κ. Ξ. ΖΟΛΩΤΑΣ, της ‘Ακαδημίας ‘Αθηνών· οί ‘Υποδιοικηταί της Τραπέ-

ζης κ.κ. ΔΗΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ και Ι. Σ. ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ· δύο από τα μέλη της Κριτικής Έπιτροπής του Διαγωνισμού : ο κ. ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ, της ‘Ακαδημίας ‘Αθηνών, και ο γνωστός ποιητής και δοκιμογράφος κ. ΜΗΝΑΣ ΔΗΜΑΚΗΣ, Πρώτο Κρατικό Βραβείο Ποιήσεως· ο Διευθυντής του Διοικητικού της Τραπέζης κ. ΒΑΣ. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ· ο ‘Υποδιευθυντής του Διοικητικού κ. ΚΩΝΣΤ. ΜΕΛΑΧΡΟΙΝΟΣ· ο Προσωπάρχης της Τραπέζης κ. ΠΑΝ. ΚΑΤΣΙΑΡΔΗΣ· ο Τμηματάρχης -‘Αναπληρωτής του Τμήματος Γραμματείας κ. ΑΛΕΞ. ΣΥΡΜΟΠΟΥΛΟΣ· τρεις από τους βραβευθέντας : ο κ. ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΣΟΜΜΑΡΙΑΣ, ‘Υπολογιστής Α’,

№30

Δεκέμβριος 1963

ΣΤΗ ΜΙΟΥΤΤΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ κ. Ξ. ΖΟΛΩΤΑ

ή δ. ΦΩΦΗ ΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Δακτυλογράφος επί συμβάσει, και ή κ. ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΡΥΤΙΝΟΥ-ΚΟΜΝΗΝΟΥ, Υπολογιστής Α'· ό 'Επόπτης τής Συντάξεως και τής 'Υλης του Κύκλου Οικονομολόγος Α' κ. ΝΙΚ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ· ό Φιλολογικός και Τεχνικός 'Επιμελητής του Κύκλου Λογιστής κ. ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ· εκπρόσωποι του 'Αθηναϊκού 'Υπου· όι περισσότεροι από τους « φιλολογικούς » συνεργάτες του περιοδικού, μεταξύ των όποιων και ό γνωστός μουσικός κριτικός και μουσικολόγος κ. ΔΗΜ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΣ· και πολλοί άλλοι συνάδελφοι. Είδοποίησαν ότι δεν θα μπορούσαν να παραστούν : τό τρίτο μέλος τής Κριτικής 'Επιτροπής του Διαγωνισμού, ό δικκεκριμένος μυθιστοριογράφος, Βρα-

δων άφιερωμένων στην πεζογραφία, την ποίηση, και γενικά τά γράμματα και τις τέχνες. Υπογράμμισε δε έντελώς ιδιαιτέρως τή σημασία που αποδίδει ή Διοίκηση τής Τραπέζης στο εύρος αυτό των ένδιαφερόντων των περιοδικών, — διότι, όπως είπε, παρέχεται έτσι, σε όλα τά μέλη τής μεγάλης οικογένειας των ύπαλλήλων τής Τραπέζης, ή δυνατότης προβολής όχι μόνο των επιδόσεών τους στους τομείς, θεωρητικούς ή πρακτικούς, τής επαγγελματικής ή υπηρεσιακής τους ειδικότητας, αλλά και των δεξιοτήτων και των επιτευγμάτων τους σε περιοχές άλλότερες, του Πνεύματος και τής Τέχνης. Τέλος ό κ. Ζολώτας συγχάρηκε τον Κύκλο γιά τήν ώραία πρωτοβουλία αύτών των διαγωνισμών, — όι όποιοι, όπως είπε, όχι μόνο δημιουργούν ευκαιρίες ευγενούς άμιλλής μεταξύ του προσωπικού, αλλά και συμβάλλουν ούσιαστικά στην πνευματική ζωή του τόπου.

Τό λόγο έλαβε ύστερα ό Πρόεδρος τής Κριτικής 'Επιτροπής κ. 'Ηλίας Βενέζης. 'Ο κ. Βενέζης, άπευθυνόμενος στον Διοικητή τής Τραπέζης κ. Ζολώτα, είπε τά εξής :

Κύριε Διοικητά,

'Επί των ήμερών σας ή Τράπεζα τής 'Ελλάδος, πλάι στη λάμψη που τής δώσατε με τό κύρος τής Διοικήσεώς σας, έμελλε να αποκτήσει και αυτό που είναι ευφορία ψυχής : απέκτησε τό χαμόγελο. Χαμόγελο είναι ό Κύκλος, τό περιοδικό τής Τραπέζης, προσάπτων στις τελευταίες σελίδες του, όπου ή μεγάλη οικογένεια του 'Ιδρύματος άφηγγείται ότι ζει και ότι ζούν όι άλλοι που περνούν από δώ, σχολιάζει, εξαίρει, κάνει όνειρα, κοινοσημολεύει, — δηλαδή άσκει κριτική, — και παρηγορεί. Πριν από τρεις-τέσσερις δεκαετίες, μια τέτοια έκδοση μέσα στην Τράπεζα θα έθεωρείτο πρόκληση. Θά ήταν απαράδεκτο, πλάι στα σοβαρά, τά οικονομολογικά, τά επιστημονικά, πλάι στις στατιστι-

κές και τὰ διαγράμματα, νὰ ὑπάρχει τὸ χαμόγελο, τὸ χιοῦμο. «Ὅταν ἐγὼ μπῆκα στὴν Τράπεζα, — καὶ εἶναι, φεῖ, ἔτη μακρὰ ὅσα πέρασαν ἀπὸ τότε, — δὲν ἦταν διόλου καλὸ συστατικό νὰ ἀκούγῃσαι ὅτι γράφεις καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ τοῦ πονηροῦ : στίχους, πεζογραφήματα, μουσικὲς συνθέσεις. Γι' αὐτό, λίγο πολὺ, σ' ἔκεινα τὰ μακρινὰ χρόνια, ὑπῆρχαμε ἐδῶ μέσα ὡς συγγραφεῖς ὑπὸ ἐχεμύθειαν : ὁ Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, ὁ ὁμιλῶν, οἱ νεώτεροί μας. Μονάχα ὁ Λεάνδρος Παλαμᾶς ἦταν σηματοδότης : « Εἶμαι ποιητής ! » Ἀλλὰ ἐκεῖνος ἦταν Παλαμᾶς, εἶχε πλάτες τὸ μέγιστον ὄνομα. Ἐφ' ὃ καὶ εἶχε ἀράξει, ὡς ποιητὴς περισσότερο παρὰ ὡς Τμηματάρχης, στὴ Γραμματεία, καὶ οἱ πάντες λέγανε : « Παλαμᾶ τὸν λένε, τί θέλετε νὰ κάνουμε ; Παρ-ελθέτω ! »

Τώρα τὰ πράγματα, προσπάντων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σας, Κύριε Ζολώτα, ἔχουν ἀλλάξει. Τὸ βεβαιώνει ἡ περσινὴ λαμπρὴ τελετὴ τῆς ἀπονομῆς ἀπὸ σᾶς τὸν ἴδιον, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐπιτελῶν τῆς Τραπεζῆς, τῶν βραβείων στοὺς διακριθέντας στὸν Ἀ' διαγωνισμό διγῆματος τοῦ Κύκλου. Καὶ ἡ σημερινὴ τελετὴ. Αὐτὴ τὴν πόρτα τῆς Διοικήσεως, ποὺ κάποτε δὲν τολμοῦσαν οὔτε νὰ τὴν ἀτενίσουν οἱ μικροὶ προσπάντων ὑπάλληλοι, τώρα ἐσεῖς τὴν ἀνοίγετε διὰ πλάτα, καὶ καλεῖτε ἀκόμα καὶ ἕνα ἀφανὲς παιδί, — ἕναν ἡμερομίσθιον ἐργάτη τῆς Τραπεζῆς, — ποὺ βρέθηκε νὰ ἀξίζει, καθὼς σᾶς βεβαιώσαμε, μὴ διάκριση τιμητικὴ, καὶ τὸ βραβεύετε.

Ὁ κ. Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, ὁ κ. Μηνᾶς Δημάκης καὶ ἐγὼ σᾶς ἐνχαριστοῦμε ποὺ θελήσατε νὰ μᾶς ἐμπιστευθεῖτε καὶ ἐφέτος τὴν κρίση τῶν κειμένων ποὺ ὑποβλήθηκαν στὸ Β' Διαγωνισμὸ διγῆματος τοῦ Κύκλου. Εἴμαστε εὐτυχεῖς ποὺ μπορέσαμε νὰ ξεχωρίσουμε μερικὰ καλὰ κείμενα καὶ νὰ σᾶς τὰ προτείνουμε πρὸς βράβευση. Ἐχουμε πάντοτε ἐπ' ὅψῃ μας — καὶ αὐτὸ διαμορφώνει τὰ κριτήριά μας — ὅτι δὲν κρίνουμε δοκίμους συγγραφεῖς, ἀλλὰ ὑπαλλήλους τῆς Τραπεζῆς ποὺ ἔχουν τὸ τάλαντο τῆς ἀφηγήσεως. Ἀναλυτικὰ, τίς ἐντυπώσεις μας τίς δίνουμε στὸ σχετικὸ πρακτικόν. Ἐδῶ περιοριζόμαστε νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ γεγονός ὅτι φέτος τὰ κείμενα ποὺ ὑποβλήθηκαν ἦταν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ περσινά. Αὐτὸ εἶναι παρήγορο. Ὅχι γιατί πιθανὸν νὰ ἐκκολάπτονται περισσότεροι συγγραφεῖς μέσα στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ γιατί περισσότεροι ὁλοένα ὑπάλληλοι τῆς Τραπεζῆς αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ ὁργανώσουν τὴ σκέψη τους, τίς ἐντυπώσεις τους, τὰ αἰσθήματά τους, καὶ νὰ τὰ βάλουν στὴν πειθαρχία μιᾶς φόρμας. Αὐτὴ ἡ ὁργάνωση εἶναι πάντοτε χρήσιμη γιὰ τοὺς πάντας, προσπάντων γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ δὲν τὸ ἔμαθαν ὅπως ἔπρεπε, μὲ τρόπο συνεπῆ, στὸ σχολεῖο.

Ἐπιτρέψατέ μου, Κύριε Διοικητά, νὰ συγχαρῶ μαζὶ σας τοὺς βραβευθέντας. Καὶ νὰ σᾶς ὑπογραμμίσω τὴν ἀδιάβλητη τάξη καὶ εὐσυνειδησία μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐπιμετοσύνη τοῦ Περιδοικοῦ ὁργάνωσε τὸ Διαγωνισμόν.

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ κ. ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Μετὰ τὸν κ. Βενέζη, ὁ κ. Νάσος Δετζώρτζης ἐδιέβασε τὸ ἐπίσημο Πρακτικὸ τῆς Ἀπονομῆς τῶν Βραβείων. Τὸ Πρακτικόν, συντεταγμένον καὶ ὑπογεγραμμένον ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Κρίσεως τοῦ Διαγωνισμοῦ κατὰ τὴν τελικὴ τῆς συνεδρίασης τῆς 1ης Νοεμβρίου 1963, δημοσιεύθηκε στὸ προηγούμενον τεῦχος τοῦ Κύκλου (ἀριθ. 29, Νοέμβριος 1963, σελ. 339).

Κατὰ τὴν ἀνάρθρωση τοῦ Πρακτικοῦ ἔγινε καὶ ἡ ἐπίδοσις τῶν ἐπ' ἀθλῶν τοῦ Διαγωνισμοῦ, ἀπὸ τὸν Διοικητὴ τῆς Τραπεζῆς κ. Ζολώτα αὐτοπροσώπως. Ἐνῶ ὁ κ. Νάσος Δετζώρτζης ἐδιέβασε τὸ ἐδάφιο δ, ὅπου ἀνακοινοῦνται τὰ ὀνόματα τῶν βραβευθέντων, ὁ κ. Διοικητὴς, παράλληλα μὲ τὴν ἐκφώνησιν τῶν ὀνομάτων τους, ἐκάλεσε ἕναν-ἕναν τοὺς τρεῖς παρισταμένους ἀπὸ

ΟΙ ΒΡΑΒΕΥΘΕΝΤΕΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

τούς βραβευθέντας, τούς επέδωσε τὰ χρηματικά έπαθλα τών βραβείων τους, καί, άφού συγχάρηκε θερμώς τόν καθένα χωριστά για τήν επίδοσή του στά γράμματα, εύχήθηκε καί στούς τρεῖς κι' άλλες άνάλογες έπιτυχίες στήν τραπεζική καί τή συγγραφική τους σταδιοδρομία. Λόγω τής άπουσίας του κ. Φώτη Πρασίνη, τὸ χρηματικό έπαθλο τοῦ Βραβείου του ὁ κ. Διοικητής ενεχείρισε στὸν κ. Νάσο Δετζώρτζη, με τήν έντολή νά τοῦ σταλεῖ άμέσως στό Ὑποκατάστημα Καβάλας ὅπου ὑπηρετεῖ. Ὁ κ. Διοικητής έστειλε επίσης στό γραφεῖο τοῦ Κύκλου, για νά διαβιβαστοῦν στὸν κ. Φ. Πρασίνη, τὰ ιδιόγραφα συγχαρητήριά του.

Μετά τήν επίδοση τών έπαθλων, ὁ κ. Διοικητής έλαβε καί πάλι τὸ λόγο, για νά εύχαριστήσῃ τὰ μέλη τής Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαγωνισμοῦ, « πού με τήν άρμοδιότητά τους καί

ὀλίγα λόγια εἶπε τελευταῖος καί ὁ κ. Νάσος Δετζώρτζης. Ἐκ μέρους τοῦ Κύκλου — τής Συντάξεως καί τών Συνεργατῶν του — εύχαρίστησε τὸν Διοικητὴ τής Τραπεζῆς κ. Ζολώτα για τὸν επίσημο χαρακτήρα πού ήθέλησε νά δώσει στήν επίδοση τών Βραβείων καί τοῦ Δεύτερου αὐτοῦ Διαγωνισμοῦ Διηγήματος, ὅπως καί γενικότερα για τή στοργή με τήν ὁποία ἡ Διοίκηση περιβάλλει κάθε θέμα τοῦ περιοδικοῦ καί κάθε εκδήλωσή του. Ἐτόνισε δὲ πόσο εύαίσθητο εἶναι τὸ « φιλολογικὸ » εἰδικότερα καί τὸ καλλιτεχνικὸ έπιτελεῖο τοῦ Κύκλου στήν « εὐδοκία » με τήν ὁποίαν ἡ Διοίκηση ἀντικρίζει κάθε επίδοση τών συναδέλφων στίς Τέχνες καί τὰ Γράμματα, — καί πόσο ἡ εὐμένεια τών κρίσεών της για τήν ὡς τώρα πορεία τοῦ περιοδικοῦ θεωρεῖ ὅτι ἔχει μόνο τὸ τιμᾶ, ἀλλά καί τὸ « ὑποχρεοῖ » για τήν περαιτέρω προκοπή του.

Τέλος, ὁ Πρόεδρος τής Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαγωνισμοῦ κ. Ἡλίας Βενέζης συγχάρηκε θερμά, καί εκ μέρους τών δύο συναδέλφων του τής Ἐπιτροπῆς, τούς βραβευθέντας, ὅπως επίσης θερμά τούς συγχάρηκαν καί οἱ Ὑποδιοικηταὶ κ.κ. Δημ. Γαλάνης καί Ἱ. Πεσμαζόγλου, οἱ παριστάμενοι άνώτεροι ὑπάλληλοι τής Τραπεζῆς, οἱ εκπρόσωποι τοῦ Κύκλου, καί οἱ ἄλλοι συνάδελφοι.

τὸ κύρος τους τόσο συνέβαλαν στήν έπιτυχία του». Ὁ κ. Ζολώτας δὲν παρέλειψε νά ὑπενθυμίσει ὅτι καί οἱ τρεῖς αὐτοὶ « έπιφανεῖς εκπρόσωποι τών νεοελληνικῶν γραμμάτων » ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὑπάλληλοι τοῦ Ἰδρυματος καί έσταδιοδρόμησαν στό Ἰδρυμα, τούς εξέφρασε δὲ τίς εύχαριστίες του « πού με τόση προθυμία πάντοτε δέχονται νά προσφέρουν ὅποια βοήθεια τούς ζητηθεῖ στό περιοδικὸ τών νεωτέρων συναδέλφων τους, καί τὸ τιμοῦν τακτικότερα με πολύτιμες συνεργασίες ».

Ἐπίσης ὁ κ. Ζολώτας εξέφρασε πρὸς τὴ Συντάξη τοῦ Κύκλου τήν πλήρη ικανοποίησή του, καθὼς καί τήν ικανοποίησή καί τών ἄλλων μελῶν τής Διοικήσεως, για τήν ὅλη πορεία τοῦ περιοδικοῦ, τήν ὑψηλὴ ποιοτικὴ στάθμη ὅπου διατηρεῖται τὸ περιεγόμενό του ἀκόμα καί στίς ἐλαφρότερες σελίδες του, καί τήν ἄρτια εμφάνισή του, — εύχαρίστησε δὲ καί συγχάρηκε, πολλοὺς μάλιστα καί ὀνομαστικῶς, τούς τακτικότερους συνεργάτες του, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶπε, με τίς ἀξιολογώτατες συνεργασίες τους, κάνουν τὸν Κύκλο αὐτὸ ἀκριβῶς πού προσφύεσται τὸν χαρακτήρισε στήν προσφώνησή του ὁ κ. Βενέζης : τὸ « χαμόγελο » τής ὑπηρεσιακῆς μας ζωῆς.

Ο ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ

ΕΡΓΑΖΟΜΟΥΝ ακόμα στην Τράπεζα της Ελλάδος, όταν ένα άγνωστο κορίτσι, μιὰ Ἑλληνίδα που σπούδαζε στην Ἑλβετία, μου ζήτησε επίμονα μιὰ χάρη. Μαγεμένη ἀπ' τὸν *Μικρὸ Πρίγκιπα* τοῦ Saint-Exupéry, κάθησε καὶ τὸν μετάφρασε. Μοῦ ἔστειλε τὸ πρωτότυπο μαζί με τὴ μετάφραση, καὶ ἤθελε νὰ τῆς πῶ ἀν' ἡ μετάφραση δὲν πρόδωσε τὴ μαγεία τοῦ παραμυθιοῦ.

Δὲν τὸ ἤξερα αὐτὸ τὸ βιβλίο τοῦ ἀεροπόρου, τοῦ ἥρωα τῆς Γαλλίας, τοῦ θαυμάσιου συγγραφέα τῆς *Γῆς τῶν ἀνθρώπων*. Οὔτε πῆγαινε ὁ νοῦς μου πῶς αὐτός, ὁ ἄνθρωπος τῆς μηχανῆς, ὁ πιλότος, ποὺ ἡ δουλειά του τοῦ ἐπέβαλλε τὴ συνεχῆ ἀσκηση στοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς, ὁ ἄνθρωπος τοῦ πάθους γιὰ τὸ χάος ποῦ, στὸ τέλος, τὸν πῆρε μέσα του ὀριστικά, — ποτὲ δὲν πῆγαινε ὁ νοῦς μου πῶς αὐτός ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ τέτοια διαφυγὴ καὶ πῶς θὰ ἦταν ἄξιός της. "Οχι ἀπλῶς νὰ γράψει, ἀλλὰ νὰ δοθεῖ στὴ μαγεία τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ σύνθεσε.

Γιατὶ, πρὶν ἀπ' ὅλα, ὁ *Μικρὸς Πρίγκιπας* εἶναι αὐτό: μιὰ πλήρης, ἀπόλυτη ἐγκατάλειψη στὸν κόσμο τῆς μαγείας. Ν' ἀφεθεῖ ὁ ἄνθρωπος τῆς μηχανῆς νὰ τὸν πάρει τὸ ρέμα, νὰ καταργήσει τὰ ὀρόσημα, νὰ καταργήσει τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀληθοφάνεια, τὴ σύμβαση. Καί, ἀκολουθώντας τὰ βήματα τοῦ μικροῦ πρίγκιπα ποὺ ἔπεσε ἀπὸ ἓνα ἄστρο, νὰ συμπλέξει τὴ μοίρα του μετὰ τῆς Γῆς, μετὰ τὴν ἀλλόκοτη, παράξενη, πικρὴ μοίρα τῆς Γῆς.

Φεύγοντας γιὰ λίγο, αὐτὲς τὶς μέρες, στὸ βουνό, φεύγοντας τὴ βουή, τὸ λαχάνιασμα καὶ τὶς κραυγὲς τῶν ἀνθρώπων, παίρνω μαζί του τὸν *Μικρὸ Πρίγκιπα*, στὴν ὥρα τῆς ἐκδοσῆς τοῦ Γκαλλιμάρ, τὴν εἰκονογραφημένη ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Saint-Exupéry. Μὲς στὴ γαλήνη τοῦ δάσους, ἀκολουθῶ τὰ βήματα αὐτοῦ τοῦ ξένου παλικαριοῦ, τοῦ ἀεροπόρου ποὺ χάθηκε ὑπακούοντας στὸ πάθος του γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὸ ὕψος. Ἀκολουθῶ τὰ βήματά του μες στὴν ἐρημιὰ.

»«

... Ἐξοῦσα μόνος, χωρὶς νὰ ἔχω ἓναν ἄνθρωπο ποὺ νὰ μπορῶ νὰ κουβεντιάσω μαζί του ἀληθινά, ὅταν μοῦ συνέβηκε ἓνα περιστατικὸ στὴν ἐρημο τῆς Σαχάρας, ἐδῶ καὶ ἔξι χρόνια. Κάτι εἶχε σπάσει στὸ μοτέρ μου. Καὶ καθὼς δὲν εἶχα μαζί μου μήτε μηχανικὸ μήτε

ἐπιβάτες, ἐτοιμαζόμενα ν' ἀρχίσω μονάχος μου νὰ διορθώσω τὴ μηχανή μου, κι' ἔλεγα πῶς θὰ τὰ καταφέρω, τόσο δύσκολο ποὺ ἦταν. "Ὅμως αὐτὸ γιὰ μένα ἦταν ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου. Τὸ νερὸ ποὺ εἶχα γιὰ νὰ πίνω ἔφτανε μόλις γιὰ ὀχτὼ μέρες.

Τὸ πρῶτο βράδυ κοιμήθηκα πάνω στὴν ἄμμο, χίλια μίλια μακριὰ ἀπ' τὸ κοντινότερο κατοικημένο μέρος. "Ἦμουν ξεκομμένος ἀπ' τὸν κόσμο πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἓνας ναυαγὸς στὴ μέση τοῦ ὠκεανοῦ. Λοιπόν, μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε πόσο ξαφνιαστικά, ὅταν, ξεμερώνοντας, ἀκουσα μιὰ ψιλὴ φωνή ποὺ με ἐξόπνησε. "Ἐλεγε ἡ φωνή...

"Ἔτσι ὁ χαμένος στὴν ἐρημο ἀεροπόρος γνωρίστηκε μετὰ τὸν λιλιπούτειο πρίγκιπα ποὺ ὅ,τι εἶχε πέσει στὴ Γῆ ἀπὸ ἓνα ἄστρο ποὺ τὸ κατοικοῦσε μονάχος του. Τὸ πρῶτο πράμα ποὺ ζήτησε ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἀπὸ τὸν ἀεροπόρο ἦταν νὰ τοῦ ζωγραφίσει ἓνα ἀρνί. "Ὁ ἀεροπόρος τοῦ τὸ ζωγράφισε.

— "Οχι, τοῦ λέει ὁ μικρός. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἄρρωστο ἀρνί.

Τοῦ ζωγράφισε ἓνα ἄλλο.

— "Οχι, τοῦ λέει πάλι ὁ πρίγκιπας. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρνί, ἔχει κέρατα.

Τοῦ ξανάκαμε ἓνα ἄλλο.

— Τοῦτο, πάλι, εἶναι πολὺ γέρικο. Θέλω ἓνα ἀρνί ποὺ νὰ ζήσει πολὺν καιρὸ.

"Ἐχοντας χάσει τὴν ὑπομονή του ὁ ἀεροπόρος καὶ θέλοντας ν' ἀρχίσει τὴν ἐπισκευὴ τῆς μηχανῆς του, τοῦ ζωγράφισε, θυμωμένος, ἓνα κουτὶ κλειστὸ.

— Αὐτὸ εἶναι ἓνα κουτὶ, λέει στὸ μικρὸ πρίγκιπα. Τὸ ἀρνί ποὺ γυρεύεις εἶναι μέσα.

Τότε τὸ πρόσωπο τοῦ μικροῦ πρίγκιπα φωτίστηκε.

— Αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελα! εἶπε.

"Ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἄρχισε σιγά-σιγὰ νὰ ἀποκαλύπτει στὸν ἄνθρωπο τῆς Γῆς τὴν ἱστορία του. Φαίνεται πῶς ἔμενε στὸ ἄστρο ὑπ' ἀριθ. 612, αὐτὸ ποὺ μιὰ φορὰ μόνο τὸ εἶδε στὸ τηλεσκόπιό του, στὰ 1909, ἓνας τοῦρκος ἀστρονόμος. Αὐτὸς ὁ πλανήτης ἦταν ἐλάχιστα μόνο πιὸ μεγάλος ἀπ' τὸν μικρὸ πρίγκιπα, ποὺ ζοῦσε ἐκεῖ μόνος καὶ ποὺ ἤθελε νάχει ἓνα φίλο. "Ὁ πρίγκιπας ἀγαποῦσε πολὺ τὰ ἡλιοβασιλέματα, καὶ καθὼς ὁ πλανήτης του ἦταν τόσο μικρός, δὲν εἶχε παρὰ νὰ τραβήξει λίγο τὴν καρέκλα του κάθε φορὰ ποὺ ἤθελε νὰ δεῖ ἓνα ἡλιοβασιλεμα. Μιὰ μέρα εἶδε τὸν ἥλιο νὰ βασιλεύει σαρανταπρεῖς φορές.

Κάποτε φάνηκε καὶ ἓνα λουλούδι στὸν πλανήτη

του. Φαίνεται πώς τὸν πιλάτεψε πολὺ τὸ μικρὸ πρίγκιπα αὐτὸ τὸ λουλούδι. Γι' αὐτὸ κι' ἐκεῖνος σηκώθηκε κι' ἔφυγε.

— Δὲν ἤξερα τότε πὼς δὲν πρέπει ν' ἀκούει κανεὶς τὰ λουλούδια, πὼς πρέπει μόνο νὰ τὰ κοιτάζει καὶ νὰ τὰ μυρίζει. Δὲν ἤξερα ἀκόμα τότε ν' ἀγαπῶ.

Ἔτσι ὁ μικρὸς πρίγκιπας, φεύγοντας τὴν ἀγάπη, ἔφτασε πρῶτα σ' ἓναν πλανήτη, τὸν ὑπ' ἀριθ. 325, ὅπου κατοικοῦσε μόνος τοῦ ἑνὸς βασιλιάς ντυμένος μὲ πορφύρα.

— Ἀ, νὰ κι' ἓνας ὑπῆκοος ! εἶπε ὁ βασιλιάς.

Ἐκεῖ, στὸν πλανήτη τοῦ μοναχικοῦ βασιλιά, γίνετο πράματα ποικίλα. Ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἤθελε νὰ φύγει, ὁ βασιλιάς, ἔχοντας ἐπιτέλους ἓναν ὑπῆκοο, ἤθελε νὰ τὸν κρατήσει. Ἀρχισε νὰ τοῦ τάξει νὰ τὸν κάμει ὑπουργό του.

— Τί ὑπουργὸ λές ;

— Θὰ σὲ κάμω Ὑπουργὸ τῆς Δικαιοσύνης !

— Μὰ ἐδῶ δὲ βλέπω νὰ ὑπάρχει, στὸν πλανήτη ἐτοῦτον, μήτε ἓνα πλάσμα γιὰ νὰ τὸ κρίνω, λέει ὁ πρίγκιπας.

— Μὰ θὰ ἔχεις νὰ κρίνεις τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, τοῦ λέει ὁ βασιλιάς. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο. Ἀν φτάσεις νὰ κρίνεις σωστὰ τὸν ἑαυτό σου, τότε εἶσαι ἀληθινὰ σοφός.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἔφυγε καὶ πῆγε σ' ἓναν ἄλλον πλανήτη, πού τὸν κατοικοῦσε ἓνας ξιπασμένος. Ἐφυγε κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πῆγε σ' ἓναν ἄλλον πού τὸν κατοικοῦσε ἓνας μπεκρὴς πού ἔπινε γιὰ νὰ ξεχάσει τὴ ντροπὴ τοῦ ἐπειδὴ ἔπινε. Ὑστερα πῆγε σ' ἓναν ἄλλον πλανήτη πού τὸν κατοικοῦσε ἓνας ἄνθρωπος ἐπιχειρήσεων.

Τέλος ἔφτασε στὴ Γῆ. Ἐπῆσε στὴν ἔρημο. Μὴ βλέποντας ψυχὴ ζωντανή, βάδισε μέρες. Ὅταν, βρῆκε ἓνα λουλούδι.

— Ποῦ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ; ρώτησε.

— Δὲν ξέρει κανεὶς ποῦ νὰ τοὺς βρεῖ. Τοὺς ταξιδεύει ὁ ἄνεμος. Αὐτοὶ δὲν ἔχουν ρίζες, εἶπε τὸ λουλούδι, πού κάποτε εἶχε ἰδεῖ ἓνα καραβάνι νὰ περνᾷ.

Στὴ Γῆ τῶν ἀνθρώπων ὁ λιλιπούτειος πρίγκιπας ἔμαθε ἓνα σωρὸ παράξενα, ἀπίθανα πράματα. Κι' ὅσο τὰ μάθαινε, τόσο θυμόταν τὸ λουλούδι πού ἄφησε στὸ ἄστρο του.

Ἦταν μόνος στὴν ἔρημο μὲ τὸν ἀεροπόρο. Κι' ὁλοένα ἐτοιμαζόταν γιὰ τὸ ἀναπόφευκτο ταξίδι : τῆς ἐπιστροφῆς στὸ ἄστρο του. Γελοῦσε γιὰ ν' ἀκούσει ὁ ἀεροπόρος τὸ γέλιο του.

— Αὐτὸ εἶναι τὸ δῶρο πού θὰ σοῦ ἀφήσω φεύγον-

τας, τοῦ λέει. Ὅταν τὴ νύχτα θὰ κοιτᾷς τὸν οὐρανό, μιὰ πού θὰ ξέρεις πὼς ἐγὼ μένω σ' ἓνα ἄστρο, μιὰ πού θὰ ξέρεις πὼς ἐγὼ γελοῦς βρισκόμενος σ' ἓνα ἄστρο, θὰ εἶναι γιὰ σένα σὰ νὰ γελοῦν ὅλα τ' ἄστρα.

Ὡσπου ἦρθε ἡ ὥρα. Ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἔχοντας πιά μάθει πόση θλίψη ὑπάρχει στὴ Γῆ τῶν ἀνθρώπων, συνεννοεῖται μ' ἓνα φαρμακερὸ φίδι. Λέει στὸν ἀεροπόρο :

— Μὴ λυπηθεῖς. Θὰ φαίνομαι σὰ νὰ πέθαινα. Ὅμως αὐτὸ δὲ θάνα ἀλήθεια. Ξέρεις, εἶναι ἓνα ταξίδι μακρινό. Δὲν μπορῶ νὰ κουβαλήσω μαζί μου τὸ σῶμα μου. Εἶναι πολὺ βαρύν.

Ἔτσι, στὴν ἔρημο, ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἔκαμε τὸ ἀναπόφευκτο βῆμα : τράβηξε πρὸς τὸ φαρμακερὸ φίδι πού τὸν περίμενε. Ἀπὸ πάνω του, στὸν οὐρανό, ἦταν τὸ ἄστρο του, γύρω του ἦταν ἡ ἔρημος. Ἐγείρε ἄργα, καταπῶς πέφτει ἓνα δέντρο.

Στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ Saint-Exupéry σχεδιάζει ἐκεῖνο τὸ θλιβερὸ τοπίο τῆς ἔρημου : δύο γραμμές, καὶ ψηλὰ ἓνα ἄστρο.

Κοιτάξτε το — λέει στοὺς ἀνθρώπους — μὲ προσοχὴ αὐτὸ τὸ τοπίο, γιὰ νὰ εἴστε βέβαιοι πὼς θὰ τὸ ἀναγνωρίσετε ἂν κάποτε ταξιδέψετε στὴν ἔρημο τῆς Ἀφρικῆς. Κι' ἂν τύχει νὰ περάσετε ἀπὸ κεῖ, σὰς παρακαλῶ μὴ βιαστεῖτε. Καθῆστε λίγο καὶ περιμένετε κάτω ἀπ' τὸ ἄστρο. Ἀν, τότε, ἰδεῖτε νᾶρχεται πρὸς τὸ μέρος σας ἓνα παιδάκι πού γελοῦ, πού ἔχει χρυσὰ μαλλιά, θὰ μαντέψετε ποῖος εἶναι. Τότε θάχετε τὴν καλοσύνη νὰ μὴ μ' ἀφήσετε νᾶμαι τόσο πικραμένος. Γράψτε μου γρήγορα πὼς ξαναγύρισε...

»»

Μὲς στὸ χειμωνιάτικο δάσος, καθὼς νυχτώνει, ἀναπολῶ ἀδιάκοπα τὸν Μικρὸ Πρίγκιπα τοῦ σκοτωμένου ἀεροπόρου. Κοιτάζω τὰ ἄστρα, καὶ καθὼς γύρω εἶναι ἔρημος, εἶμαι ἔτοιμος ν' ἀκούσω τὴ φωνή, ν' ἀκούσω τὸ γέλιο, νὰ ἰδῶ τὰ χρυσὰ μαλλιά. Μὰ ὅσο περισσότερο γίνεται ἡ νύχτα ἔρημος, τόσο καταλαβαίνω πὼς εἶναι μάταιο, πὼς πιά δὲν πρόκειται νὰ γυρίσει στὴν ἔρημο τῶν ἀνθρώπων ὁ μικρὸς πρίγκιπας τοῦ ἄστρου. Γιατὶ ἂν ξαναγύριζε, θάπρεπε νὰ πάει πάλι σύντομα γυρεύοντας τὸ φαρμακερὸ φίδι πού νὰ τὸν λυτρώσει. Μὰ τὸ φίδι, ἔχοντας δαγκάσει μιὰ φορά, δὲ θὰ εἶχε πιά δηλητήριο νὰ δώσει. Καὶ τότε ἡ Γῆ θὰ ἦταν ἀβάστακτη νὰ μὴν ὑπάρχει τρόπος, νὰ μὴν ὑπάρχει ἐλπίδα πὼς θὰ βρεῖς τὸ φίδι νὰ σὲ λυτρώσει ὅταν θὰ σὲ δαγκάνουν καὶ θὰ σὲ φαρμακάνουν οἱ ἄνθρωποι.

ΗΛΙΑΣ BENEZHS

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Η ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΔΟΞΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΕΛΙΑΔΕΣ ΕΥΨΥΧΙΑΣ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΙΑΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ, τὸ καλοκαίρι, ἔγινε πιά θεσμός νὰ ἀφιερώνεται μιὰ βδομάδα στὸ θαλασσινὸ παραμῦθι τῆς Ἑλλάδας. Τὰ πολεμικά μας, ση-
μαιοστόλιστα, κατάφωτα τῇ νύχτα, περιπλέονε τὰ νησιὰ ἢ ἀγκυροβολοῦνε σὲ παράταξη στὸ φαληρικὸ ὄρμο, ὁ κόσμος ἀνεβαίνει καὶ τὰ βλέπει, στὰ παράλια μέρη γίνονται γιορτὲς θαλασσινές, ὅλοι ὅσοι γράφου-
νε κοιτᾶνε ν' ἀνιστορήσουν περιστατικά καὶ θρύλους ἐλληνικοὺς συνδεμένους μὲ τὴ θάλασσα.

Ταξιδεύουμε κι' ἐμεῖς σ' αὐτοὺς τοὺς θρύλους. Ἀναφέρονται σὲ γεγονότα ποὺ τὰ ζήσαμε. Κι' ἡ πρόσ-
θετη ὁμορφιά τους ἔγκειται στὸ ὅτι εἶναι ἱστορικὰ γε-
γονότα τεκμηριωμένα, ποὺ ἔχουν πάρει ἤδη, σὲ τόσο
λίγο χρονικὸ διάστημα, τὴ μαγεία τοῦ θρύλου. Βοη-
θάει σ' αὐτὸ ἡ θάλασσα ποὺ τὰ ἐξιδανικεύει ὅλα : δίνει
μέγεθος στὴν ὡραία πράξη, ἐξαφανίζει τὴν ἀσχημη.

Ἀνοίγουμε τὶς σελίδες ἑνὸς ἱστορικοῦ κειμένου. Εἶναι ἡ *Ἑκθεσις ἐπὶ τῆς δράσεως τοῦ Βασιλικοῦ Ναυ-
τικοῦ κατὰ τὸν πόλεμον 1940-1944*. Ἡ Ἑκθεσις αὕτη
ἔγινε ἀπὸ τὸν ἀντιναύαρχο ἀκαδημαϊκὸ Δημήτριο
Φωκᾶ καὶ στηρίζεται στὰ ἐπίσημα στοιχεῖα τῆς Ἱστο-
ρικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ. Εἶναι ἓνα
κειμένο ἱστορικὸ, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἀληθινὰ συγ-
κλονιστικόν. Χωρὶς ποικίλματα φιλολογικά, χωρὶς λυρι-
σμοὺς καὶ περιττὰς ἐξάρσεις, μὲ τὴν πειθὴ τῶν γεγο-
νότων καὶ τῶν πράξεων, ποὺ τὶς καταγράφουν σὲ ὕψος
αὐστηρὸ τὰ ἡμερολόγια τῶν πλοίων καὶ οἱ ἐκθέσεις τῶν
κυβερνητῶν τους, διασταυρωνόμενες μὲ τὶς ἐκθέσεις
τῶν ἀντιπάλων τους ποὺ ἤρθαν στὴ δημοσιότητα μετὰ
τὸν πόλεμο, ἀναδίδεται ἀπ' τὶς σελίδες αὐτὲς ἡ εὐψυ-
χία, ἡ τιμιότητα, ἡ συνείδηση τοῦ χρέους τῶν ναυτι-
κῶν μας στὸν καιρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

1

Σεπτέμβριος τοῦ 1943. Στὶς 5 Σεπτεμβρίου τὸ
ὑποβρύχιο *Κατσώνης* ἄφησε τὸ λιμάνι τῆς Βηρυτοῦ
γιὰ νὰ κάμει μιὰ περιπολία εἴκοσι ἡμερῶν στὸ βο-
ρειοδυτικὸ Αἰγαῖο. Βρῆκε *κυματισμὸν ὀγκώδη καὶ
ἀνεμὸν ἐπακμάζοντα*. Τὸ ὑποβρύχιο ἦταν πολὺ γέ-
ρικο. Εἶχε περάσει τὸ ἐργάσιμο ὄριο ζωῆς του κατὰ
ἑπτὰ χρόνια. Ὡστόσο ἔπρεπε νὰ κάμει τὴν περιπο-
λία του, ἀκόμα καὶ μὲ τέτοια τρικυμία.

Στὸ στενὸν ἀνάμεσα Κάσο καὶ Κρήτη ἄρχισαν νὰ
παρουσιάζονται πολλὲς βλάβες στὰ κουρασμένα του
μηχανήματα. Τὸ πλήρωμα τὶς ἐπισκεύασε ὅπως-ὅπως.
Ἀλλὰ ἓνας κινητήρας δὲ διορθωνόταν. Ἀποφάσισαν
νὰ συνεχίσουν τὴν περιπολία ἔστω καὶ μὲ ἓναν κινη-
τήρα. Τὸ ταλαιπωρημένο πλήρωμα σὰ νὰ προαισθανό-
ταν ὅ,τι ἐμελλε νὰ συμβεῖ. Τὰ πρόσωπα ἦταν βαριά.

Τῇ νύχτῃ τῆς 8^{ης} πρὸς τὴν 9^η Σεπτεμβρίου τοῦ
1943 ὁ ἀσύρματος τοῦ *Κατσώνη* πῆρε τὴν εἰδηση :
« Ἡ Ἰταλία συνθηκολόγησε ! » Ἦταν τὸ ὕστατο
χαρούμενο ἄγγελμα γιὰ τοὺς ἄντρες τοῦ *Κατσώνη*.

Στὶς 9 τὸ βράδυ τῆς 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1943 τὸ

ὑποβρύχιο ἀναδύθηκε καί, πλέοντας ἀθόρυβα κοντὰ
σὲ μιὰν ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας, ἀποβίβασε τὸ συνταγμα-
τάρχη Φραδέλο ποὺ ἐρχόταν στὴν Ἑλλάδα μὲ μυστι-
κὴ ἀποστολὴ (νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δα-
μασκηνὸ καὶ νὰ τοῦ μεταδώσῃ μῆνυμα τοῦ πρωθυ-
πουργοῦ Ἑμμανουὴλ Τσουδεροῦ).

Τὰ μεσάνυχτα τῆς ἴδιας μέρας ὁ *Κατσώνης* συ-
νάντησε ἀνοιχτὰ τῆς Σκύρου δυὸ καΐκια ἐλληνικά.
Ὁ κυβερνήτης του ἔμαθε ἀπὸ αὐτὰ ὅτι στὴ Σκιάθου
ἄραζε τὶς νύχτες ἓνα γερμανικὸ ναρκαλιευτικόν, καὶ
ὅτι ἦταν νὰ φύγῃ ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη τὸ ὀπλιταγωγὸ
Simera μὲ γερμανοὺς ἀδειούχους στρατιῶτες γιὰ τὸν
Πειραιᾶ.

Ὁ κυβερνήτης τοῦ *Κατσώνη* ἀντιπλοίαρχος Βα-
σίλης Λάσκος ἀποφάσισε νὰ περιμείνει τὸ ὀπλιταγωγὸ
Simera γιὰ νὰ τὸ βουλιάξῃ. Τῇ νύχτῃ τῆς 14^{ης} Σε-
πτεμβρίου φάνηκε στὸ βάθος τοῦ πελάγους καπνός.
Τὸ ὑποβρύχιο ἄρχισε νὰ καταδύεται, ὅταν παρουσιά-
στηκε βλάβη στὸ μοναδικὸ ἠλεκτροκινητήρα του. Τὴν
ἐπισκεύασανε ὅπως-ὅπως.

Γράφει ή επίσημη Έκθεση στην οδύτερη γλώσσα της :

‘Απεφασίσθη, αφού επέκειτο επίθεσις, νά χρησιμοποιηθῇ ὁ ὑπὸ κακὴν μόνωσιν ἠλεκτροκινητήρ. Ἐν-εἶχε, βεβαίως, κίνδυνον ἡ ἀπόφασις αὐτή, διότι ἐὰν συνέβαινε βραχυκύκλωμα θὰ ἐπῆρχετο πυρκαϊὰ εἰς τὸ ἠλεκτροστάσιον. Ἐμνηνεύοντο τὰ πάντα ὅλοι, ἀπὸ τοῦ κυβερνήτου μέχρι τοῦ τελευταίου ναύτου, καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἦτο δυνατόν διὰ νὰ μὴ ἐπιστρέφουν ἀπρακτοὶ ἀπὸ τὴν περιπολίαν των.

Τὸ ὑποβρύχιο τώρα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας καραδοκοῦσε. Ἀλλὰ στὸ περισκόπιο του δὲ φαινόταν τίποτα. Ἀναδύθηκε. Ἦταν ὀχτὼ ἡ ὥρα τὸ βράδυ, ὅταν ἓνα ἐχθρὸν βαπόρι φάνηκε νὰ ἔρχεται πλέοντας πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κατσώνη. Ἦταν 2.000 μέτρα μακριά. Ὁ κυβερνήτης τοῦ ὑποβρυχίου, νομίζοντας ὅτι τὸ πλοῖο ποὺ ἔρχόταν ἦταν ὀπλιταγωγὸ, ἀποφάσισε νὰ τοῦ ἐπιτεθεῖ ἐν ἐπιφανείᾳ.

Ἐκείνη τὴ στιγμή τὸ ξένο πλοῖο ἔκαμε ἓνα σῆμα ἀναγνώρισεως. Ὁ κυβερνήτης τοῦ Κατσώνη κατάλαβε τότε πὼς πρόκειται γιὰ ἐχθρὸν πολεμικὸ. Διατάζει νὰ καταδυθῶν ἀμέσως. Τὸ ξένο πλοῖο ἦταν, πράγματι, μιὰ γερμανικὴ κορβέτα, ποὺ ἄρχισε νὰ ρίχνει ἀμέσως δέσμες βομβῶν βυθοῦ.

Γράφει ἡ επίσημη Έκθεση :

‘Ολόκληρον τὸ ὑποβρύχιον ἐδοθήθη ἀπὸ τὰς ἐκρήξεις τῶν βομβῶν βυθοῦ. Ἐτρίξαν οἱ ἀρμοὶ του. Πυκνὸν σκότος ἠπλώθη παντοῦ. Δευτέρα καὶ τρίτη δέσμη βομβῶν. Ἡ κάθοδος τοῦ πυργίσκου ἤνοιξε, ἐμεινε σφηνωμένη, καὶ ἡ θάλασσα ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ βάθους μὲ ὀρμὴν κατέκλυζε τὸ πλοῖον. Αἱ πυξίδες ἀνετράπησαν. Ἐκόλλησαν τὰ πηδάλια. Τὸ σκάφος διέτρεξε καὶ ἦτο ἀκυβέρνητον. Εὐρίσκετο πλέον εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ κυβερνήτης τοῦ Κατσώνη διέταξε τότε ἀνάδυση. Στὴν κατάστασιν ποὺ βρισκόταν τὸ ὑποβρύχιο, τὸ μόνον ποὺ τοῦ ἔμενε ἦταν νὰ παραδοθεῖ. Ὁ κυβερνήτης Λάσκος ἀνήγγιξε αὐτὴ τὴ λύση. Τὸ ὑποβρύχιο ἄρχισε νὰ βάλλει μὲ τὸ πυροβόλο του. Ἡ γερμανικὴ κορβέτα ἄρχισε καὶ αὐτὴ καταιγιστικὸ πῦρ ἐναντίον τοῦ Κατσώνη καὶ σάρωνε τὸ κατάστρωμά του. Ὁ ἓνας ὕστερα ἀπ’ τὸν ἄλλο οἱ ἄνδρες θερίζονταν πάνω στὸ ὑποβρύχιο. Τοῦ ὑποκελευστῆ Γκιόικα τοῦ κόπηκε τὸ πόδι. Γέμιζε τὸ πυροβόλο ὁ ἴδιος ὁ κυβερνήτης. Καθὼς ὅμως ἦτο πανύψηλος — γράφει ἡ Έκθεση — δὲν ἐπροφυλάσσετο : ἓνα ἐχθρὸν βλήμα τὸν ρίπτει καὶ αὐτὸν νεκρόν.

Πλαί του πέφτει σκοτωμένος ὁ σηματοφόρος Λαμπρινούδης, ἐγγονὸς τοῦ Παύλου Κουντουριώτη. Ἀπὸ τὴς ἐκρήξεις τῶν γερμανικῶν ὀβίδων εἶχε ἐρυθροπυρωθεῖ ἡ θωράκιση τοῦ πυργίσκου τοῦ ὑποβρυχίου.

Ἡ γερμανικὴ κορβέτα πέφτει τότε καταπάνω στὸ ἑλληνικὸ ὑποβρύχιο καὶ τὸ ἐμβολίζει. Ὁ ὑπαρχὸς του, ποὺ βρισκόταν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὑποβρυχίου, διατάσσει, ὅταν τὸ πλοῖο τους ἄρχισε νὰ βυθίζεται μὲ τὴν πρῶμνη, νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν ὅσοι ἄνδρες ἦταν ἀκόμα μέσᾳ. Τέσσερις ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ τελευταῖοι, σφηνώθηκαν στὴν κάτω δίοδο τοῦ πυργίσκου καὶ στάθηκε ἀδύνατο ν’ ἀπελευθερωθῶν.

Οἱ καπνοὶ ἀπ’ τὴς φωτιὰς γέμισαν τὸ σκάφος. Ὁ ὑπαρχὸς δοκίμασε μιὰ τελευταία φορὰ νὰ σώσει τοὺς σφηνωμένους ἄνδρες. Ὅταν ἀπηλλίσθη, ἔλαβε τὰ τελευταῖα μέτρα διὰ νὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ βύθισις τοῦ πλοίου. Μὲ τρεῖς ἄνδρες ποὺ ἔμεναν ἀκόμα μὲς στὸ ὑποβρύχιο καὶ ἐνῶ τὸ πλοῖον ἐβυθίζετο, κατόρθωσαν νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν κάθοδον τῶν ἀξιωματικῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἐξῆλθον εἰς τὸ κατάστρωμα τελευταῖοι καὶ ἔπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ὀλίγας στιγμὰς πρὶν ὁ Κατσώνης βυθισθῇ ἐντελῶς. Ὅλίγα δευτερόλεπτα ἐπέρασαν καὶ ὁ Κατσώνης, βαλλόμενος διαρκῶς ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, μὲ ὑψωμένην ὅμως πάντοτε τὴν σημαίαν, ἠνρωθῶθη πρῶτον κατακορύφως καὶ ἐξηφανίσθη ὁ-στερα ὑπερήφανος εἰς τὸν ὕγρον του τάφον.

Ἐνας ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἦταν μὲς στὸ ὑποβρύχιο. Σώθηκε, ἔπεσε στὴ θάλασσα καὶ οἱ Γερμανοὶ ποὺ τὸν περιμαζέψανε τὸν κρατήσανε αἰχμάλωτο. Ὅταν ἀπελευθερώθηκε, στὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἔγραψε στὴν ἀναφορὰ ποὺ ὑπέβαλε στὸ Ἀγγλικὸ Ναυαρχεῖο :

Θεωρῶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὑποβρυχίου Κατσώνης μετὰ τοῦ κυβερνήτου, τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν του ὡς τὴν μεγαλυτέραν ἀπώλειαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικόν. Ὁ κυβερνήτης Λάσκος ἔπεσε ὅπως τὸ ἐπεθῆμει, πολεμῶν ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων τῆς λατρευτῆς του πατρίδος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βραχείας ὑπηρεσίας μου ὑπὸ τὰς διατάγας του ἐσχημάτισα ὑψίστην ἐκτίμησιν διὰ τὴν ἰκανότητα τῆς ἡγεσίας του καὶ τὴν ἀνωτερότητά του. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ἄνδρες μὲ ἔκαμαν νὰ αἰσθάνωμαι τελείως ὡς εὐρισκόμενος μεταξὺ ἰδικῶν μου, καὶ μοῦ ἦσαν πολῦτιμοι βοηθοί.

»«

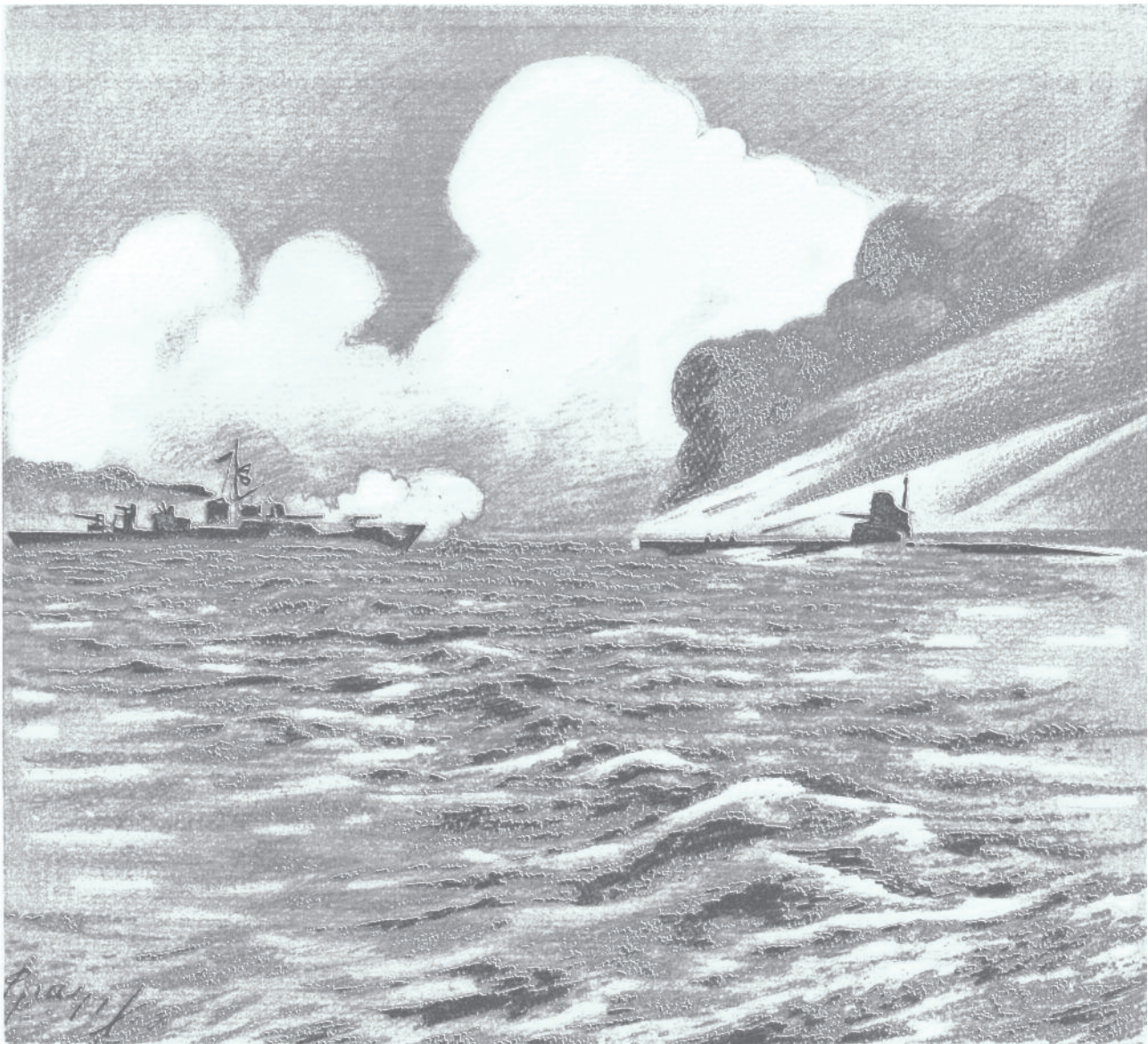
Αὐτὰ ἦταν τὰ παλικάρια ποὺ πέθαναν καὶ ποὺ θάφτηκαν μὲ τὸ πλοῖο τους ἐκείνη τὴ φθινοπωρινὴ μέρα τοῦ 1943 στὸ βορειοδυτικὸ Αἰγαῖο.

2

16 Νοεμβρίου τοῦ 1942, τὸ ἑλληνικὸ ὑποβρύχιο *Τρίτων* περιπολοῦσε στὸ στενὸ τοῦ Κάβο-Ντόρο. Τὸ ἀπόγεμα ἐκείνης τῆς μέρας ὁ κυβερνήτης τοῦ *Τρίτωνος* ὑποπλοίαρχος Κοντογιάννης ἐπεσήμανε μιὰ νηοπομπή : ἦταν ἓνα πετρελαιοφόρο, ἓνα φορτηγὸ 9.000 τόννων, ἓνα ἀντιτορπιλικὸ καὶ ἓνα καταδιωκτικὸ

ὑποβρυχίων. Ἐπνεεν ἰσχυρὸς μεσοβορρᾶς καὶ ἐπεκράτει κυματισμός — σημειώνει ἡ επίσημη Έκθεση τοῦ ἀντιναύαρχου Δημητρίου Φωκᾶ.

Στὸ ὑποβρύχιο διατάσσεται πολεμικὴ ἔγερση. Ἡ πρώτη τορπίλλη τοῦ *Τρίτωνος* ἐκσφενδονίζεται ἀπὸ ἀπόστασιν 5.500 μέτρων. Τότε ἄρχισε καὶ ἡ ἀμεί-

λικτη επίθεση τοῦ γερμανικοῦ καταδιωκτικοῦ. Ρίχνει στὸν *Τρίτων* τὴν πρώτη δέσμη δεκατριῶν βομβῶν βυθοῦ. Κι' ἐνῶ ἡ νηοπομπή μάκραине καὶ χανόταν στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα, τὸ γερμανικὸ καταδιωκτικὸ ἔμεινε νὰ συνεχίσει τὸ κυνηγητὸ τοῦ ἀντιπάλου του.

Ὁ *Τρίτων* ἐλίσσόταν τώρα γιὰ ν' ἀποφύγει τὸ καταδιωκτικὸ, ποὺ ἐπεσήμανε πάλι τὸ ὑποβρύχιο καὶ τοῦ ἔριχνε τὴ δεύτερη δέσμη, ἀπὸ ἔντεκα βόμβες βυθοῦ. Ἀλλὰ τότε τὸ καταδιωκτικὸ ἔπαθε βλάβη. Προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐπισκευάσει, ἐνῶ ὁ *Τρίτων* ἐπιχειρεῖ νὰ βγεῖ ἀπ' τὸ στενὸ τοῦ Κάβο-Ντόρο καὶ νὰ γλυτώσει.

Ἔχουν περάσει τρεῖς ὥρες ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ ἄρχισε ἡ πρώτη ἐπίθεση. Εἶναι πιά νύχτα. Τὸ γερμανικὸ καταδιωκτικὸ βλέπει ἄξαφνα τὸ περισκόπιο τοῦ ὑποβρυχίου καὶ μιὰ τορπίλλη ποὺ ἔρχεται καταπάνω του. Ἀποφεύγει τὴν τορπίλλη καὶ ρίχνει τὴν τρίτη δέσμη, δεκατριῶν βομβῶν, καὶ σὲ λίγο τέταρτη δέσμη.

Τὸ ὑποβρύχιο πληγώθηκε θανάσιμα. Ἀχρηστεύ-

θηκαν τὰ ὑδρόφωνα, οἱ μαγνητικὲς πυξίδες, τὰ πηδάλια βάθους καὶ διευθύνσεως, τὰ βαθόμετρα τοῦ κέντρου, οἱ ἀντλίες.

Ἡ ἀτμόσφαιρα μὲς στὸ ὑποβρύχιο εἶχε πυκνωθεῖ. Ὁ κυβερνήτης του δὲν ἤξερε πιά τὸ στίγμα του, γιὰτὶ τὸ πλοῖο ἔπλεε τώρα χωρὶς πυξίδα. Ἀποφάσισε νὰ ἀνεβεῖ σὲ περισκοπικὸ βάθος γιὰ νὰ προσανατολιστεῖ καὶ νὰ λάβει κατάλληλη πορεία γιὰ νὰ ξεφύγει. Κατὰ τὴν περισκοπικὴν ταύτην παρατήρησιν — σημειώνει ἡ Ἐκθεση τοῦ ἀντιναυάρχου Φωκά — καὶ εἰς μίαν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη, ἀποκαλυφθεῖσα μεταξὺ τῶν νεφῶν, ἐφώτιζε τὴν θάλασσαν, ὁ κυβερνήτης τοῦ *Τρίτωνος* ἀντελήφθη τὸν διώκτην του εἰς ἀπόστασιν 4.000 μέτρων πλέοντα ἐναντίον του μὲ μεγίστην ταχύτητα. Διέταξε τότε ταχεῖαν λήψιν βάθους, καὶ ὅταν ἔφθασε τὰ 30 μέτρα ὑπέστη τὴν ἰσχυροτάτην τῶν ἐπιθέσεων δι' ἐννέα, καὶ πάλιν, βομβῶν βυθοῦ.

Οι βλάβες του υποβρυχίου ήταν πιά τρομαχτικές. 'Ο κυβερνήτης του, μέσα στην αγωνιώδη ατμόσφαιρα που έπικρατούσε στο σκάφος του, κατόρθωσε να τὸ ἀνεβάσει καὶ πάλι σὲ περισκοπικὸ βάθος. Τότε ἄντιλαμβάνεται τὸ διώκτη του νὰ εἶναι μόλις 400 μέτρα μακριά του. Ἐκαμε μιὰν ἀπεγνωσμένη ἀπόπειρα καὶ τοῦ ἔριξε ἄλλη μιὰ τορπίλη χωρὶς νὰ τὸν πετύχει.

Μὲ τὴ βολὴ ὁμοῦς αὐτῆς τῆς τορπίλης τὸ υποβρύχιο ἀνέβηκε ἀκυβέρνητο στὰ ὀκτὼ μέτρα. 'Ο διώκτης του ἄρχισε νὰ βάλλει ἐναντίον του μὲ τὸ πυροβόλο. Τὸ υποβρύχιο ἤ ἔπρεπε νὰ δεχτεῖ τὴν ἥττα του, νὰ ἀνεβῇ στὴν ἐπιφάνεια καὶ νὰ παραδοθεῖ, ἢ, ἀνεβαίνοντας στὴν ἐπιφάνεια, νὰ ἐπιτεθεῖ μὲ τὸ πυροβόλο του.

Ἦταν ἤδη πεντέμισι ὥρες ἀπὸ τότε πού εἶχε ἀρχίσει καὶ συνεχίζονταν αὐτὴ ἡ καταδίωξη, ὁ ἀγώνας ζωῆς καὶ θανάτου. 'Ο κυβερνήτης τοῦ Τρίτωνος σ' αὐτὴν τὴν κρίσιμη ὥρα ἐπιλέγει τὸ δρόμο τῆς τιμῆς. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ σκάφος του, — γράφει ἡ Ἐκθεση τοῦ ἀντιναύαρχου Φωκά, — εἰς οἰκτρὰν ἐντελῶς κατάστασιν, ἀχειρίστον, ἀκυβέρνητον, διήννε τὰς τελευταίας ἀγωνιώδεις του στιγμὰς, ὁ κυβερνήτης ἀπορρίπτει τὴν ἰδέαν τῆς παραδόσεως καὶ ἐξορμᾷ διὰ τὸν ἀπέλλιδα ἐπικὸν ἀγῶνα. Πηδᾷ ἔξω ἀπὸ τὸν πυργίσκον του, καὶ μὲ τὸ περιστροφον εἰς τὴν χεῖρα βάλλει ἀπεγνωσμένως βολὰς κατὰ τοῦ γερμανικοῦ καταδιωκτικοῦ πού εὐρίσκετο δίπλα του καὶ ἐσάρωνε μὲ τὸ πῦρ τῶν πυροβόλων του τὸ κατάστρωμα τοῦ ἐλληνικοῦ υποβρυχίου.

Τὰ νερὰ ἔμπαιναν τώρα μὲς στὸν Τρίτωνα. Οἱ ἄνδρες τοῦ πυργίσκου ἀναγκαστήκανε νὰ κλείσουν γιὰ μιὰ στιγμή τὴν κάθοδο. 'Ο κυβερνήτης τοῦ υποβρυχίου, ἀφοῦ ἔδειασε τὸ περιστροφὸ του πάνω στὴ γέφυρα τοῦ ἐχθροῦ, προσπάθησε νὰ κηδῆσει στὸ πυροβόλο του.

Τότε τὸ γερμανικὸ καταδιωκτικὸ ἐμβολίζει τὸν Τρίτωνα. 'Ο κυβερνήτης του ἐκτινάσσεται στὴ θάλασσα, τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ εἶναι καταιγιστικόν, θερίζει τοὺς ἄνδρες πού ἀνεβαίνουν στὸ κατάστρωμα. Ἐπὶ τοῦ ἐξηθρομένου καὶ ἀγωνιῶντος Τρίτωνος — γράφει πάλι ἡ ἐπίσημη Ἐκθεση στὴν ἀπέριττη γλώσσα τῆς — ἐξελίσσονται τὴν ὥραν ἐκείνην τραγικαὶ καὶ ἥρωικαὶ σκηναί. Πολλοὶ ἐκ τοῦ πληρώματος ἔβαλλον μὲ πολυβόλα καὶ φορητὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εἰς ἀνί-

σον καὶ ἀπεγνωσμένην πάλην. Ἀρκετοὶ εἶχον ἐκτιναχθῇ εἰς τὴν θάλασσαν. Βλήματα τοῦ ἐχθροῦ εἶχον ἐκραγῇ ἐντὸς τοῦ πυργίσκου καὶ ἐφόνευσαν ὅσους εὐρίσκοντο εἰς αὐτὸν καὶ ὅσους προσεπάθουν νὰ ἐξέλθουν. 'Ο κυβερνήτης κολυμβῶν προσεπάθει νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πλοίου του διὰ νὰ ἀνοίξῃ τὰ ἐξαεριστικὰ καὶ νὰ τὸ βυθίσῃ μιὰν ὥραν ἀρχήτερα. Τὴν προσπάθειαν ὁμοῦς αὐτὴν ἀνέλαβε καὶ ἐξετέλεσε τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ χαλασμοῦ καὶ τοῦ ὀλέθρου ἄλλος ἀξιωματικὸς, ὁ ὑποπλοίαρχος Σολιώτης. Ἐμμένων μὲ ἐξαίρετον αὐτοθυσίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ χρέους παρέμεινε μέχρι τελευταίας στιγμῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ υποβρυχίου καὶ ἀφηγῶν καὶ τὸ ἐκλυόμενον χλωρὸν καὶ τὸν κίνδυνον καταποντισμοῦ ἐπέμενε νὰ ἐκτελέσῃ μόνος του τοὺς καταλλήλους χειρισμοὺς ὥστε νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν βύθισιν τοῦ καταδικασμένου υποβρυχίου καὶ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν κατάληψίν του ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἰδοὺ τώρα καὶ ἡ ὕστατη πράξις λεβεντιᾶς πού ἔγινε σ' ἐκείνη τὴν κόλαση τοῦ νεροῦ, τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Εἶναι ἡ χειρονομία τοῦ ὑποπλοίαρχου Σολιώτης :

Ὅταν ὁ ὑποπλοίαρχος Σολιώτης — γράφει ἡ ἐπίσημη Ἐκθεση — ἐξεπλήρωσε καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ καθήκον, μὲ τὸ περιστροφον ἀνὰ χεῖρας ἐξῆλθε τελευταῖος εἰς τὸ κατάστρωμα καὶ ἐροῖφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐνῶ ἐκολύμβᾳ προσπαθῶν νὰ διαφύγῃ τὴν αἰχμαλωσίαν, συνήρτησε παλαιόντα μὲ τὰ κύματα δίοπον τοῦ πληρώματος του τραυματίαν, πρὸς τὸν ὁποῖον παρεχώρησε τὸ σωσίβιον του, καὶ ὀλίγον περαιτέρω ἄλλον πάλιν τραυματίαν. Παρητήθη τότε τῆς ἰδέας τῆς διαφυγῆς ὁ γενναῖος καὶ εὐγενὴς νέος ἀξιωματικὸς, ἐβοήθησε τὸν τραυματίαν μὲ τὸ κομμένο πόδι νὰ κρατηθῇ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, τὸν ἔφερε μέχρι τῆς γερμανικῆς λέμβου πού περισυνέλεγε τοὺς ναυαγούς καὶ ἐκεῖ παρεδόθησαν καὶ οἱ δύο αἰχμάλωτοι.

»«

Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τῆς ἐπικῆς σελίδας πού γράφηκε στὰ παγωμένα νερὰ τοῦ Κάβο-Ντόρο τὸ χειμῶνα τοῦ 1942.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Φωτογραφία από το αρχείο Μεγαλοοικονόμου, Ιστορικό Αρχείο ΓΓΕ

ΑΝΑΔΡΟΜΗ

(ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΕΝΟΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥ ΤΟΥ 1905)

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ, ένα βράδυ, στο σαλόνι ενός ξενοδοχείου στο Μπρούννεν της Έλβετίας, ένας φιλέρημος ταξιδιώτης περίπου τριανταπέντε χρονών έπαιζε στο πιάνο μια σονάτα του Μπετόβεν.

Σε λίγο η πόρτα ανοίγει και μπαίνει μες στο σαλόνι μια κυρία με δυο νέα κορίτσια. Κάθονται αθόρυβα και ακούνε. Ο ξένος, χωρίς να τις έχει προσέξει, εξακολουθεί να παίζει την αγαπημένη του μουσική. Κάποτε τέλειωσε. Τότε μόνο, στρέφοντας τα μάτια, προσέχει πώς έχει ακροατήριο, τα τρία πρόσωπα. Κάνει να φύγει βιαστικά, όταν η πιο μεγάλη απ' τις δυο κοπέλες χύνεται με όρμη προς το μέρος του, του πιάνει τα χέρια ένθουσιασμένη, του μιλά για το ταλέντο του και συστήνεται :

— Δεσποινίς 'Αγάθη Χ., από τη Χάγη.

Τότε και ο πιανίστας — τί να κάμει ; — αναγκάζεται να συστηθεί κι' αυτός :

— Romain Rolland, συγγραφέας.

"Ένας γάλλος συγγραφέας ! "Η νέα δεσποινίδα σκέπτεται άμέσως τη συλλογή των αυτογράφων της. Ήταν μανιώδης συλλέκτης. Θα έχει, λοιπόν, να πλουτίσει τη συλλογή της μ' ένα ακόμα αυτόγραφο. Πώς είπε πώς λέγεται ο Γάλλος ; "Α ναί. Είπε πώς λέγεται Ρομαίν Ρολλάν.

"Έτσι άρχισε μια φιλία που βάσταζε χρόνια πολλά, και που η μνήμη της περισώθηκε χάρη στο πάθος των αυτογράφων, — τα γράμματα του Ρομαίν Ρολλάν προς τη νέα του φίλη. Τα γράμματα αυτά ήταν ως

τώρα άγνωστα. "Όταν, μια γαλλίδα ταξιδιώτισσα, εδώ και λίγον καιρό, βρέθηκε πάνω στα ίχνη αυτού του ειδυλλιακού παρελθόντος. "Έτυχε ή ταξιδιώτισσα αυτή να φιλοξενηθεί στο σπίτι εκείνου του κοριτσιού του Μπρούννεν, που ήταν πια δέσποινα με άσπρα μαλλιά σε μια πόλη της 'Ολλανδίας.

— Κι' εκείνα τα γράμματα ; Τί άπογίνανε τα γραμματα ; ρώτησε.

Τα γράμματα, δεμένα μ' ένα κορδελάκι, ήταν φυλαγμένα στο βάθος ενός παλιού γραφείου. Το « κορίτσι του Μπρούννεν », ή δέσποινα πια, έχωσε το χέρι της, τα τράβηξε. "Όταν πήγε να τ' ανοίξει, κάτι ξερά φύλλα έλιās και δάφνης έπεσαν στο πάτωμα. Ήταν τα φύλλα που είχε μαζέψει ο Ντ' Ανούντσιο στο Settignano για να τα προσφέρει στο γάλλο συνάδελφό του, τον Ρομαίν Ρολλάν, τον πιανίστα εκείνης της βραδιάς του 1905, « ένδειξη της φιλίας του και του θαυμασμού του ».

»»

Τί άπίθανος, μακρινός, σχεδόν παραμυθένιος κόσμος, τί τοπίο της Εύρώπης μακάριο και ειδυλλιακό, είναι αυτό που ξεπηδά μπρος στα μάτια μας, καθώς διαβάζουμε τώρα, άρχές του 1965, αυτές τις γραμμές του 1905, του 1906 ! Τί άπίστευτη έποχή αυτή ή πριν άπ' τους δυο παγκόσμιους πολέμους ! Ύπῆρξε λοιπόν ποτέ τέτοια έποχή ; Φαίνεται σχεδόν φανταστικό. Πόσο, λοιπόν, φοβερά πρέπει νάναι τὰ όρόσημα, αυτά που ύψώθηκαν ανάμεσα στους ανθρώπους σε

διάστημα τόσο άσήμαντο — σχεδόν μιὰ στιγμή τῆς ιστορίας : ἀπ' τῆς μιᾶς οἱ πρὶν ἀπ' τὸ 1914, οἱ μετὰ τὸ 1914 ἀπ' τὴν ἄλλη. Πόσο ἐκεῖ, ἀπ' τὴν ἄλλη ὄχθη, ὅλα εἶναι ἀπλά, σχεδὸν ἀπλοϊκά ! Ἕνας ἄντρας σχηματισμένος πιά, ὁ Ρομαῖν Ρολλάν, τριανταπέντε χρονῶν, μιὰ συνείδηση ὥριμη, μιᾶς στῆς νέας τοῦ φίλης γιὰ ὅλα τὰ φλέγοντα θέματα τοῦ κόσμου. Τί παραδείσια γαλήνη ! Στάζει ἀπὸ κάθε γραμμῇ, ἀπὸ κάθε γράμμα, ἡ ὑπέρτατη εὐτυχία, αὐτὴ τοῦ-μήτε κἀν ἡ γεύση τῆς προοριστικῆς γιὰ μᾶς : οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ αὐτοῦ μποροῦν νὰ ἀγαποῦν τὶς ἐποχὲς τοῦ ἔτους, μποροῦν νὰ αἰσθάνονται τὴν ποίηση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ποίηση ποὺ ἀναδίδεται ἀπὸ τὴν ἀγάπῃ τοῦ ἀνθρώπου, — μποροῦν ν' ἀγαποῦν ἓνα φύλλο ἐλιάς, ἓνα φύλλο δάφνης, ἓνα αὐτόγραφο ποὺ ἔφτασε στὰ ἄσπρα χέρια, νὰ μείνει μνήμη τοῦ πάθους γιὰ τὴν ὁμορφίαν καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο. Κι' ὅλα αὐτὰ χωρὶς ἴχνος ἀπ' ὅτι στάθηκε ἡ δικὴ μας ἡ ἀτμόσφαιρα : τὸ ἄγχος τῆς ἀβεβαιότητος, ἀπ' τὴν ἀγωνία τῆς ἐπαύριον, ἀπ' τὸν τρόμο γιὰ τὸ παιδικὰ γαλανὰ μάτια ποὺ μπορεῖ νὰ σβήσουν, ποὺ θὰ σβήσουν ἂν ἔρθει ἡ θύελλα τοῦ πολέμου.

Ἄς πᾶμε σ' αὐτὰς τὶς μέρες τοῦ 1905 :

« Ἔχετε ὅλο τὸν καιρὸ νὰ πᾶτε νὰ ἐγκατασταθεῖτε μέσα στὰ σύννεφα. Ὁ οὐρανὸς τριγύρω σας θάναί σὰ μιὰ λίμνη », γράφει ὁ Ρομαῖν Ρολλάν στὴ μικρὴ του φίλῃ στὸ πρῶτο γράμμα του. « Ἀλήθεια κατορθώσατε νὰ ἔχετε ἓνα αὐτόγραφο τοῦ Μαρκόνη ; τῇ ρωτᾷ σὲ ἄλλο γράμμα. Μάλιστα ! Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πολὺ ἐνδιαφέρων. Ὅμως τί θὰ πεῖτε ἂν μάθετε πὼς ἀπὸ τότε ποὺ γύρισα στὸ Παρίσι ἐγὼ κατάφερα ν' ἀποκτήσω τουλάχιστον ἐξήντα αὐτογράφα ; Εἶναι, ἀνάμεσα σ' αὐτά, τρεῖς Πρόεδροι τῆς Δημοκρατίας, δὲν ξέρω πόσοι Ὑπουργοί, διάσημοι συγγραφεῖς, κι' ἄλλοι, κι' ἄλλοι. Θὰ φωνάζετε πὼς αὐτὸ εἶναι ἄδικο καὶ πὼς δὲν τὸ ἀξίζω. Ἀληθέστατον ! Ὅμως ξέρετε πολὺ καλά πὼς σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τὸ ἄδικο ἐπικρατεῖ. Δὲν εἶναι δικό μου φταίξιμο. »

Ἡ νεαρὴ Ὁλλανδέζα ἐπιθυμεῖ, μετὰ τὰ αὐτογράφα, νὰ μάθει τὴ γνώμη τοῦ φίλου τῆς γιὰ μιὰ συμπατριώτισσά του. Ὁ διάσημος συγγραφέας τῆς ἀπαντᾷ :

« Ρωτᾶτε γιὰ τὴ Γεωργία Σάνδη ; Δὲν μοῦ εἶναι διόλου συμπαθὴς ! Μοιάζει σὰν ἓνα εἶδος γραφομηχανῆς, καταπληκτικῆς βεβαίως. Τί δὲν ἔγραψε καὶ τί δὲ σκέφτηκε ! Ὅμως οἱ σκέψεις τῆς πολὺ σπάνια εἶναι ἀληθινὰ δικῆς τῆς. Πάντα ἀπὸ κάποιο φίλο τῆς τίς ἔχει πάρει. Δὲν μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιοφυῖα. Καὶ ἦταν χωρὶς καρδιά. Σὲ ὅ,τι πάλι ἀφορᾷ τὸ δεσμό της μὲ τὸν Μυσσέ, ἐγὼ εἰμαι μὲ τὸ μέρος τοῦ Μυσσέ. Ὅσο γιὰ τὸν Ρουσσώ, αὐτὸς εἶναι ἓνας πολὺ μεγάλος ἄνθρωπος, — ὅχι, ὥστόσο, ὁ μέγιστος. Εἶχε κάτι τὸ ἄρρωστο καὶ τὸ χαλασμένο... »

Τί ἄλλο ἄραγε νὰ γινόταν στὸν κόσμο ; Ἄ, ναι, γίνονταν καὶ κάτι πόλεμοι, τόσο μακρινοὶ κι' αὐτοί ! Στὴν Ἀφρική, ὁ γάλλος συγγραφέας γράφει στὴν

Ὁλλανδέζα πολὺ ἐνθουσιασμένος μὲ ὅ,τι ἔφτασε ὡς αὐτὸν γιὰ τὸν πόλεμο ἐκεῖνο. Γράφει σὰ νὰ πρόκειται γιὰ ἓναν πίνακα ζωγραφικῆς, ἢ γιὰ μιὰ παράσταση θεάτρου. Τελοσπάντων ἦταν, φαίνεται, πολὺ γραφικὸ, πολὺ ἐξωτικό :

« Δοκίμασα μεγάλη χαρὰ αὐτὰς τὶς μέρες, τῆς γράφει. Εἶδα τοὺς στρατηγοὺς τῶν Μπόερς. Μπόρεσα μάλιστα καὶ νὰ τοὺς μιλήσω. Δὲν θὰ τοὺς βρῖσκατε πολὺ καθὼς πρέπει, ἂν τοὺς βλέπατε. Ὅμως εἶναι ἄνθρωποι ἀξιοθαύμαστοι. Ὁ Μπόθα φαίνεται λίγο ἀγαθούλης. Ὁ Ντελαρέν ἔχει ὕψος γερμανοῦ καθηγητοῦ, ὅμως τὰ μάτια του εἶναι φῖνα καὶ ἔχει καλὸ σὺννε. Μίλησαν σὲ μιὰ συγκέντρωση ποὺ ἔγινε στὸ θέατρο, στὸ ἴδιο θέατρο ὅπου παίχτηκαν τρία ἔργα μου. »

Λίγο ὑστερώτερα. Πάλι στὸ ἴδιο θέμα τῶν στρατηγῶν τῶν Μπόερς, ὁ Ρομαῖν Ρολλάν γράφει στὴ φίλῃ του :

« Δὲν ἔχω αὐταπάτες γιὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἀξίζει καὶ πολὺ. Ἀκόμα καὶ στοὺς πιὸ μεγάλους καὶ στοὺς καλύτερους ὑπάρχουν πράγματα ἄσχημα καὶ κακὰ. Ἀλλὰ πρέπει, λογαριάζοντας πόσο οἱ ἄνθρωποι γενικῶς εἶναι μέτριοι, νὰ τιμοῦμε ὅσους μπόρεσαν νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπ' τὸν κανόνα χάρις στὸ πνεῦμα καὶ στὴν καρδιά. »

Αὐτὰ περὶ πολέμων.

« Τὰ κοντσέρτα ξανάρχισαν, — τῆς γράφει εὐθὺς μετὰ τοὺς Μπόερς. Ἀκουσα τὴν τελευταία Κυριακὴ ὁλόκληρο τὸ Χρυσὸ τοῦ Ρήνου. Ὅμως τὸ θέατρο καὶ ἡ μουσικὴ δὲν μποροῦν ν' ἀντισταθμίσουν γιὰ μένα τὴ δυσφορία ποὺ αἰσθάνομαι σ' αὐτὰ τὰ βορινὰ κλίματα. Ἀρχισα κιόλας νὰ σκέπτομαι τὸ προσεχὲς ταξίδι στὴ Μεσόγειο. Θὰ ἤθελα νὰ πάω αὐτὴ τὴ φορὰ στὴν Ἰσπανία. »

Λίγο ἀργότερα σημειώνει ὁ Ρομαῖν Ρολλάν :

« Πολὺ σωστά ὅσα μοῦ λέτε γιὰ τὴ Βαλκυρία. Κι' ἐγὼ τὴ βρῖσκω ἀτέλειωτη καὶ πληκτικὴ. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἔργο τοῦ Βάγκνερ ποὺ νὰ μὴ μοῦ δίνει τὴν ἴδια ἐντύπωση. Ὅχι πὼς δὲν εἰμαι ὅσο πρέπει σοβαρὸς. Ἀλλὰ εἰμαι πεπεισμένος πὼς, ἂν καὶ ὑπάρχουν ὑπέροχα μέρη σ' ὅλες τὶς παρτισιὸν τοῦ Βάγκνερ, στὸ σύνολο τὸ ἔργο του εἶναι πάντα πληκτικὸ. Εἶναι πολὺ λίγο καμωμένο γιὰ τὸ θέατρο, καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβόμαστε νὰ ποῦμε πὼς ὑπάρχουν πολλὰς σελίδες μέτριες. Πολλοί, ἀπὸ σνομπισμό, δὲ θέλουν νὰ τὸ παραδεχτοῦνε σήμερα. Θὰ τὸ παραδεχτοῦνε σὲ εἴκοσι χρόνια. Πρέπει νὰ ἔχεις ὅλη τὴν παθητικότητά τοῦ Γερμανοῦ γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ καταβροχθίσῃς ἀτάραχος αὐτὸ τὸ μίγμα μεγαλείου καὶ παιδαριωδίας. »

Εἴμαστε τώρα στὶς 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1906. Ἡ

« μικρή αγαπημένη 'Ολλανδέζα » βρίσκεται σὲ ἀπειπισία. Τί νὰ ἔχει ἄραγε ; ἀναρωτιέται ὁ διάσημος γάλλος φίλος τῆς. « Μοῦ φαίνεται πῶς γιὰ νὰ πολεμήσεις τὸ *spleen* δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνα μόνο ἀντίδοτο, τῆς γράφει. Ν' ἀγαπᾷς. Δὲν ἔχει σημασία τί καὶ ποῖον. Φτάνει ν' ἀγαπᾷς : ἓναν ἄντρα, μιὰ γυναίκα, ἓνα σκυλί, μιὰ γάτα, ἓνα ἔργο, ὅτιδήποτε. Φτάνει νὰ βγεῖς ἀπ' τὴν ἔρημο. Νὰ βγεῖς ἀπ' τὴν ἔρημο. »

Καὶ λίγο πιὸ κάτω τῆς γράφει :

« Ἡ Ἀγγλία ἀπ' ὅπου ἐπιστρέφω, αὐτὴ πού κάποτε ἐφεῦρε τὴν λέξη *spleen*, φαίνεται νὰ εἶναι σήμερα ὁ τόπος πού λιγότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον πάσχει ἀπὸ *spleen*. Εἶναι ὅλοι τοὺς ἐκεῖ μεγάλα παιδιά, τὰ πάντα τοὺς διασκεδάζουν, τὸ τένις τοὺς, τὸ τσάι τοὺς, κάτι ἐλαφρὰ τραγουδάκια, — αὐτὰ ἀρκοῦν γιὰ νὰ τοὺς κάμουν ὁλότελα εὐτυχεῖς, νὰ γεμίσουν τίς μέρες τοὺς. Εἶναι παράξενο πόσο οἱ λαοὶ ἀλλάζουν. Σήμερα οἱ Γάλλοι εἶναι κατὰ βᾶθος πιὸ μελαγχολικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ τοὺς Γερμανοὺς. Καὶ μιὰ καὶ ἦρθε ὁ λόγος στοὺς Γερμανοὺς, σᾶς λέω πῶς τὸ προσεχὲς βιβλίον τοῦ Ζὰν Κριστόφ θὰ εἶναι γι' αὐτοὺς. »

»«

Ἀναδράμαμε σ' αὐτὸ τὸν παλαιὸ καιρὸ γιὰ νὰ αἰστανθοῦμε — τὸ ξαναλέμε — τὸ χάος πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ αὐτόν. Συλλογιζόμαστε, καθὼς διαβάζουμε τοῦτα τὰ γράμματα, αὐτὲς τίς μέρες τῆς Εὐρώπης τοῦ 1905, τοῦ 1906. Σκεφθεῖτε το : νὰμποροῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ κοιτᾶνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στὰ μάτια χωρὶς φόβο, νὰμποροῦν ν' ἀγαποῦν ξέγνιαστα, νὰμποροῦν ὅσο λιγότερο νὰ μισοῦν. Νὰ ὑπάρχουν

πάθη φοβερά πού νὰ τοὺς καῖνε : γιὰ ἓνα αὐτόγραφο, γιὰ τὴ μουσικὴ τοῦ Χρυσοῦ τοῦ Ρήνου, γιὰ ἓνα ξερό φύλλο ἐλιᾶς πού ἔπεσε στὸ Settignano περνώντας ἀπ' τὸ χέρι τοῦ ἑνὸς ποιητῆ στὸ χέρι τοῦ ἄλλου, γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Νότου, γιὰ τὴν ἀφόρητὴ ὑγρασία τοῦ Βορρᾶ, γιὰ τίς συναυλίες πού ἄρχισαν. Τέλος, γιὰ κείνη τὴ μουσικὴ τὴν παράξενη, τὴν τόσο λίγο καμωμένη γιὰ θέατρο, κρᾶμα μεγαλείου καὶ παιδαριωδίας, ὅπως θὰ δοῦν οἱ ἄνθρωποι ἔπειτα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, τὴ μουσικὴ τοῦ Βάγκνερ.

Τί ἀπίστευτη, ἀλήθεια, ἐποχὴ! Σήμερα ποιὸς εὐπρεπὴς ἄνθρωπος θὰ διακινδύνευε τὴ σοβαρότητά του νὰ μιλήσει γιὰ τέτοια πράγματα ὅταν ὁ κόσμος τῶν πυρηνικῶν δοκιμῶν ἀγωνιᾷ. Ὅλοι εἴμαστε πιά βυθισμένοι στὸ θέμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, αὐτὸ καυτὸ, ὅχι στὰ ἄλλα πού ἔκαναν τὴ ζωὴ νὰ εἶναι ὡραία. Τώρα κοιτᾶμε στὸ κάθε τι τὸ πόσο εἶναι ἀναγκαῖο καὶ πόσο εἶναι χρήσιμο. Ὅλοένα ἀπογυμνωνόμαστε ἀπὸ τὴ μεγάλη κατάρκτηση καὶ τὸ μέγα πλοῦτο τῶν πατέρων μας : ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ περιττοῦ. Ποιὸς νὰ σκεφθεῖ τὸ περιττὸ μὲς στὴν ἀγωνία τοῦ παρόντος ;

»«

Ὡστόσο, στὴν ἀρχὴ τοῦ νέου χρόνου, ἂς κάμουμε μιὰ ἀπιστία στὸ ὕφος τῆς ἐποχῆς μας. Ἄς ποῦμε, μόνοι μας, γιὰ τὰ περιττά. Γιὰ τὴν ὁμορφιὰ πού ὑπάρχει στὸ πεῖσμα τῆς Ἀνάγκης : τὴν ὁμορφιὰ σὲ μιὰ πράξη γενναία, σ' ἓνα κίνημα τῆς ψυχῆς, στὸν ψιθύρο τῆς νύχτας, σ' ἓνα βιβλίο, σ' ἓνα λουλούδι, σ' ἓνα βουνὸ τῆς Ἑλλάδας, σ' ἓνα γυμνὸ βράχο τοῦ Ἀρχιπελάγους. Γιὰ τὴν ὁμορφιὰ πού ὑπάρχει, πέρα ἀπ' τὰ ἐπιφανήμενα, στὴν αἴσθησι τῆς ζωῆς, στὴν αἴσθησι ὅτι μπόρεσες νὰ μείνεις ἄνθρωπος.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Δὲ λέω ἥρωες ἐκείνους πού δοξάστηκαν μὲ τὸ νοῦ ἢ μὲ τὴ δύναμη. Ἡρωες λέω μόνο ἐκείνους πού ὑπῆρξαν μεγάλοι γιατί εἶχαν μεγάλη καρδιά. Ὅπως εἶπε κάποτε ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους, ἐκεῖνος πού ἱστοροῦμε τὴ ζωὴ του : « Τὸ μόνο σημάδι ὑπεροχῆς πού ἀναγνωρίζω εἶναι ἡ καλοσύνη. » Ὅταν δὲν ὑπάρχει ἀνώτερο ἦθος, δὲν ὑπάρχει μεγάλος ἄνθρωπος, δὲν ὑπάρχει οὔτε κὰν μεγάλος καλλιτέχνης, οὔτε μεγάλος ἄνθρωπος τῆς δράσης. Ὑπάρχουν μόνο κούφια εἰδωλα γιὰ τὸ χυδαῖο πλῆθος : ὁ χρόνος τὰ συναφανίζει. Ἡ ἐπιτυχία δὲν ἔχει γιὰ μᾶς σημασία. Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ εἶναι καρεῖς μεγάλος, — ὅχι νὰ φαίνεται.

ROMAIN ROLLAND

(Ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ στοῦ ἔργου τοῦ Βίος τοῦ Μπετόβεν.)

Φωτογραφία από το αρχείο της Άννας Βενέζη Κοσμετάτου

Ο ΚΥΚΛΟΣ

“ΙΕΡΕΩΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΕΩΣ”

(ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΡΥΠΑΡΗ)

ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΛΗ ΝΥΧΤΑ, άργά, έργάζομαι στο γραφείο μου, στο Έθνικό Θέατρο, σ' αυτή τη δουλειά του πάθους που ή δίνη του με συνεπήρε κι' έμένα τους τελευταίους μήνες. Έξω, στους διαδρόμους, στα γραφεία, είναι ήσυχία. Μονάχα στη γεμάτη αίθουσα, στους έξωστες, στην πάμφωτη σκηνή, τελείται ή καθημερινή, ή παράξενη πράξη: αυτή ή αναντικατάστατη πράξη της σύμβασης, ή πράξη της δεύτερης ζωής, ή ανάγκη του ταξιδιού. Άλλά ως εδώ, στην περισυλλογή της νύχτας, στο γραφείο, δέν φτάνει τίποτα από την ήχώ της σκηνής.

Σηκώνω τὰ μάτια μου, προσπαθώ νά ξεκουραστώ κοιτάζοντας τόν άντικρινό τοίχο. Ό τοίχος είναι σέ λίγο μισοσκοτάδο, αλλά τὰ πρόσωπα, οί ατάραχες φυσιογνωμίες τών προσωπογραφιών που κρέμονται άπ' τὰ καρφιά τους, γράφονται καθαρά. Είναι οί άνδρες που ύπηρετήσαν, που αναλώθηκαν σ' αυτό τó Ίδρυμα, που κάποτε έμειναν ξάγρυπνοι έργαζόμενοι σ' αυτό τó ίδιο γραφείο, άντίκρυ στόν ίδιο, τότε γυμνό, τοίχο: Είναι ό Άγγελος Βλάχος, ό πρώτος Διευθυντής, είναι ό Ίωάννης Γρυπάρης, ό πρώτος Διευθυντής της νεώτερης περιόδου του Έθνικού Θεάτρου, είναι ό Φώτος Πολίτης, ό πρώτος σκηνοθέτης του 1930-1934. Κοιτάζω την ατάραχη, αναπαυμένη φυσιογνωμία στα πορτραίτα τους, — όλα τὰ έχει σβήσει ό καιρός, την άγωνία, τó μόχθο, την άγρύπνια. Τώρα που όλα έχουν γίνει χούς και μνήμη. Τώρα που έχουν γίνει παράδοση.

Κοιτάζω τó ένα πρόσωπο, τó άλλο πρόσωπο, στα πορτραίτα άντίκρυ του τοίχου. Ό Φώτος Πολίτης, άς είναι βυθισμένος στη σκιά, — ή δυνατή ματιά του τινάζεται σαν άτσάλι. Ένώ ή γαλήνια, ή άσκητική, ή πάλλευκη μορφή του Γρυπάρη δίνει έναν τόνο ήρεμίας σ' όλη την άτμόσφαιρα του γραφείου.

—Ήταν — μου λένε για τόν Γρυπάρη όσοι έπιζούνε ακόμα από την πρώτη, την παλαιά φρουρά του Έθνικού της περιόδου του 1930-1935 — ήταν ή πιό άγνή, ή πιό άνεξίκαχη, ή πιό σεβάσμια φυσιογνωμία άπ' όλους όσοι έέρασαν από δώ, άπ' τó γραφείο αυτό, άπ' τή Διεύθυνση του Έθνικού. Ό λόγος του ήταν ή σχεδόν βιβλικός, ποτέ όξύς, σ' αυτή την περιοχή του πάθους. Ήταν πάντα ένας λόγος σοφίας και άρετής.

Τόν άγαπούσαν φαίνεται όλοι. Ό Δημήτρης Ρόντης μου έλεγε κάποτε, όταν είδε ότι σ' ένα πρόγραμμα τραγωδιών υπογραμμίζαμε τόσο τή μνήμη της παράδοσης, τή μνήμη του Γρυπάρη:

—Ήταν τó ωραιότερο που μπορούσατε νά κάμετε. Νά θυμήσετε με σέβας τόν Γρυπάρη.

Ό κ. Κλώνης, που τόν άγαπούσε φαίνεται επίσης πολύ, μου είχε πει ότι μιá έπιθυμία του Γρυπάρη, που δέν είχε εκπληρωθεί ποτέ, ήταν νά χρησιμοποιηθεί στα προγράμματα του Έθνικού, όταν παίζεται άρχαίο δράμα, άντί από άλλη διακόσμηση, ό Θρόνος του Ίερέως από τó Θέατρο του Διονύσου. Ό μαρμαρίνος θρόνος με την έπιγραφή: ΙΕΡΕΩΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΕΩΣ.

Nº46

Απρίλιος 1965

Μόλις τὸ ἔμαθα, παρακάλεσα ἀμέσως τὸν κ. Κλώνη νὰ ξεσηκώσῃ σ' ἓνα σχέδιο τὸ θρόνο τοῦ Ἱερῆως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, καὶ στὸ πρόγραμμα τῶν τραγωδιῶν ἐβάλαμε τότε αὐτὸ τὸ σχέδιο.

Τώρα, ἐνῶ εἶναι νύχτα πολλή, κοιτάζω ἀντίκρυ, στὴ λίγη σκιά, τὸ πάλλευκο κεφάλι τῆς προσωπογραφίας τοῦ Γρυπάρη. Πάλι σκύβω στὰ χαρτιά πού ἔχω μπροστά μου. Εἶναι μιὰ ἀπρόβλεπτη ἀνάγκη : πρέπει νὰ μελετήσω τὴ διαθήκη του γιὰ ἓνα ζήτημα πού ἀνέκυψε ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας του, τὰ δικαιώματα τῆς μετάφρασης τῆς Ἡλέκτρας.

Ἀρχίζω νὰ διαβάζω τὶς ὑστατες θελήσεις του :

*Στὴ γυναίκα μου Πήνα, πὺν τριάντα χρόνια μοι-
ράστηκα μαζί της ὅλες τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τῆς
ζωῆς μου, ἀφῆνω σὲ περὶπτωση θανάτου μου...*

Εἶναι ἄνοιξη τοῦ 1941, Ἀπριλίου 20, Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Ἀρχίζουν οἱ μέρες τῆς πικρίας τῆς Ἑλλάδας ὅταν τὸ χέρι τοῦ Γρυπάρη γράφει τὶς τελευταῖες θελήσεις του. Ἄ, τί φοβερὴ πὺν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὥρα αὐτὴ τῶν τελευταίων θελήσεων, πὺν πρέπει ὅλα νὰ καταγραφοῦν. Ὁ Ἰωάννης Γρυπάρης δὲν χρειάζεται ὥστόσο παρὰ μονάχα μιὰ σελίδα, μιὰ μόνη, γιὰ νὰ τὰ καταγράψῃ ὅλα : τὸ μερίδιό του σ' ἓνα σπῆτι τῆς Καλλιθέας, τὸν « ρουχισμό νοικοκυριοῦ » καὶ τὴ βιβλιοθήκη του, τὰ χειρόγραφα του ἐκδοδόμενα καὶ ἀνέκδοτα, κάτι οἰκονομίες, λίγη πατρικὴ γῆ στὴ Σίφνο. Τί λίγος χῶρος γιὰ τὰ ὑπάρχοντα, γιὰ τὶς τελευταῖες θελήσεις ἐνὸς Γρυπάρη!

Παίρνω τὸ ἄλλο κείμενο, πὺν συμπληρώνει τὸ πρῶτο. Εἶναι ἡ διαθήκη τῆς γυναίκας του : μεταβιβάζει τώρα κι' αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά της, τὰ λίγα ὑπάρχοντα πὺν πῆρε ἀπ' τὸν ποιητὴ, ἐκεῖνα τὰ καταγεγραμμένα στὴ μοναδικὴ σελίδα. Ἔτσι ὁ κύκλος συμπληρώνεται, κλείνει, τελειώνει ἡ ἱστορία. Ἡ γυναίκα τὸ ξέρε. Γι' αὐτὸ φροντίζει, μιὰ πὺν δὲν ὑπάρχουν παιδιὰ, μιὰ πὺν ὅλα πιά γίνονται, μὲ τὸ τέλος της, ἱστορία ὀριστικῆ, φροντίζει γιὰ τὴ μνήμη :

...Τὸ γραφεῖον ὅπου εὐρίσκονται τὰ βιβλία του,

*ὅπου ὑπάρχουν οἱ βιβλιοθήκες καὶ ἄλλα ἐπιπλά ὡς καὶ
πίνακες ζωγραφικῆς, νὰ μένουν ὅπως εὐρίσκονται
σήμερον εἰς τὸ δωμάτιον, εἶναι ἡ ἐπιθυμία μου διὰ τὴν
ἀνάμνησιν τοῦ ποιητοῦ. Καὶ ἡ προσωπογραφία μου
νὰ μένῃ ὅπως εὐρίσκεται ἄνωθεν τοῦ γραφείου του.*

Καὶ τὸ κείμενο προχωρεῖ στὰ πύθ ἱερά, στὰ πέραν τῆς γῆς :

*Νὰ ψάλλουν εἰς τὸν τάφον του κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν
τοῦ θανάτου του, ἓνα τρισάγιον εἰς τὸ ὄνομα Ἰωάννου
καὶ εἰς τὸ ὄνομα Εἰρήνης, ἐμοῦ, ἐὰν ταφῶ ἐκεῖ... Εἰς
ἓνα βαλιτζάκι πὺν εὐρίσκεται στὸ δωμάτιον « Ἀπο-
θήκη » θὰ εὐρεθῇ καὶ τὸ Ἀριστεῖον Γραμμάτων Ἰωάν-
νου Ν. Γρυπάρη. Ἄς τὸ παραδώσουν οἱ ἐκτελεσταί μου
εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Στὸ βαλιτζάκι θὰ εὐρεθῇ
ὁ ἐκτελεστής μου χορήματα γιὰ τὰ ἔξοδα μιᾶς ἐντελῶς
ἀπεριττοῦ κηδείας μου, γιὰ τὴν πλάκα τοῦ τάφου μου.
Ἄν ὁ Ἀῆμος Ἀθηναίων ἐπιτρέψῃ νὰ μείνω ἐδῶ, εἰς
τὸν τάφον Γρυπάρη, ἄς χαραχθῇ τὸ εἰς τὸν ἴδιον μὲ
τὰ χορήματα φάκελλον ἐπίγραμμα. Ἄν δὲν τὸ ἐπιτρέψῃ
ὁ Ἀῆμος Ἀθηναίων νὰ μείνω ἐδῶ...*

Ἡ νύχτα εἶναι πολλή, ἡ ἡσυχία εἶναι πολλή μὲς στὸ γραφεῖο ἀπ' ὅπου διηύθυνε τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ὁ Γρυπάρης, ὅπου μελετῶ τώρα τὶς ὑστατες θελήσεις του, τὶς ὑστατες θελήσεις τῆς γυναίκας του. Ἄν ὁ Ἀῆμος Ἀθηναίων ἐπιτρέψῃ νὰ μείνω ἐδῶ, εἰς τὸν τάφον Γρυπάρη... Τί λέξη, αὐτὸ τὸ « νὰ μείνω », τί ἀπίστευτη οἰκείωση μὲ τὴ γῆ, μὲ τὸ χῶμα, μὲ τὸν χοῦν πὺν εἶναι Γρυπάρης... Βλέπω τὴν πάλλευκη μορφὴ τοῦ ποιητῆ στὴν προσωπογραφία τοῦ τοίχου, ξαναδιαβάζω τὸ κείμενο τῆς διαθήκης. Ἡ Ἡλέκτρα κατὰ μετάφρασιν Γρυπάρη πὺν παίζεται στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο· τὰ δικαιώματα πνευματικῆς ιδιοκτησίας· ἂν ὁ Ἀῆμος δὲν ἐπιτρέψῃ νὰ μείνω ἐδῶ... τὸ Ἀριστεῖον Γραμμάτων Ἰωάννου Ν. Γρυπάρη, στὸ βαλιτζάκι, ἄς τὸ παραδώσουν οἱ ἐκτελεσταί μου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν...

Ὡ πόσο ὅλα, στὸ τέλος-τέλος, ἀξίζει νὰ εἶναι μονάχα
Θυσία καὶ ἀρετὴ, τίποτε ἄλλο, ἀφοῦ ὅλα εἶναι νὰ τε-
λειώσουν ἔτσι...

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἡ ποίηση εἶναι βακχεία, ἔκσταση τῆς ψυχῆς ἐξαντλούμενη στὸν ἑαυτὸ της.

Γρυπάρης

Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ.

Ζ-Υ-35

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ
ΗΛΕΚΤΡΑ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ.

ΧΡΥΣΘΕΜΗ.

ΟΡΕΣΤΗΣ.

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ.

ΗΛΕΚΤΡΑ.

ΑΙΓΙΣΤΟΣ.

ΧΟΡΟΣ.

x

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ὦ ἐμείνον· πού ἐστρατήγησες στήν Τροία
 τοῦ Ἀγαμέμνονα γιῆ, τώρα ἔχεις ἐμένα
 πού ἐχαλαροῦσες πάντα, ἔμπρός σου θρέψεις·
 καί τὸ ἄσος τὸ παχὺ πού ἔχω παθοῦσε,
 5 τὸ ἄλσος τῆς δύσευχης κόρης τοῦ Ἰνάχου,
 μι αὐτὴ ναι τοῖ Θεῶν τοῦ χυνοῦτόνου,
 Ὀρέση, ἡ ἀγορά· μι ἀρισσερά μας
 καὶ ὁ ξανθοστός ναῖς τῆς Ἥρας· νά την
 πού φτάσαμε ἡ πολύχρυσ' ἡ Μυκίνα,
 10 μι αὐτὸ - τὸ αἶματοραῖν' ἴσσο παλάτι
 τῶν Ἥριδων· ἀπ' ὅπου, ὅταν ἐσφάξαι
 τὸν πατέρα σου μέσα, ἐγὼ σὲ πῆρα
 ἀπὸ τῆς αὐταδέρφης σου τὰ χέρια
 καί σ' ἔσους καὶ σ' ἔτρεφα μὲ γάλο,
 15 μὰ νὰ γένῃς μιὰ μέρα ἐνδοκίμητος σου.
 Τώρα λοιπὸν, Ὀρέση, καὶ σὺ ἀπ' ὅπου
 πῶς ἀνριβέ μας, Πυχίδη, πρέπει ἀμείσσει
 τὸ εἰ' ἔχομε νὰ νάμομε νὰ δώμε·
 20 γιὰτ' ἐσθυσαν τῆς μαύρης νύχτας ἰσότης
 καὶ τὸ χαμπρὸ τὸ φῶς ξυτνίει βὺ ἥχιον
 τῶν πουχίδων - αἶνον - ταῦν' ἀπραγούδια·
 πρὶ λοιπὸν βῆ νανίς ἀπ' τὸ παλάτι,
 25 πᾶρτε ἀπόφαση, γιὰτ' ὅπου αἰεῖται
 τὸ πρᾶμα, δέ σ' ἰσχυρὸν ἀρροπορίεε,
 30 μὰ ὁ ναιρὸς στρέχει καὶ δουλεῖ νὰ μπούμε,

[1 - 23.]

Η ΠΡΩΤΗ ΣΕΛΙΔΑ ΤΗΣ "ΗΛΕΚΤΡΑΣ" — ΑΥΤΟΓΡΑΦΟ ΤΟΥ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

('Απὸ τῆ συλλογῆ τοῦ κ. Νάσου Δετζώρτζη)

No 46

Απρίλιος 1965

Η ΑΝΔΡΟΣ ΤΟΥ ΚΑ·Ι·ΡΗ

ΤΑΞΙΑΓΕΥΟΥΜΕ μές στο έργο και μές στο μύθο τῆς ζωῆς τοῦ Θεόφιλου Καίρη, θέλοντας νὰ αἰστανθοῦμε τὴ στάση του ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ καὶ στὴν περιπέτεια του μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν φτάνει μόνο τὸ έργο καὶ ὁ μύθος. Ἔτσι, καλοκαιριάτικα, ταξιδεύουμε στὸ νησί του, τὴν Ἀνδρο, θέλοντας νὰ βροῦμε ἐκεῖ τὶς ρίζες, τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πάθους του. Γιατί, βέβαια, ἄνθρωπος τοῦ πάθους, κυρίως αὐτό, εἶναι ὁ Καίρης. Τοῦ πάθους ποὺ φτάνει ὡς τὰ ἔσχατα, ποὺ θέλει νὰ τὰ ψαύσει ὅλα, ὡς καὶ τὸ Θεό. Καὶ ἂς εἶναι νὰ καεῖ μέσα στὴ φωτιά ποὺ τὸν καίει.

Περπατᾶμε τὴν Ἀνδρο, τὴν περνᾶμε ὀλάκερη μὲ τὰ πόδια, ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση, ὡς τὴν Ἀρνη, ὡς τὸ Πέταλο, ὡς τὴ Βουρκωτὴ, ὡς τὸ Μοναστήρι τῆς τὸ ξακουστό. Μόνο περπατώντας μιὰ γῆ τὴν καταλαβαίνει. Τί βγαίνει λοιπὸν ἀπὸ τὴν κάθιδρη πείρα αὐτῆς τῆς πορείας; Ἐ, λοιπόν, βγαίνει αὐτὸ τὸ οὐσιώδες: ὁ Καίρης, μὲ τὴν ἀγρύπνια, μὲ τὴν ἀγωνία καὶ μὲ τὸ πάθος, εἶναι παιδὶ αὐθεντικὸ τοῦ τόπου του. Ἡ Ἀνδρος εἶναι Καίρης. Ταυτίζονται. Ὁ ἕνας ἐρμηνεύει τὸν ἄλλον. Ὅπως ὁ Καίρης, ἔτσι καὶ ἡ Ἀνδρος δὲν ἀναπαύεται σὲ τίποτα, δὲν κατακάθεται, δὲν ἐννοεῖ νὰ ἐπαναληφθεῖ. Ἡ γῆ τῆς, τὸ ὕψος τῆς, δὲν ἔχει τίποτα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἀκίνητων, τῶν ἡσυχασμένων, τῶν τυπικῶν τοπίων τοῦ κόσμου. Τὸ τοπίο τῆς Ἀνδρου, ὁ χαρακτήρας του, εἶναι σὰ νὰ φοβᾶται, νὰ τρέμει τὸν ὕπνο: ξαγρυπνᾷ. Ἐκεῖ ποὺ ἡ γῆ τῆς « διαρρέεται ὑπὸ ρυάκων, χλοάζουσα ὑπὸ λεμονεῶνων καὶ πτέριδος », ἐκεῖ γίνεται μονομιᾶς ἄγρια, γυμνὴ γῆ, πέτρα καὶ ἐρημιά, ἐκεῖ γίνεται φαράγγι ἐξαίσιο, πράσινο ὑδάτινο θαῦμα στὴν καρδιὰ τῶν Κυκλάδων, ὅπως στὴν Ἀρνη, ἐκεῖ γίνεται αὐστηρότητα τοῦ Ὀλύμπου, γίνεται θεοβάδιστον ὅρος, ὅπως στὸ Πέταλο.

Ἀλήθεια. Θεοβάδιστον. Μοῦ εἶπαν, ὅταν περπατοῦσα τὴν Ἀνδρο, νὰ κοιτάξω νὰ βρῶ σὲ μιὰ κορφὴ στὸ Πέταλο ἕνα βράχο μὲ ἀποτυπωμένα σημάδια ἀπὸ πέταλα ἀλόγου. Τὰ βρῆκα. Ὁ Χριστός, λέει ἡ παράδοση, πορεύτηκε κάποτε ἀπὸ κεῖ, καὶ τ' ἄλογό του, σὰν πάτησε τὴν πέτρα, ἄφησε ἀπάνω τῆς τ' ἀγνῶρια του. Δὲ θὰ ξεχάσω τὸ δύσκολο μονοπάτι, τὸ ἀδυσώπητο, τὸ χωρὶς συγκατάβαση, ὅπως εἶναι σχεδὸν ὅλα τὰ μονοπάτια τῆς Ἀνδρου — ποὺ χρειάστηκε ν' ἀνεβροῦμε γιὰ νὰ φτάσουμε στὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ, στὰ πέταλα τοῦ ἀλόγου του. Ἐχοντας στὸ νοῦ μου τὸν Καίρη, τὸ ἔβλεπα κι' αὐτὸ σὰ σύμβολο. Τί ἦταν, ἀλήθεια,

αὐτὴ ἡ ἀνηφόρα, ἡ κακοτράχαλη, ποὺ θέλησε ν' ἀνεβεῖ ὁ καλόγερος τῆς Ἀνδρου, ἀναζητώντας τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ;

— Κοιτάχτε! εἶπε ὁ σύντροφός μου, δείχνοντας μὲ τὸ χέρι του, πάνω ἀπ' τὶς κορφές, τόπο γυμνὸ, σκεπασμένο μὲ σύννεφο. Ἐκεῖ εἶναι ἡ Βουρκωτὴ.

— Γιατί τὸ λένε τὸ μέρος Βουρκωτὴ; ρώτησα.

Ἐμαθα γιατί τὸ λέγανε. Ἐκεῖ ψηλά, στὴν καρδιὰ τῆς Ἀνδρου, ὅλο τὸν καιρὸ ἔχει σύννεφα ἀκουμπισμένα πάνω στὴ γῆ. Ὅταν, κυνηγημένοι ἀπὸ τὸ φόβο τῶν κουρσάρων, οἱ Ἀνδριῶτες ἄφησαν κάποτε τὰ παράλια καὶ πῆραν τὰ δύσκολα μονοπάτια τῶν βουνῶν τους γιὰ νὰ γλυτώσουν, ἐκεῖ, στὸν τόπο μὲ τὰ σύννεφα εἶπαν νὰ βροῦνε καταφύγιο, νὰ κάμουν τὴ νέα πατρίδα τους. « Τί νὰ τὴ βγάλουμε τὴ νέα μας πατρίδα; » εἶπαν. Καὶ κοιτάζοντας τὸ σύννεφο ποὺ τοὺς τύλιγε, τὸ ποῦσι ὅπου ἐμελλε πιά νὰ ζοῦν μέσα του, εἶπαν τὴ νέα τὴν πατρίδα τους Βουρκωτὴ.

— Κοιτάχτε! εἶπε ὁ σύντροφός μου. Τὸ σύννεφο ἀπ' τὴ Βουρκωτὴ ἔρχεται κατὰ μᾶς.

Ἦταν ὥραία μέρα καλοκαιρινή, ὥστόσο τὸ μαῦρο σύννεφο ἔρχόταν. Κυνηγημένοι ἀπ' τὸν ἄνεμο, ποὺ φυσοῦσε βίαια ἐκεῖ πάνω, ἔκαμε νὰ ξεστρατίσει, πάλειψε ν' ἀντισταθεῖ. Μὰ τὸ τραβοῦσε ἡ φτέρη, τὸ τραβοῦσε τὸ Πέταλο. Ἐτσι ἦρθε. Καὶ τότε, σὰν ἦρθε, ὅλα πῆραν ρυθμὸ νέο: τὰ βράχια καὶ τὸ ὕψος, καὶ ἡ κοιλάδα, καὶ οἱ ἄνθρωποι. Ὅλα σκύψαν καὶ ὑποταχθήκανε στὴ νέα ἀρμονία. Γίνηκαν παραμῦθι καὶ κίνηση, καὶ ὄνειρο δαιμόνιο καὶ ἀγερικὸ τῆς αἰγαιοπελαγίτικης καλοκαιρινῆς ὥρας.

Ἀξαφνα μέσα στὸ θολὸ σύννεφο ποὺ ἔτρεχε γύρω μας πάνω στὴ γῆ, φάνηκε τεράστιος δίσκος, βαθὺς σκοῦρος, θολός, ὁ ἥλιος. Περαισμένος μέσα ἀπ' τὸ σύννεφο, ἦταν σὰ νὰ περνοῦσε, ὑγρός, μέσα ἀπ' τὰ κύματα. Καὶ ἦταν τόσο πλάι, τόσο κοντά, σὰ νὰ ἦταν νὰ τὸν ἀγγίξεις μὲ τὰ χέρια σου. Ἡ κίνησή του εἶχε γίνει ταυτόσημη μὲ τὸ μεγαλεῖο: νὰ θαρρεῖς πὼς εἶναι στὸ χέρι σου, ἔτσι νὰ κάμεις, νὰ τὸ ἀγγίξεις. Ὅμως αὐτό, ὅσο ἀπλώνεις τὰ χέρια, τόσο καὶ νὰ ξεμακραίνει — δύναμη τοῦ ἄγνωστου κόσμου, μυστικὴ μουσικὴ τοῦ κόσμου.

Ἐβλεπα τὸ ἐξαίσιο παιγνίδι καί, ἔχοντας πάντα στὸ νοῦ μου τὸν Καίρη, ἔβλεπα πάλι τὴ μοῖρα του, τὴν ἀγωνία του, ὡς κι' ἐδῶ, στὴ γυμνὴ κορφὴ τοῦ βουνοῦ του, σ' ἐκείνη τὴ νέα ἀλήθεια ποὺ σύνθετε τὸ σύννεφο καὶ ὁ ἥλιος.

Τὴν ἴδια στιγμή, ἐνῶ αὐτὰ γίνονταν ἀπ' τῆ μιᾶ πλευρὰ τοῦ βουνοῦ, ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ του, χαμηλὰ κατὰ τὸ πέλαγο, ἡ θαλασσινὴ θεότητα τῶν Κυκλάδων σύνθετε τὴν ἄλλη ποίηση : αὐτὴν ποὺ λέει γιὰ τὸ φῶς τῶν ἐλληνικῶν νησιῶν, γιὰ τὸ φῶς τῶν Κυκλάδων ποὺ ἀναδύονται μιὰ-μιὰ, γραμμὲς γαλάζιες τοῦ βάθους, καράβια θεόρατα ποὺ ταξιδεύουν στὰ κύματα τὸ παραμῦθι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Στὸ βάθος, μόλις ἀρχίσαμε νὰ κατηφορίζουμε, ἄρχισαν νὰ γράφονται τὰ σπιτάκια τῶν νησιωτῶν τῆς Ἄνδρου. Καὶ πάλι ὁ Καίρης, τὸ πεπρωμένο του, τὸ πάθος του, ὑψώθηκε μπροστά μας. Μέσα σ' ἐκεῖνα τὰ ἄσπρα, τὰ θαλασσιά, τὰ ταπεινὰ σπίτια, ξέραμε πῶς περνᾷ τὸ πιὸ δυνατό, τὸ πιὸ γόνιμο πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αὐτὸ ποὺ στάθηκε καὶ τὸ δαιμόνιο τοῦ Καίρη : τὸ θαλάσσιο πνεῦμα. Ἡ ἀέναη κίνηση, ἡ ἀκατάβλητη ἑλξη πρὸς τὴ φωνὴ τοῦ ταξιδιοῦ καὶ πρὸς τὴ χίμαιρα. Γιὰ νὰ ὑπάρξουμε πέρα ἀπ' τὸν ὀρίζοντα ποὺ γράφεται στὴν ἄκρη τοῦ πελάγου. Κι' ἔπειτα, σὰ φτάσουμε ἐκεῖ, ν' ἀρχίσει πάλι τὸ ταξίδι γιὰ πέρα ἀπὸ κεῖ, ὁλοένα πέρα, τὶς περισσότερες φορές ὅχι γιὰ σκοπὸ συγκεκριμένο, ἀλλὰ γιὰ τὴν καθαρὴ ἀγάπη, γιὰ τὸν ἔρωτα τῆς θάλασσας. Μέσα σ' ἐκεῖνα τὰ ἄσπρα

σπίτια, τὰ ἡλιοφημένα ἀγοράκια μεγαλώνουν κáνοντας ὄνειρα πότε νὰ ταξιδέψουν κι' αὐτὰ, σὰν τοὺς πατέρες τους. Ὅχι στὶς μικρὲς μας τὶς θάλασσες. Ἀλλὰ νὰ ταξιδέψουν μὲς στὰ μεγάλα ἀνδριώτικα φορτηγὰ ποὺ σκίζουν τὸν Ὀκεανό. Τὰ πιὸ γερὰ παλικάρια τῆς Ἄνδρου τὸν πιὸ πολὺ καιρὸ τῆς ζωῆς τους εἶναι στὸν Ὀκεανό. Σμίγουν, ἀραιὰ καὶ ποῦ, μὲ τὶς γυναῖκες τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα τύχει νὰ βρεθεῖ στὸ δρόμο τῶν καραβιῶν τους. Κι' ὕστερα οἱ γυναῖκες ἀρχίζουν πάλι νὰ τοὺς περιμένουν ἐτοιμάζοντας τοὺς γιούς τους. Τὶς νύχτες, σὰ βουίζει τὸ πέλαγο, οἱ μητέρες κάθονται καὶ λένε στὰ παιδιὰ τους, γιὰ νὰ τὰ κοιμίσουνε, ἱστορίες γιὰ κουρσάρους καὶ γιὰ ἀρχόντους, τοὺς λένε γιὰ τὸ πέλαγο, γιὰ τὴ μυστικὴ φωνή του καὶ γιὰ τὴν καρτερία, γιὰ τὴ δύναμη καὶ γιὰ τὴν ἐλπίδα, γιὰ τὸ θεριὸ τῆς θάλασσας, γιὰ τὴν κυρὰ-Γοργόνα καὶ γιὰ τὴν πίστη.

Καθὼς κοιτάζα ἀπὸ ψηλὰ τὰ ἄσπρα ἐκεῖνα σπίτια, φανταζόμουν τὸ ἓνα, τὸ ταπεινὸ, αὐτὸ ὅπου γεννήθηκε ὁ Καίρης. Καὶ τότε πάλι σκέφθηκα πόσο ἡ Ἄνδρος, καὶ τὸ Ἀρχιπέλαγο, καὶ αὐτός, ὁ Καίρης, εἶναι ἓνα, πόσο σ' αὐτὴ τὴ γῆ συμπλέκονται καὶ τὰ τρία : ἡ δύναμη καὶ τὸ πάθος. Καὶ ἡ φωτιά.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Δὲν εἶναι πάντα πολὺ ὠφέλιμο νᾶναι κανεὶς ὁ ἐαυτός του.

*Ὁ λόγος δὲν σημαίνει αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι σημαίνει
παρὰ μόνο κατ' ἐ-ξαί-ρε-σιν.*

*Πόσο ἀγνοοῦμε τὸν ἐαυτό μας τὸ ἀναμετρᾶμε
ξαναδιαβάζοντας ὅ,τι γράψαμε.*

*Εὐγένεια θὰ πεῖ ἀδιαφορία ὁργανωμένη.
Τὸ χαμόγελο εἶναι ἓνα σύστημα.
Οἱ ἀβρότητα εἶναι προβλέψεις.*

PAUL VALÉRY

Ο ΚΥΚΛΟΣ

Φωτογραφία από το αρχείο της Άννας Βενέζη Κοσμετάτου

ΑΙΩΝΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

1866 - 1966

ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ απ' τη μεγάλη Κρητική 'Επανάσταση και τη θυσία του 'Αρκαδιοῦ. 'Η Πολιτεία αποφάσισε νὰ τιμήσει στὸν τόνο πὺν πρέπει τὴν Κρήτη τοῦ 1866.

»«

Ταξιδεύουμε κι' ἐμεῖς στὴν Κρήτη καὶ στὸ παρελθόν της. Καθόμαστε στὴν αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Πρέβελη, κάτω ἀπ' τὰ αἰωνόβια δέντρα. Μπροστά μας τὸ Λιβυκὸ πέλαγος. 'Απ' τὴν ἄλλη μεριὰ τὰ βουνὰ τοῦ κουρταλιώτικου φαραγγιοῦ. Γύρω μας, ὁ ἡγούμενος καὶ οἱ λιγοστοὶ καλόγεροι πὺν μένουν τώρα στὸ μοναστήρι. 'Αναθυμοῦνται ὅσα ἔχουν ἀκουστά, ὅσα οἱ ἴδιοι ζήσανε. 'Ο πιὸ γέροντας, πρόσωπο βιβλικό, πολεμιστὴς τοῦ 1912, φιγούρα δυνατὴ μὲς σ' αὐτοὺς τοὺς τοίχους τοῦς ὅλο ἱστορία, παίρνει ἐλάχιστα τὸ λόγο. 'Ακούει τὸν ἀδερφό του πὺν μᾶς ἀφηγεῖται ἱστορίες τοῦ νησιοῦ καὶ τοῦ μοναστηριοῦ, συγκατανεύει κλίνοντας τὴν κεφαλὴ, ἢ παρεμβαίνει γιὰ νὰ διορθώσει κάτι ἀπ' τὴν ἱστορία. Αὐτὸ τὸ κάτι δὲν εἶναι πάντα οὐσιαστικό, δὲν ἀνατρέχει ὅ,τι εἶπε ὁ ἄλλος. Τὸ τροποποιεῖ ἀπλῶς στὸ ὕφος. Εἶναι ἐκπληκτικὸ πόσο ἡ παράδοση, περνώντας ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, στέκει στέρεη ἀκριβῶς χάρη σ' αὐτὲς τίς παραλλαγές τοῦ ὕφους, πὺν τὴ δύναμουν καὶ τὴ ζωντανεύουν :

— Αὐτὸ πὺν εἶναι τὸ πιὸ ἅγιο πράγμα στὸ μονα-

στήρι μας, τὸ πιὸ θαυματουργό, εἶναι ὁ Τίμιος Σταυρός του. 'Εθαυματούργησε καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ἐπὶ Γερμανῶν. "Ὅταν οἱ ἀδελφοί μας, οἱ προπάτορες, ἐβγαῖναν ἀπ' τὸ μοναστήρι πηγαίνοντας νὰ πολεμήσουν τὸν Τοῦρκο, ὁ πρῶτος ἀνάμεσὸ τους ἐσήκωνε ψηλὰ τὸν Τίμιον Σταυρόν, ἐνῶ ἐρίχνετο εἰς τὴν μάχην. Αὐτὸ τὸ ἅγιον σημεῖον βλέποντες καὶ οἱ ἄλλοι χριστιανοί, οἱ Ρεθυμιώτες, ἐπαῖρναν δύναμιν καὶ ἐμάχοντο γενναίως. "Ὅταν σκοτώθηκεν ὁ ἡγούμενος Μελησιεδέκ, εἰς τὰ 1821, εἰς τὸ Πολεμάρχι, ἦλθε μῆνυμα εἰς τὸ μοναστήρι μας νὰ ξεκινήσουν οἱ καλόγεροι, ὅσοι ἦσαν ἐκεῖ, νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ Μεραμπέλλο ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἔσφαζαν καὶ ἐκρεουργοῦσαν. Μία ὁμάς ἀπὸ πέντε καλογέρους, παλικάρια γενναῖα, ἐξεκίνησε τελευταῖα, μὲ τὸν Τίμιον Σταυρόν. 'Ἦλθεν εἰς μάχην μὲ τοὺς Τούρκους, ἐσώθησαν τὰ βόλια τους, σκοτώθηκαν ὅλοι. Τότε οἱ Τοῦρκοι ἐπέσανε ἐπάνω εἰς τοὺς νεκρούς, τοὺς ἐσκυλεύσανε, ἐπήραν καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν ὡς λάφυρον. 'Οπότε...

'Ο ἀφηγητὴς σταμάτησε, κοίταξε πέρα τὸ Λιβυκὸ πέλαγος, συγκέντρωσε τίς ἀναμνήσεις του, συνέχισε :

— Τότε οἱ Τοῦρκοι εἶδον τὸ παράδοξον : "Ὅποιος ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε ἐπάνω του τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸ λάφυρον, ἔβρισκε κακὸν τέλος. "Ἡ ἐσκοτωνόταν εἰς τὸν πόλεμον ἢ ἀπέθνησκε ἀπὸ ἀσθένειαν θανατερήν. 'Επῆγαν, λοιπόν, εἰς τὸ 'Ηράκλειον καὶ ἐπωλήσανε τὸν

Σταυρόν εἰς γενοβέζους ναυτικούς. Ἀπέπλευσε τὸ πλοῖον τῶν Φράγκων μὲ τὸν σταυρόν τοῦ Πρέβελι, ἐπέρασε τοὺς Καλοὺς Λιμνιώτες, ἔφθασε εἰς τὴν παρὰ λίαν ἀπέναντι εἰς τὸ Πίσω Μοναστήρι τοῦ Πρέβελι. Τότε τὸ πλοῖον σταμάτησε, δὲν ἐσάλευε. Ἀνοίξαντες ὅλα τὰ πανιά εἰς τὸν ἄνεμον, τὸ πλοῖον δὲν ἐσάλευε. Πιάσαντες τὰ κουπιά, ἐκωπηλάτουν, τίποτε, — τὸ καΐκι δὲν ἐσάλευε. Τρία ἡμερονύκτια ἔμεναν ἔτσι ἀσάλευτοι, τὸ νερό τοὺς τελείωσε, ἐβγῆκαν νὰ ξεδιψάσουν, ἐπῆγαν στὸ παλαιὸ ἐκκλησάκι τοῦ Θεολόγου στὸ Πίσω Μοναστήρι. Τοὺς ἐφιλοξένησαν οἱ καλόγεροι. Οἱ Γενοβέζοι εἶπαν διὰ τὸ πάθημά τους, ὁ λόγος ἦλθε εἰς τὸν σταυρόν. Οἱ μοναχοὶ προσεφέρθησαν νὰ τὸν ἀγοράσουν, οἱ τοῦ πλοίου δὲν ἤθελαν νὰ τὸν δώσουν, ἐσήκωσαν πάλι πανιά νὰ φύγουν, πάλιν τὸ καΐκι δὲν κινούσε. Τότε οἱ Γενοβέζοι κατάλαβαν, ἔδωσαν εἰς τὸ Πρέβελι τὸν σταυρόν καὶ τὸ πλοῖον ἀμέσως ἐκίνησε καὶ ἔσχιζε τὴν θάλασσαν...

Ἔλεγε ὁ γέροντας τοῦ Πρέβελι γιὰ τὸ σταυρὸ τους, γιὰ τὰ θαύματά του.

— Καὶ ἐπὶ Γερμανῶν, εἶπε σὲ λίγο, ἔγινε τὸ ἴδιο. Μᾶς ἐπῆγαν τὸν σταυρόν, εἰς μίαν ἐπιδρομὴν ὅπου ἔκαμαν, τὸν ἐπῆγαν στὸ Μάλεμε νὰ τὸν μεταφέρουν μὲ ἀεροπλάνον. Ἐκαμε νὰ κινήσει τὸ ἀεροπλάνον, ἀδύνατον, δὲν ὑψώνετο εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἐδοκίμασαν πάλιν καὶ πάλιν. Ἀδύνατον. Ὁ, τι ἔγινε καὶ μὲ τὸ πλοῖον τῶν Γενοβέζων. Τότε ἠνόνησαν καὶ αὐτοί, οἱ Γερμανοί, καὶ ἐπέστρεψαν τὸν σταυρόν εἰς τὸ Πρέβελι.

»»

Αὐτὸς ὁ ἀέρας τῆς παλικαριᾶς καὶ τοῦ θαύματος περιβάλλει τὸν ξένο σὲ κάθε βῆμα ποὺ κάνει στὴν Κρήτη. Αὐτὸς ὁ ἀέρας καλύπτει τὰ πάντα : τὰ περιστατικά τῶν ομάδων καὶ τῶν ἀτόμων, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ ὅσα εἶναι θρύλος καὶ παράδοση. Εἶναι ἡ δύναμη ποὺ ἀνάγει τὰ συμβάντα, τοὺς ἀφαιρεῖ ὅ,τι ἔχουν ἐφήμερο, καὶ τοὺς δίνει διάρκειαν μὲ τὸ νὰ τὰ ἐντάσσει μέσα στὴ σφαῖρα τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀνάγκης.

Εἶχαμε πάει στὸ περιγιάλι, ἔξω ἀπ' τὸ Ρέθυμνο, ἐκεῖ ποὺ οἱ γερμανοὶ ἀλεξιπτωτιστὲς ἐκτελέσαντες τοὺς πρώτους ἑκατὸν δέκα ὁμήρους ποὺ εἶχαν πιάσει σὰν τελείωσε ἡ μάχη τῆς Κρήτης. Ἐνα σεμνὸ μνημεῖο ἔχει ὑψωθεῖ στὴ μνήμη τους. Κάθε ἐπέτειο τῆς μάχης τῆς Κρήτης πηγαίνει στὸ μνημεῖο ὁ λαός, οἱ παπᾶδες κάνουν τὸ τρισάγιο, ὅλοι λένε ἕνα λόγο γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν σκοτωμένων. Στὴ ρίζα τοῦ μνημείου ἦταν, στὴ σειρὰ, οἱ χαροκαμένες : οἱ μάνες, οἱ γυναῖκες, οἱ ἀρραβωνιαστικὲς τῶν σκοτωμένων. Ἀμίλητες, κατὰ χλωμες, ἀκουγαν τὴν ψαλμωδίαν, κοίταζαν τὴ γῆ, σὰ νὰ τῆς γυρῶν μίαν ἀπόκριση.

Ὁ πλαϊνὸς μου μοῦ εἶπε :

— Εἶναι ἐδῶ κι' ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν δέκα...

Γύρισα, τὸν κοίταξα. Νόμισα πὼς ὁ λόγος τοῦ ἦταν μεταφορικός.

— Εἶναι ἐδῶ, ἀνάμεσά μας. Παρακαλεῖ κι' αὐτὸς γιὰ τοὺς συντρόφους τοῦ ποὺ σκοτώθηκαν. Ἐρχεται

κάθε χρονιά τέτοια μέρα στὸ μνημόσυνο. Ἐκανε τὸ σκοτωμένο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς ἐκτελοῦσαν, ἔπεσε μὲς στὰ πτώματα καὶ γλύτωσε.

Μὲ πῆρε καὶ πῆγαμε κοντά του. Ἦταν ἕνας ἄντρας ψηλός, ἀποστεωμένος, λιγόλογος. Τὸν ρωτήσαμε, μᾶς εἶπε, ἐνῶ περπατούσαμε ἀργὰ στὸ σκονισμένον δρόμο :

— Ἀρχισαν νὰ ρίχνουν μὲ τὸ ὅπλο πολυβόλο ἀπάνω μας, στὸ κοπάδι τῶν ὁμήρων. Εἶδα νὰ πέφτουν οἱ πλαῖνοί μου, ἔπεσα κι' ἐγὼ ἀνάμεσά τους. Ὑστερὰ οἱ Γερμανοὶ ἤρθαν κι' ἔριξαν, χαριστική βολή, ἀπάνω στὰ πτώματα. Δὲ μὲ πῆρε μῆτε τότε τὸ βόλι. Ἐμεινα ἔτσι ὥρα πολλὴ ἴσαμε ποὺ ἀποφάσισα νὰ σηκωθῶ καὶ νὰ πάρω δρόμο. Κεῖνη τὴν ὥρα οἱ Γερμανοὶ ξαναγύριζαν, ἔγινε ἴσκιος καὶ χάθηκε.

Οἱ Κρητικοὶ ποὺ περπατοῦσαν πλάι μας τὸν ἀκούγαν ἀμίλητοι, δὲ σχολίαζαν τὰ λεγόμενα, δὲν πρόσθετε κανένας τὸ δικό του λόγο, τίς δικές του ἀναμνήσεις. Γιὰ ν' ἀφήσουν αὐτὴ τὴν ἱστορίαν, ποὺ ἦταν κορυφαία, νὰ μορφοποιεῖται μόνη της, ὥσπου νὰ μπεῖ στὸν κύκλο τῶν θρύλων. Γιατὶ, εἶπαμε, στὴν Κρήτη ὅλα ἔχουν ἀνάγκη νὰ γίνουν θρύλος καὶ σχήματα. Ἀνώνυμα, σχεδὸν ἀπρόσωπα. Οἱ γερόντοι, οἱ ἄντρες, οἱ γυναῖκες, τὰ παιδιά. Σᾶς λένε γιὰ τὸ ἀνώνυμο παιδί τῶν δώδεκα χρόνων ποὺ σύρθηκε κοντὰ σὸν Ρεθυμιώτη μὲ τὸ πολυβόλο ποὺ πολεμοῦσε μὲς στὰ περιβόλια μονάχος τοὺς γερμανοὺς ἀλεξιπτωτιστὲς.

— Φύγε ! λέει ὁ πολεμιστὴς στὸ παιδί. Θὰ χαθεῖς !

— Ὁ, τι ἀπογίνεις ἐσὺ θ' ἀπογίνω κι' ἐγώ.

Ἐμεινε ἐκεῖ εἰκοσιοχτὼ ὥρες νηστικό καὶ διψασμένο, μὲς στὸ ἀλαλητὸ τῆς μάχης, μὲς στίς σφαῖρες ποὺ ἐπεφταν χιλιάδες γύρω του, ἔμεινε, τὸ παιδί, καὶ τροφοδοτοῦσε τὸ πολυβόλο. Ὑστερὰ, σὰν τέλειωσε ἡ μάχη, γλίστρησε μὲς στὴ νύχτα καὶ χάθηκε.

»»

Καταμεσήμερο, τριγυρίζαμε στὴ Φορτέτζα, τὸ παλιὸ βενετσιάνικο κάστρο τοῦ Ρεθύμνου. Μισοερειπωμένα ὅλα : οἱ ἀποθῆκες τοῦ κάστρου, οἱ προμαχῶνες, τὰ φυλάκια, τ' ἀρχοντικά. Ὁ τροῦλος τοῦ τζαμιοῦ στέκεται γερά, καθὼς καὶ τὰ μπιντένια. Μὴ φαμίλια κρητικὰ μένει ἐκεῖ : φτώχεια πολλή, ἀθλιότητα πολλή, καθὼς φαίνεται στὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν ποὺ τριγυρνᾶνε μὲς στὴν ἐρημιὰ. Ἀξαφνὰ πῆρε τὸ μάτι μας μιὰ γυναῖκα. Ἦταν νέα, ντυμένη σεμνά, καθόταν σὲ μιὰ πολεμιστρά, ἔπλεκε. Μπροστά της, κάτω ἀπ' τὰ πόδια της, ἡ θέα ἦταν ἐξαίσια, ἐκείνη εἶχε γυρίσει τὴν πλάτη της πρὸς τὴν θέαν, ἔπλεκε, κοίταζε μόνο ποῦ καὶ ποῦ τὸ ρημαγμένο κάστρο.

— Ἐδῶ ζῆτε ;

— Ἐδῶ ζοῦμε.

— Γιατὶ δὲν κατεβαίνεις κάτω στὴν πολιτεία ποὺ σεργιανᾷ ὁ κόσμος ; Σήμερα εἶναι Κυριακή.

— Τί νὰ κάμω ἐγὼ στὴν πολιτεία ; Ἐγὼ ἤρθω ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς Κρήτης.

— Τὰ θυμᾶσαι τὰ βουνὰ ;

—Είναι τίποτα πιδ ὁμορφο ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς Κρήτης ; Δὲν πάω πουθενά, κάθομαι ἐδῶ καὶ τὰ θυμοῦμαι.

*Ήταν κι' αὐτὴ μιὰ ξεριζωμένη, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ συνθηκολογήσει. Καθόταν καταμόναχῃ στὴν πολεμίστρα τῆς Φορτέτζας, κοίταζε πέρα τὰ βουνὰ καὶ

δάγκανε τὰ χεῖλια τῆς. Τὸ δράμα τῶν μεταναστῶν ἄρχισε νὰ γίνεται καὶ κρητικὸ δράμα. Χιλιάδες ξεριζώνονται γιὰ νὰ δουλέψουν, θυμοῦνται τὴν Κρήτη στὰ ξένα καὶ κλαῖνε. « Δὲν εἶναι ἀντίθετο στὴν παλικαριά νὰ κλαῖνε οἱ ἄντρες στὴν Κρήτη », μοῦ εἶπε ἓνας Κρητικός.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Φωτογραφία ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Μεγαλοικονόμου, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο ΤτΕ

Η ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΕΝΑΣ από τους μήνες του καλοκαιριού είναι αφιερωμένος, κάθε χρόνο, στην ωραιότερη περιοχή του έλληνισμού : στη θαλασσίνη του ιστορία. Η « Ναυτική Έβδομάδα » των Ελλήνων είναι πια ένας θεσμός που τον αγάπησε ο λαός μας.

Ταξιδέψαμε κι' εμείς σ' ένα απ' τὰ νησιά τῆς ναυτικῆς δόξας τῶν Ελλήνων, στίς Σπέτσες. Γράφουμε για τὸ Μουσεῖο τῶν Σπετσῶν, ἔχοντας στὰ χέρια μας τὸν Ὁδηγὸ του.

Καὶ τὸ Μουσεῖο καὶ ὁ Ὁδηγὸς του εἶναι ἔργο ἐνὸς κυρίως ἀνθρώπου : τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Γ. Σωτηρίου. Ἀπὸ τὴν ἀγάπη του στὸν τόπο του, στὸ ἔνδοξο παρελθόν του, στὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἤρθε αὐτὴ ἡ ἐργασία, πού πρέπει νὰ προβληθεῖ ὡς πρότυπο γιὰ ὅλους τοὺς μικροὺς τόπους μετὰ παρελθόν, — δηλαδὴ γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Μποροῦν στὴν ἀναλγησία μετὰ τὴν ὁποία ρημάζεται ὅ,τι συνδέεται μετὰ τὸ παρελθόν τῆς πατρίδας μας, — βυζαντινὰ ξωκλήσια, κάστρα μεσαιωνικά, γεφύρια παλιά, τοπίο, βουνά, δάση, — μόνη, νομίζω, ὑγιὴς ἀντίδραση εἶναι αὐτὴ : ὁ κάθε τόπος, ἡ κάθε ἐπαρχία, τὸ κάθε χωριό, νὰ πιστέψει στὰ κειμήλιά του καὶ νὰ ὀργανώσει τὴ διαφύλαξή καὶ τὴ σωτηρία τους. Ὑπάρχουν πάντα οἱ ἄνθρωποι πού πονοῦν, οἱ ἄνθρωποι πού μποροῦν, οἱ ἄνθρωποι πού ἀφοσιώνονται. Ἄν συμβεῖ, καθὼς στὴν περίπτωσή τῶν Σπετσῶν, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ εἶναι καὶ ἀπὸ τοὺς τὰ πρῶτα φέροντας, τόσο τὸ καλὺτερο. Τὸ ἔργο γίνεται ὑποδειγματικόν.

Θυμοῦμαι τὴν ἐντύπωση πού εἶχα ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ εἶδα τὸ θαυμάσιο ἀρχοντικόν, στίς Σπέτσες, τοῦ Χατζηγιάννη Μέξη (1752-1844), πού ἔγινε τώρα Μουσεῖο τῶν Σπετσῶν. Ὅταν οἱ Τούρκοι δώσανε ἀμνηστία στίς Σπέτσες, πού εἶχαν πάρει μέρος στὴν Ἐπανάστασή τοῦ Ὁρλώφ, ὁ Χατζηγιάννης Μέξης ἔχτισε τὸ ἀρχοντικόν του αὐτό, — παλάτι καὶ κάστρο καὶ κρυψώνα, — κτίσμα ὡραιότατο, πάνω σὲ ἀραβικά καὶ βενετικά πρότυπα. Ἐκατὸν ἐξήντα χρονῶ κτίριο, θὰ εἶχε γίνεи τώρα ἐρείπιο. Ὁ καθηγητὴς Σωτηρίου προέτρεψε τοὺς τελευταίους κληρονόμους τοῦ Χατζηγιάννη Μέξη, τὴν Καλομοῖρα Μέξη καὶ τὴ Νικέτα Θερμισιώτη, νὰ δωρήσουν τὸ ἀρχοντικόν στὸ Κράτος. Ἀφοῦ ἔγινε αὐτό, τὸ κτίριο ἐπισκευάστηκε μετὰ ἐπιχορηγήσεις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεων. Οἰκογένειες τοῦ νησιοῦ δωρήσανε τότε ὅ,τι κειμήλια εἶχαν. Ὁ Καθηγητὴς Σωτηρίου ταξιόνησε τὸ Μουσεῖο καὶ τὸ Ἱστορικόν

Ἀρχεῖο τῶν Σπετσῶν πού κατατέθηκε ἐδῶ, βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς Β. Κεσέ, Ἀλ. Βάμβα, Εὐστάθιο Δημόπουλο καὶ Σαράντο Τσουλουγόπουλο. Τὸ Κράτος, μετὰ ἀπόφασή τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἀναγνώρισε τὸ Μουσεῖο Σπετσῶν ὡς ἀρχαιολογικόν, ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὴν συλλογὴ τῶν Σπετσῶν.

Ἔτσι τὸ ἀρχοντικόν τοῦ Χατζηγιάννη Μέξη, « πρῶτου ἀρχόντος τῆς ἡρωικῆς νήσου κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα καὶ τοῦ κυριωτέρου συντελεστοῦ τῆς νίκης κατὰ τὴν πρὸ τῶν Σπετσῶν ναυμαχίαν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1822 », συνεχίζει, μετὰ τὸν ὡραιότερον τρόπο, τὴν ἱστορία του.

Στὸ Μουσεῖο τῶν Σπετσῶν ὅλα ἔγιναν μετὰ σεβασμὸν καὶ μετὰ πίστη στὴν ἐλληνικὴ διάρκεια. Πρῶτα τὸ ἴδιον τὸ ἀρχοντικόν : βεβαιώνει, καθὼς τὸ φροντίσανε, τὸν παλιὸν καιρὸ του, τὴν αὐθεντικὴν ἀρχοντιά του. Στὸν πρῶτον ὄροφο τοποθετήθηκαν οἱ ἱστορικὲς, ἀρχαιολογικὲς καὶ λαογραφικὲς συλλογές. Ἐκεῖ, πρῶτη, εἶναι ἡ « Αἶθουσα τῆς Σημαίας τοῦ Ἀγῶνος ». Κειμήλιο συγκινητικόν τοῦ Ἔθνους, ἡ σημαία πού οἱ Σπετσιῶτες ὕψωσαν στίς 3 Ἀπριλίου 1821, καλεῖ τὰ παιδιά μας νὰ σταθοῦν μετὰ εὐλάβεια μπροστὰ τῆς. Τὰ γράμματα ἀπάνω τῆς εἶναι πάντα καθαρά : ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ἢ ΘΑΝΑΤΟΣ. Ὁ Σταυρὸς στὴ μέση πάνω στὴν ἡμισέληνο. Μιὰ ἄγκυρα, γύρω στὴν ἄγκυρα τυλίγεται ἓνα φίδι, ἀπὸ πάνω ἓνα περιστέρι, μιὰ λόγχη. Ὅλα σύμβολα : « Διὰ τῆς Δυνάμεως τοῦ Σταυροῦ ὁ ἀνατραπὴ ἢ Τουρκία (Ἡμισέληνος), διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου (ἄγκυρα), διοικουμένου μετὰ φρόνησιν (ὄφις) καὶ σοφίαν (γλαῦξ) ἢ ἀκεραιότητα (περιστέρα), ἀπαράιτητα διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου (λόγχη). »

Προσωπογραφίες τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιᾶνα, τὸ κασελόκι μετὰ τὰ ὅσα τῆς Μπουμπουλίνας, φιγούρες καραβιῶν, μεταβυζαντινὲς εἰκόνες, ἓνας ἐπιτάφιος, νησιώτικες ἐνδυμασίες, ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ρωμαϊκὲς ἐπιτύμβιες πλάκες, εὐρήματα ἀπὸ τίς ἀνασκαφὰς πού ἔκαμε ὁ Καθηγητὴς Σωτηρίου σὲ δύο παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὰς τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μιὰ νομισματικὴ συλλογὴ, — συνθέτουν τὸ ὅλολον τῶν ἄλλων αἰθουσῶν αὐτοῦ τοῦ ὁρόφου. Καὶ ὕστερα, στὸ μεγάλο ὄντα τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Μέξη, τοποθετήθηκε τὸ Ἱστορικόν Ἀρχεῖο τῶν Σπετσῶν — πού ἱδρύθηκε, πάλι χάρις στίς φροντίδες τοῦ Καθηγητοῦ Σωτηρίου, τὸ 1925 — καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου. Εἶχα μείνει πολὺ φυλλομετρώντας μετὰ συγκίνησιν

τὰ ἡμερολόγια τῶν ἐνδοξῶν σπετσιώτικων καραβιῶν τοῦ Εἰκοσιένα, τὶς ἐκθέσεις τῶν καπεταναίων τους, τὰ διπλώματά τους, τὰ πρακτικὰ τῆς Δημογεροντίας τους, τὰ συμβόλαια τοῦ μνήμονος (δηλαδή τοῦ συμβολαιογράφου) τοῦ νησιοῦ. Μὰ ναι, αὐτό, σ' αὐτὴ τῇ σύνθεσιν, σ' αὐτὴ τὴν ἀδιάκοπην συνέχειαν, εἶναι ἡ Ἑλλάδα. Καὶ εἵμαστε εὐγνώμονες σὲ ὅσους μᾶς τὴ δίνουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο : στὴ διάρκειά της.

»»

Θὰ μεταφέρω τώρα ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ πολύτιμα κείμενα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Μουσείου τῶν Σπετσῶν. Εἶναι ἓνα γράμμα τοῦ Γέρου τοῦ Μοριᾶ :

Ἰδοὺ :

Εὐγενέστατε κύριε Χατζηγιάννη Μέξη καὶ λοιποὶ πρόκριτοι τῆς νήσου Σπετσῶν σᾶς ἀσπάζομαι μὲ ὅλην τὴν εὐκρίνειαν.

Ἀσθενήσας πρὸ ἡμερῶν εἰς Τριπολιτζᾶν ἐτροάβηξα πολλά. Μόλις πρὸ δυο-τρεις ἡμέρες ἀνέλαβα ὅποσον καὶ τώρα διευθύνομαι εἰς τὸ Στρατόπεδον κατὰ τὰ

Δερβενάκια νὰ βάλω ὅποσον τὰ πράγματα εἰς τάξιν καὶ νὰ ἀσφαλίσω τὰς θέσεις. Χθὲς τὸ βράδυ ἐφθασα ἐδῶ καὶ ἐτροάβηξα μίαν θερμὴν καλὴν, σήμερον εἶμαι καλῆτερα καὶ ἐλπίζω νὰ εἶναι ἀπεραστικόν. Ἀδελφοί ! ἡ ἐντροπὴ ἐκείνη ὅπου μᾶς ἠκολούθησε μὲ τὸ ἀπέραςμα τῶν Τούρκων εἰς Νάυπλι, μολονότι καὶ ἡ ποσότης ἦτον ὀλίγη, μιᾶς ἢ δυο ἡμερῶν τροφῇ, ἐχορησίμεινε διὰ νὰ μᾶς ἀδῆσῃ τὴν προσοχὴν καὶ ἐλπίζω νὰ μὴν ξαναδυννηθοῦν οἱ ἐχθροὶ νὰ τὸ κάμουν. Διὰ ταῦτα βιάζομαι νὰ φθάσω ἐκεῖ ὅσον τὸ γληγορώτερον μὲ ὅλην μου τὴν ἀσθένειαν, διὰ νὰ προσπαθίσω τὸ καλῆτερον. Τὸ πάθημα τὸ ἐδικόν μας ἄς γίνῃ παρὰδειγμα εἰς τοὺς θαλασσίνοὺς ἀδελφούς μας.

Διὰ τὸν Θεόν, ἀδελφοί ! προσέξτε καλῶς ὅσον ἀνῆκει εἰς τὴν θάλασσαν, μὴν τύχη καὶ διὰ θαλάσσης πάθωμεν τὸ τοιοῦτον. Ἀνποῦμαι μεγάλως διὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ὅπου ἡ πατρις κατήντησε σήμερον. Ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς κινδυνεύει, καθὼς τὰ καθημερινὰ γράμματα μᾶς βεβαιοῦν καὶ μάλιστα καὶ σήμερον ἐλάβομεν γράμματα ὅπου διαλαμβάνουν τὰ ἴδια. Καὶ στοχασθῆτε, ἀδελφοί ! Ἡ τύχη της εἰς ὅκτῳ ἢ δέκα καράβια στέκεται, διὰ τὰ ἔξοδα τῶν ὁποίων ἀφ' οὗ ἀπετύχαμεν ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἐνεγύουον.

ἐκάμαμεν στοχασμὸν διὰ νὰ γένη καμμία ἄλλη οἰκονομία νὰ δεχθῇτε κανέν τῶν προϊόντων τῆς πατρίδος μας, εἴτε ἄλατα, εἴτε ἔλαια, εἴτε ὅ,τι ἄλλο καὶ ἢ νὰ τὰ δεχθῇτε γενικῶς, εἴτε ν' ἀγορασθοῦν ἀπὸ συντροφίας ἐμπορικῶς· καὶ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ κάμετε σκέψιν διὰ τοῦτο καὶ νὰ μᾶς γράψετε, διότι τὰ πράγματα ἀλλέως δύσκολα οἰκονομοῦνται ἐξ αἰτίας μάλιστα τῶν στάσεων καὶ τῆς διχονοίας καὶ διότι οἱ ἄρχοντές μας ὄχι μόνον δὲν παραδειγματίζονται εἰς σᾶς νὰ ἐξοδεύσων ἀπὸ τὰ ἰδικὰ των ἀλλὰ σφετερίζονται καὶ τὰ τῆς πατρίδος καὶ πρὸς διευθέτισίν των στασιάζουν καὶ τὰ ἄρματα καὶ προξενεῖται ἐκ τούτου ἡ ἐσχάτη δυστυχία καὶ κινδυνεύομεν νὰ χαθῶμεν.

Ἀδελφοί! ἔχετε ἐπιρροὴν εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἔχετε καὶ δικαίωμα, συμβουλευσάτε καὶ παρακινήσατε κάθε ἕναν τὰ δέοντα καὶ ἐγὼ μὲν ὅσον διὰ τὸ μέρος μου, σᾶς ὑπόσχομαι ὅλην τὴν εὐλικρίνειαν καὶ τὴν

πλέον σχετικὴν ὑπακοήν· καὶ περιπλέον συντρέξατε καὶ εἰς ταῦτα τὴν ἀκμαίαν ἐποχὴν ὅσον δύνασθε· τί περισσότερον νὰ σᾶς γράψω δὲν ἠξεύρω· περιμένω ἀνυπομόνως ἀπόκρισίν σας καὶ μένω ἀσπασζόμενός σας καὶ πάλιν ἀδελφικῶς.

ὁ ἀδελφὸς καὶ προσ.. (;)

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

τῇ 19 ὀβριῶν 1822

ἀπὸ Μύλους.

Εἶδατε αὐτὸ τὸ κείμενο τὸ γραμμένον « ἀπὸ Μύλους ». Διαβάσατε καὶ τίς σελίδες γιὰ τὴ μάχη τῶν Μύλων ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγνά, τὰ πιὸ ἐλληνικὰ κείμενα ποὺ πρέπει νὰ μαθαίνουμε στὰ παιδιὰ μας.

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Φωτογραφία ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Μεγαλοοικονόμου, Ἱστορικό Ἀρχεῖο ΤτΕ

Ο ΚΥΚΛΟΣ

Φωτογραφία από το αρχείο της Άννας Βενέζη Κοομητάτου

ΣΤΑ ΤΕΝΑΓΗ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ

(ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ

ΚΑΙ Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΚΡΥΠΤΗ ΤΟΥ ΔΟΥΚΟΣ ΝΟΤΑΡΑ)

Ο ΟΥΡΑΝΟΣ της Βενετίας είναι συννεφιασμένος. Όπου νάσαι θά βρέξει. Θα φουσκώσουν τὰ κανάλια, ή πλατεία του Σάν Μάρκο θά γεμίσει νερά, και τὰ τέσσερα χρυσά ἄλογα, πού τᾶφεραν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη και τᾶστησαν πάνω ἀπ' τήν πόρτα του περικαλλοῦς ναοῦ, θά κοιτᾶνε ἀδιάφορα τὰ γινόμενα, συνηθισμένα κατὰ πῶς εἶναι στά περιστέρια και στά νερά.

Κάθομαι πλάι σ' ἕνα παράθυρο του ὠραίου ἀπéριτου κτιρίου του Βαλδάσαρ Λογγένα του 17ου αἰῶνα, πού ἦταν κάποτε ή περιώνυμη Φλαγγίνειος Σχολή και σήμερα εἶναι τὸ Ἑλληνικὸ Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν και Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας.

Ἀπ' τὸ παράθυρο κοιτάζω τὰ θολὰ νερά του Ρίο ντέι Γκρέτσι. Τὸ Πόντε ντέι Γκρέτσι. Τους αἰῶνες του Ἀγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας με τὸ γερμένο καμπαναριό. Σκύβω με συγκίνηση στίς σελίδες πού μᾶς ταξιδεύουν στη δύση, στην πίστη και στην ἐλπίδα του Γένους: Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία. Ἱστορικὸν υπόμνημα Ἰωάννου Βελούδου. Τὸ υπόμνημα αὐτὸ εἶχε ἐκδοθεῖ, για πρώτη φορά, ἱταλικά στη Βενετία στὰ 1847, καταχωρημένο στὸ τρίτομο σύγγραμμα *Venezia e le sue lagune*. Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα ὁ συγγραφέας ἐκδίδει σὲ χωριστὸ τομίδιο, μεταφρασμένο σὲ μιὰ γοητευτικὴ καθαρεύουσα, τὸ συγγραμματίον του, ἐλπίσας ὅτι οὐ ἀνάξιον ἔσεται τῆς τε ἀληθείας και τῆς δικαιοσύνης.

...Ὅτε τὸ ταλαίπωρον Βυζαντινὸν κράτος ὑπέβυγώθη ὑπὸ τῶν χριστιανομάχων και ληστροικῶν στανροφόρων (1204), περιήλθον εἰς τοὺς Βενετούς, ἐκ τῶν διαμοιρασθέντων λαφύρων, νῆσοι και παραθαλάσσιαι τῆς Ἑλλάδος χώραι μοῖρα ἐπιδεξίως ἐκλελεγμένη, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι οὗτοι, διδαχθέντες ὑπὸ πολυχρονίου πείρας τὴν μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίαν, προσερόνουν ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν συμφερόντων. Νέαι ὁδοί, τοιοιτοτρόπως, ἠνοιχθήσαν εἰς τὸ ἐμπόριον, ὅπερ, ἀξήθη μὲν κατ' ἀρχὰς ἐνεκα τῆς εὐφορίας τῆς ἀγορασθείσης Κρήτης, ἐπισχυθὲν δὲ ὕστερον μονίμως διὰ τῶν συνομολογηθεισῶν μετὰ τῆς παλινδρομησάσης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας και τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου συνθηκῶν, διετηρήθη δι' ὅλην τὴν ἸΓ' ἐκατονταετηρίδα κατὰ δὲ τὴν ΙΔ', θαυμασίως ἐξαπλωθὲν, ἠὲδοκίμησεν. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον ὅτι Ἕλληνες, καίτοι μὴ λίαν πρόθυμοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὅπως μετακομίζωσι τὰς πραγματείας αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν, προσωομίζοντο ἐκ διαλειμάτων εἰς Βενετίαν, ἢ ἐμπορίας ἐνεκα ἢ και ἀποσυρόντες τὸν τρόπον τῶν ὀθωμανικῶν ἀκινάκων. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, κλονισθὲν ὑπὸ τῶν νικῶν του τε Ὁρχάνου και τοῦ Ἀ' Ἀμουράτ και τοῦ Μπαγιαζίτ, ἠγγίζεν εἰς τὴν πτώσιν του ἀφοῦ ἡ Βενετικὴ Ἀριστοκρατία, θεωροῦσα ὡς κυριωτέραν αὐτῆς ἰσχὺν τὴν θαλασσοκρατορίαν, ἐπεξέτεινε τὰ ὄριά της και εἰς τὴν Ἀνατολήν, και πλοῖα κατάφορτα ἐμπορικῶν

Nº76-78

Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1967

θησαυρῶν καθίσταν τὴν πρωτεύουσαν εὐζων καὶ βαθύ-
πλουτον· οἱ Ἕλληνες συχνότερον ἔκτοτε συνέρρεον
ἐνταῦθα, ζητοῦντες ἄσπλον εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας
(1400-1437). Ἐνταῦθα λοιπὸν ἄνδρες ἔμποροι, δια-
φυγόντες τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς· ἐνταῦθα καὶ
ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι, ἔξοχοι τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἀξιώματα.
Καθότι ἡ Βενετία, ἥτις πρώτη μεταξὺ τῶν ἰταλικῶν
πόλεων εἶχε ξενίσει τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν· Ἐμμανουὴλ
τοῦ Χρυσολοῦ καὶ Δημητρίου τοῦ Κυθωνίου (1390-
1396), βραδύτερον φιλοφρόνως ὑπεδέχετο τὸν Γεμι-
στόν, τὸν Βησσαρίωνα καὶ λοιποὺς ὅσοι, μετὰ τὴν
μᾶλλον πολιτικὴν ἢ θρησκευτικὴν ἐν Φλωρεντία ψευ-
δοσύνδοτον, καταβελθέντες ὑπὸ δαριλῶν ὑποσχέσεων,
καὶ ἴσως καὶ τιμὰς προσεπινοοῦντες, ἐκεῖσε κατέπλεον.
Ἐκτὸς δὲ τούτου σημαντικὴν αὔξησιν ἔλαβεν ὁ ἀριθμὸς
τῶν Ἑλλήνων ἐνεκα τοῦ ναυτικοῦ ὅπερ, περὶ τὰς ἀρ-
χὰς τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἡ Ἀριστοκρατία ἠθέλησε
νὰ μεταβιβάσῃ πρὸς πόλεμον εἰς τὴν ἐπικράτειάν της.
Εἰς τοιοῦτον ναυτικόν, συγκείμενον ἐξ ἀνδρῶν πιστο-
τάτων, ὧν ἦσαν πεπληρωμένα τὰ τελειότερα βενετικά
κάτεργα καὶ ὧν ἀείποτε ἠορίσεν ἡ ἀνδρεία, χρεω-
στεῖται ἡ κατάκτησις Τραγουρίου καὶ Σπαλάτου
καὶ Σιβερικοῦ καὶ ἐτέρων τῆς Δαλματίας χωρῶν.

Τὸ χρονικὸ τοῦ Βελούδου εἶναι ἐλκυστικό. Ἐχεις,
διαβάζοντάς το, ἄμεση τὴ γεύση τοῦ παλαιοῦ καιροῦ,
τῶν καναλιῶν, τῆς πρασινομένης πέτρας ποῦ θεμε-
λιώνει τὰ παλάτσα μὲς στὸ νερό, τῶν ἀρχαίων ἀνθρώ-
πων ποῦ κάμανε τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Βενε-
τίας, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν λογίων
καὶ τῶν παλικάριων — τῶν *stradioti* — ποῦ δουλεύανε
γιά τὴ δόξα τῆς Γαληνοτάτης. Πλάι στὸν Ἀη-Γιῶργη
μὲ τίς ἐξαίσιες εἰκόνες, πλάι στὴ Σκολέτα, τὸ λαμπρὸ
μουσεῖο ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου
τῆς Βενετίας μὲ τὴν τέχνη τῶν νησιωτῶν ἀγιογράφων
« τὴν ἀκαμπτη καὶ θλιμμένη », μπορεῖς νὰ ἔχεις σύν-
τροφο, ἐλληνομνήμονα, τὸν Ἰωάννη Βελούδο, καὶ νὰ
μὴν κουράζεσαι. Ἡ ἀλήθεια του, περισσότερο ἀπὸ
ἱστορικὴ, εἶναι καὶ ἀλήθεια καλλιτεχνική.

»«

Ἐξω ἄρχισε νὰ βρέχει γερά. Σκύβω πάλι στίς
σελίδες τοῦ χρονικοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας,
παρακολοῦθῶ τὴ μοίρα τους:

Ὅταν, πρὶν ἀκόμα πέσει ἡ Κωνσταντινούπολη, οἱ
Ἕλληνες ποῦ μαζεύτηκαν στὴ Βενετία ἔγιναν πολλοί,
μιὰ ἀπ' τίς πρῶτες ἀνάγκες ποῦ εἶχαν νὰ κοιτάζουμε
ἦταν πῶς νὰ ἐκτελοῦνε τὰ θρησκευτικὰ τους χρέη ὡς
ὀρθόδοξοι χριστιανοί. Μὴ ἔχοντες ἴδιον ἐπὶ τούτῳ
θυσιαστήριον, πῆραν τὴν ἄδεια τῆς Βενετικῆς Γερου-
σίας καὶ ἱερουργοῦσαν στὸν Ἅγιο Βλάσιο καὶ σὲ μερι-
κὲς ἄλλες ἐκκλησίες, ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ κλήρου κατα-
δικώμενοι καὶ παντοιοτρόπως παρενοχλούμενοι.

Στὸ μεταξὺ εἶχε σμάνει γιὰ τὸ Βυζάντιο καὶ τὰ
ἀπομεινάρια τῆς αὐτοκρατορίας του ἡ ὕστατη ὥρα.
Ὁ τοῦ Μωάμεθ ἀκινάκης συνέτριβε τὸ σκῆπτρον τοῦ
τελευταίου Ἀυτοκράτορος Κωνσταντίνου, τοῦ ἀπο-
κτήσαντος δόξαν συνάδουσαν πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς

δυστυχίας αὐτοῦ. Κύματα προσφύγων φτάνουν τότε
στὴ Βενετία ἐρχόμενα ἀπ' τὴ Βασιλεύουσα, ἀπ' τὴν
Τραπεζούντα, ἀπ' τὰ νησιά, ἀπ' τὴν Πελοπόννησο.
Πολλοὶ ἐκ τῶν διαφυγόντων τοὺς ἐπικειμένους κινδύ-
νους, οὐχὶ ἐνεκα μικροφυγίας ἀλλ' ὅπως ὑπεξαίρου-
σασιν ἐκ τῶν ἐπιβεβηκότων βαρβάρων τὴν ἱερὰν
τῆς σοφίας παρακαταθήκην, φθάσαντες εἰς τὰ ἀδρια-
τικά τενάγη εὐρὴν ἐπικουρίαν καὶ ἀσφάλειαν. Χειρό-
γραφα πολύτιμα περισώθηκαν ἔτσι στὴ Βενετία, ὅπου
βρῆκαν καταφυγὴ καὶ λόγιοι σπουδαῖοι.

Τότε, γιὰ πρώτη φορά, αὐτοὶ οἱ ξεριζωμένοι
Ἕλληνες ὀρθόδοξοι ζητοῦν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὴν Λεκαν-
δορίαν καὶ ἰδρύουν τὴν Ἀδελφότητά τους, τὴν Ἑλληνι-
κὴ Κοινότητα τῆς Βενετίας, στίς 28 Νοεμβρίου τοῦ
1498. Μὲ τὰ χρόνια ποῦ περνοῦσαν, τὰ μέλη τῆς Ἀδελ-
φότητος ὀλοένα πλήθαιναν. Ὅταν οἱ Βενετοὶ ἔχασαν
τὴ Ναύπακτο καὶ τὸ Ναύπλιο, καὶ στὰ 1571 τὴν Κύπρο,
καὶ ὅταν ἄναψε ὁ πόλεμος τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ 1644 ὡς
τὸ 1669, νέα κύματα Ἑλλήνων φτάσανε στὴ Βενετία.
Τοσοῦτον ἐθώπευε τὸ βαθύπλουτον καὶ τὸ εὐφυγον
τῆς τῶν Βενετῶν πρωτεύουσας! Ἄλλο ἓνα κύμα Ἑλ-
λήνων ἦρθε ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὴ Βενετία μὲ ἄλλη ιδιό-
τητα. Ἦσαν οἱ περίφημοι *stradioti*, οἱ στρατιῶται:

Ἀναμφιβόλως ἡ προσηγορία στρατιῶται δὲν ἐδόθη
κοινῶς εἰς τοιοῦτον εἶδος ταγμάτων εἰμὴ ὅτε οἱ Βε-
νετοὶ ἤρχισαν νὰ ἀπογράφωσιν εἰς αὐτὰ καὶ Ἕλληνας
ἐξ ὅλων τῶν πλησιοχώρων τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν
Ἀριστοκρατίαν ὑποκειμένων ἐπαρχιῶν, διατηροῦντες
ὅπερ εἶχον ὄνομα ἐν τῇ πατρίδι, ὅπου στρατιώτης
σημαίνει ὅ,τι εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ λέξις *milite*. Καὶ
τοῦτο συνέβη πιθανῶς μεταξὺ 1470 καὶ 1473. Μαγνυ-
ρίας πολλὰς ἔχομεν περὶ τῆς τὸλμης καὶ τῆς ἀσυγκρί-
του αὐτῶν — τῶν *stradioti* — ἀνδρείας. Καὶ μολο-
νότι εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην δὲν εἶχον οὔτε τάξιν
οὔτε μέτρον, καὶ μάλιστα ἐνεπιστεύοντο εἰς τὴν τῶν
ἵππων ταχύτητα, ἐκὰς τρέχοντες καὶ ἀδιαλείπτως λογ-
χεύοντες ἢ ἐμπροσθεν ἢ ὀπισθεν κατὰ τῶν ἐχθρῶν,
ὅτε μὲν ἐφορμῶντες ἐπὶ τοὺς ὁδηγοὺς τῶν σκευοφόρων
καὶ σιτοπομπῶν, ὅτε δὲ λαφυραγωγοῦντες καὶ τοὺς
δρόμους διακόπτοντες, ἀπέβαινον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ
νικηταί. Μετὰ δὲ πλείστης δεξιότητος οὐ μόνον διέ-
βαινον ὑψηλότατα ὄρη, καὶ ποταμοὺς βαθυτάτους διε-
κολύμβων, ἀλλὰ μετὰ πολυτρόπον αὐθαδείας εἰσέδον
καὶ παρεκρούποντο ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρῶν πρὸς λεη-
λασίαν. Ἀξιοθαύμαστος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ Ἕλληνας
ἐκεῖνος νεανίσκος ὅστις, κατὰ τὴν μεταξὺ Βενετῶν
καὶ Γερμανῶν ἐν Φοροϊονλίῳ μάχην (1510), ἐφίππος
ἐλόγγχευε τόσον δρμητικῶς, ὥστε διεπέρα τοὺς ἵππους
καὶ κατέβαλλε τοὺς μαχομένους. Δυσχερέςτατος δέ,
καὶ ὑπὲρ λόγον ἐξαίσιος, ὁ ἀγὼν (1491) τινῶν λογ-
χοφόρων καὶ ἐφίππων στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦ Μείζονος
τῆς Βενετίας πεπραγμένου Σωλήνους. Διὰ ταῦτα οὐδὲν
καὶ τοσαῦτα ἀνδραγαθήματα ἐθεωροῦντο ὡς τῶν βενε-
τικῶν στρατευμάτων τὸ ἄνθος.

Ὅταν, λοιπὸν, οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας, μαζὶ μὲ
τοὺς *stradioti*, πληθύνανε, γύρεψαν τὴν ἄδεια νὰ χτί-

σουν και δική τους εκκλησία. Με δουκικό θέσπισμα πήρανε την άδεια, συμφώνησε σ' αυτό και ο Πάπας. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1526 οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας ἀγοράσανε οἰκόπεδο πάνω σ' ἓνα κανάλι, λίγες ἑκατοντάδες μέτρα μακριά ἀπ' τὴν Πλατεία τοῦ Ἁγίου Μάρκου.

Ὅλοι τότε βάλανε τὸν ὀβολό τους γιὰ νὰ γίνει ἡ εκκλησία. Ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία τοὺς ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ εἰσπράττουν γιὰ τὴν εκκλησία φόρο ἀπὸ κάθε ἑλληνικὸ πλοῖο ποὺ θ' ἄραζε στὸ λιμάνι τῆς Βενετίας. Τὸ σχέδιον τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήματος παρεσκεύασε Σάντης ὁ Λομβαρδός, ὁ χρηματίας ἀρχιτέκτων αὐτοῦ ἐπὶ ἑννεαετίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1548 διεδέχθη αὐτὸν Ἰωάννης Ἀντώνιος ὁ Χιόνας ἐκ Λομβαρδίας, ἵσως δὲ μαθητὴς τοῦ Σανσοβίνου... Ἡ κυρίως τοῦ ναοῦ ἀνέγερσις, διαρκέσασα ἐπὶ ὅλα τριάκοντα τέσσαρα ἔτη, συνεπληρώθη κατὰ τὴν 11ην τοῦ Ἰουλίου μηνός, τῷ 1573, ἐκδασπανθέντων εἰς αὐτὴν ἄχρι τότε δεκαπέντε καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων δουκῶν. Οὐ μόνον οἱ κτίσται εἰργάζοντο περὶ τὰ θεμέλια τοῦ Ναοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁμογενεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ παῖδια περιέσκαπτον τὴν γῆν ἐκ πόθου καὶ μετ' εὐλαβείας.

Αἰγαιοπελαγίτες ἀγιογράφοι, ὁ Μιχαὴλ Δαμασκηνός ὁ Κρητικὸς, ὁ Ἰωάννης ὁ Κύπριος, καὶ ἄλλοι, εἰκονογραφήσανε τὸν περικαλλῆ ναό. Με πόνον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραπίλλια, στὰ 1597, ἀνυψοῦται ὁ περίκομπος ἄμβων, λίθοις κεκοσμημένος οὐ τοῖς τυχοῦσιν, οἷον ἐδ' ἐφεδραζόμενος ἐπὶ διαχρύσου ἀετοῦ δικεφάλου. Λύχνοι δὲ ἢ κανδήλαι φαίνονται ἔμπροσθεν τῶν Δεσποτικῶν ἁγίων εἰκόνων ἐπτά, τὰ ἐπτά χαρίσματα τοῦ Παναγίου Πνεύματος ὑπερφανούσαι· ἢ δὲ πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν κανδήλαι ἀκοίμητος τηρεῖται διὰ παντός. Πρὸς δὲ τούτοις τοῖς λύχνοις, ὁμοίως κατὰ σειράν, ἔμπροσθεν τοῦ εἰκονοστασίου θεωροῦνται κηρίονες τέσσαρες, δύο ἐξ ἐκατέρωθεν, γλαφυρῶς ἐξωγραφημένοι. Ἔχουσι δὲ καὶ βάσεις ἐκ χαλκοῦ πολυδαυδάλους καὶ καταχρύσους, πεποιημένας τῷ 1613. Μεταξὺ δὲ τούτων καὶ προπόμιοι λαμπροδοσάται δύο διαπρέπουσι, μεγάλοι καὶ ἀργυρόχυτοι.

»«

Αὐτὰ ἔπραττε τότε ἡ πίστη καὶ ἡ φιλογένεια τῶν κυνηγημένων Ἑλλήνων ποὺ ἔφταναν καὶ ρίζωναν στὰ κανάλια τῆς Βενετίας. Ὁ σημερινὸς ταξιδιώτης, ποὺ φτάνει στὸ Κάμπο ντεῖ Γκρέτσι νὰ προσκυνήσει τὸν Ἀη-Γιώργη ἔχοντας προετοιμαστῆ ἀπὸ σελίδες σὰν τοῦ Βελούδου, κυριεύεται ἀπὸ συγκίνηση δυνατὴ μὲν ἀντικρίσει, ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς εκκλησίας, τὸ χρυσὸ φέγγος τοῦ ἱεροῦ της.

Ἐπειδὴ ὡς τὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος δὲν ὑπῆρχε νεκροταφεῖο στὴ Βενετία, οἱ κάτοικοι ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τους μέσ' τὶς εκκλησίες ἢ στὸν περίβολό τους. Ὁ σημερινὸς προσκυνητὴς θὰ βρεῖ τὰ ἴχνη αὐτῶν τῶν ξεριζωμένων Ἑλλήνων χαραγμένα πάνω σὲ ἐπιτύμβιες πλάκες στὸ Ρίο ντεῖ Γκρέτσι :

ΩΔΕ ΚΕΙΜΕΝΟΣ
ΙΑΚΩΒΟΣ ΖΑΝΔΙΡΙΟΣ,
ΚΕΡΚΥΡΑΙΟΣ,
ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΕΠΙΣΤΑΤΗΣ.
ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΕΜΟΙΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙΣ
ΠΡΟΣΔΟΚΩ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΝΕΚΡΩΝ.

ΖΩΤΟΣ Ο ΤΖΙΓΑΡΑΣ
Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Ο ΕΠΙΤΟΥΡΧΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΓΘΕΝΤΟΣ ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ
ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΜΙΧΝΕΣΤΟΥ
ΠΡΩΤΟΣΠΑΘΑΡΙΟΣ ΚΑΙ ΓΑΜΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΞΙΩΣ ΕΚΛΕΧΘΕΙΣ
Ο ΛΑΜΠΡΩΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΩΣ ΒΙΩΣΑΣ
ΕΝ ΤΩΔΕ ΤΩ ΜΗΝΕΙΩ
ΤΩ ΓΗΘ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΘΕΝΤΙ
ΑΥΤΩ ΤΕ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙΣ
ΠΡΟΣΔΟΚΩΝ ΤΗΝ ΕΚ ΝΕΚΡΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ
Η ΡΕΪΜ Ε Ι

Ἡρεμεῖ. Τί καταπληκτικὴ λέξη !

Ἡρεμεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔμπρὸς στὸ εἰκόνημα μὲ τὴ μεγάλη ἱστορία, τὸ ἀρχαιότατον καὶ πανσεβάστων εἰκόνημα τῆς Θεομήτορος, ἀργυρόχρυσον ὄλον, καὶ διὰ λίθων πολυτίμων καὶ ποικιλοχρόων, καὶ ἀναθημάτων παντοίων κατ' ἄκρας ἔμπροσθεν καὶ περιλάμπων. Τοῦτο δὲ τῆς Πανάννου τὸ θεῖον τύπωμα, ἐκ δεξιῶν μὲν τὰς χεῖρας αὐτῆς διαπετώσης πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Δεσπότην, ἄνω δὲ περὶ τὴν ἀριστερόθεν γωνίαν ἐχούσης Ἀγγέλους ἐν νεφέλαις ἱκετευτικῶς ἐπιβλέποντας, ἀφιερῶθαι εἰς τὴν Ἀδελφότητα παρὰ τινος Μεγάλης Δουκίσσης, τῆς Κυρίας Ἀννης. Ἐσώζετο δὲ πρὸ τῆς Ἀλώσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς τὸ ἐκεῖσε παλάτιον τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ Μεγάλου Δουκὸς Νοταρᾶ. Καλεῖται δὲ αὕτη ἡ θαυματουργοτάτη εἰκὼν Παναγία ἡ Κρυπτή. Διότι ὅτε εἰσέβαλον οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Βασιλεύουσαν ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β', καὶ ναοὺς καὶ οἶκους ἐλεηλάτουν, ἡ ἁγία αὕτη εἰκὼν ἀπὸ τοῦ παλατίου παραδόξως ἐκρύβη καὶ μετὰ τὴν Ἀλωσιν εὐρέθη ἔξω τῆς πόλεως. Τεσσάρων ὄλων αἰώνων καὶ ἐπέκεινα παριπνευσάντων ἀπὸ τῆς θεοβουλήτου εὐρέσεως τούτου τοῦ ἱεροῦ κειμηλίου, ἀμάραντον εἰσέτι βλέπεις τῶν χρωμάτων τὴν μίξιν, καὶ τὴν μορφὴν τῶν προσώπων καταφανῆ, καίτοι μελανωθέντων ὑπὸ τῆς πολλῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ Θεομήτωρ φαίνεται λέγουσα τὸ θεόχρηστον ἐκεῖνο λόγιον τῆς αὐτῆς προτυπωσάσης τοῦ Ἀσματος Νύμφης : Μέλαινα εἰμι ἐγὼ καὶ καλή. Τὰς δὲ βολὰς τῶν ὀμμάτων ἀπευθύνει πρὸς τὸν θεωρὸν ἢ παντελεῆμον, καλὸν ὁρῶσα καὶ ἱλαρόν, καὶ σταθερᾶς ἐλπίδος πληροῦσα τὰς καρδίας τῶν πιστῶς αὐτῇ προσερχομένων.

Ὡ, τί συγκίνηση ἔμπρὸς σ' αὐτὰς τὰς βολὰς τῶν ὀμμάτων τοῦ πανσεβάστου κειμηλίου ποὺ ἔφερε στὴ Βενετία ἡ Κυρία Ἀννα Παλαιολογίνα, θυγάτηρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντινουπόλεως Λουκᾶ Νοταρᾶ, γιὰ νὰ σκέπει τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ τενάχη τῆς Ἀδριατικῆς !

ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

**Β. Ιδιόχειρη επιστολή του Ηλία Βενέζη και αλληλογραφία του με τους
Διοικητές Εμμ. Τσουδερό και Κ. Βαρβαρέσο σχετικά με την έκδοση του βιβλίου
«Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος»**

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
"ΕΛΛΟΤΡΑΠΕΖΑ"

86/11

Μετ'ε Διοικητάι,
Καὶ εὐχαρὶν πλὴν ἔφα, ὅς καὶ γάρητε, δὲ σκενὴ, ἀπὸς δὲ
καὶ σκενὴν αὐτῆς, πῶς καὶ σταθίκατε καὶ τὴν εὐχὴν ὁ-
φείλω. Θέλω καὶ εἰς διαβεβαίωσιν γὰρ τῆς αἰτίας.
σοφίαν καὶ, ὅς δὴ πλὴν ἰσαγορεύει, ~~καὶ~~ ὅς καὶ γάρητε,
καθὼς εὐκταπλὴν ἀπὸς ἰσαγορεύει πρὸς τὸ Διοι-
κῆται, ἀλλὰ εἰς χεῖρ ἀνδρείου, ὅς εἴμαι ἐξ ὁ-
ς τίμιον. Σὺς εὐχαριστῶ.

Πικρὸν ἄλλοις πρὸς τὸ κερσάντισον τῆς ζήτησεως
δὲ εὐς δύναται ἀγαθὴ ἀπὸς. Γιατί καὶ εὐς πάλιν
εὐς υὑσιέστε ὅς σπορῶ. Εὐχόκα γὰρ τῶν
εὐρυχίαν καὶ εὐς χαιρῶς καὶ εὐχόκα τῶν
Μαίη 1, 1935.

Ηλίας Βενέζης.

Ηλίας Βενέζης.
Ζωήτης Εὐχῶν.

BRISTOL AND PALACE HOTEL
ΛΟΝΔΙΝΟΝ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 24.1.56

*Αγαπητέ φίλε,

Τίς δύο πρώτες ήμέρες του ταξιδιού - από τόν Ιανουάριον έως 15.1 - διαδραμάτισαν το "Χρονικόν της Ιστορίας της Ελλάδος", διαμεσολάβησε και επιβίβησε. Χωρίς άλλο ή εγότης σας προς τό "Ιστορικόν και ή εξέλιξίς σας προς τήν προεπιστάσιν των σάς καθοδηγήσιν μέσω εις τόν λαβύρινθον των σχετικών πληροφοριών καί πηγών καί έτσι συνετέλεσε τήν ιστορίαν του ως ειδικός καί ως ημερολόγιος.

Τό "Χρονικόν" είναι ένα τέλειον πορτραίτον της "αόρας" μου, της συγγραφής ελληνικής.

Διεύς σας

*Αμν.Ιωαννίδης

ANTHONY ANTIPPAPOU
ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 14/5/56

Κ. Α.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Κυρία Κ. Βασιλείου

Αθήναι, 9 Απριλίου 1956

Σεβαστέμου Κύριε Πρόεδρε,

Θά λάβετε ταχυδρομικώς τό "Χρονικόν" της Τραπέζης της "Ελλάδος" πού έπιτέλους έξεδόθη.

Θέλω νά υποβάλω, δι' άλλην μίαν φοράν, τήν ευγνωμοσύνην μου διά τήν βοήθειαν τήν όποιαν μου έδωσαν τά πολύτιμα στοιχεΐα τά όποΐα έδέσαστε εις τήν διαθεσίν μου. Έλπίζω ότι θά βρῆτε πλήρη καί πιστήν τήν μεταφοράν των εις τό "Χρονικόν."

Ο Γεώργιος Μαντζαβίνος δυστυχώς δέν έπρόλαβε νά ίδῃ τό "Χρονικόν". Τό έπρόλαβε ό Έμμανουήλ Τσουδερός καί, καθώς μου έλεγε ή κυρία Τσουδεροῦ, ήτο ή τελευταία χαρά της ζωής του. Σας έσωικεΐω αντί-γραφον πιστόν της επιστολής του πού, λίγες ήμέρες πρίν αποθάνει, μου έστειλε από τήν "Ιταλίαν".

Θά ήτο πολύτιμον, κύριε Πρόεδρε, ένα σχολιόν σας διά τό "Χρονικόν της Τραπέζης της "Ελλάδος". Θά τό έδημοσιεύαμεν εις τό "ΕΗΜΑ", αν τό έγκρίνετε.

Παρακαλῶ δεχθῆτε έά σέβη μου καί τήν αγάπην μου

Ελίας Βενέζης

INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION & DEVELOPMENT
1818 H STREET N.W.
WASHINGTON 25, D.C.

9 Μαΐου 1956

Φίλε Κύριε Βενέζη,

"Ελαβα τό γράμμα σας τῆς 9ης Ἀπριλίου καί μετά
τινα χρόνον τό "Χρονικόν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος" καί σᾶς εὐχα-
ριστῶ θερμῶς. Καίτοι ἐγνώριζον τά πνευματικά καί ψυχικά σας χαρί-
σματα καί τήν ἐξαιρετικήν συγγραφικήν σας ἱκανότητα, ὁμολογῶ ὅτι
διερωτώμην ἂν θά ἤμπορούσατε νά ὑπερνικήτετε ἐπιτυχῶς τὰς δυσκολίας
καί τὰ ἐμπόδια πού μοιραίως θά συνήντα ὁ ἐπιχειρῶν νά γράφῃ τήν ἱστο-
ρίαν ἑνός οἰκονομικοῦ καί κοινωνικοῦ Ὁργανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη
καί ἔδρασεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἥσκησε σημαντικήν ἐπιρροήν ἐπὶ τῆς
διαμορφώσεως τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας καί τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομι-
κῆς δραστηριότητος καί τοῦ ὁποίου σχεδόν πάντες οἱ κύριοι ἐργάται
εὐρίσκοντο ἤν ζῶῃ ὅταν ἀνελαμβάνετο τό ἔργον.

Αἱ ἀμφιβολίαι αὐταί διελύθησαν μέ τήν πρώτην ἀνά-
γνωσιν τοῦ "Χρονικοῦ". Εἶδα μέ μεγάλην χαράν καί ἐνθουσιασμόν ὅτι
ἐγράφατε ἔργον τό ὁποῖον φέρει ὅλα τά γνωρίσματα πού πρέπει νά χαρα-
κτηρίζουν μίαν καθαρῶς ἱστορικήν μελέτην. Καίτοι ἡ ἔρευνά σας ἀναφέ-
ρεται εἰς σύγχρονα γεγονότα, κατωρθώσατε νά βγῇτε ἔξω ἀπό τό περιβάλ-
λον καί νά θεωρήσετε τά φαινόμενα καί τοὺς ἀνθρώπους ἀπό τῆς ἀνωτέ-
ρας σκοπιάς τοῦ ἱστορικοῦ καί ἔτσι ἐγράφατε ἕνα πραγματικόν "Χρονι-
κόν" ἀντικειμενικόν, πιστόν καί ἀπρόσωπον καί ἐπιτύχατε νά περιγρά-
ψετε τήν συμβολήν ἐκάστου καί νά ἐκθέσετε τὰς ἀναποφεύκτους διαφορὰς
ἀντιλήψεων καί ἀντιθέσεις μέ πλήρη ἀμεροληψίαν καί ἀπλότητα. Ἡ ἀφή-
γησις εἶναι γλαφυρά καί ἀπέριττος, ἡ δέ γλῶσσα ἀπλή, κομψή καί ἀπηλ-
λαγμένη τῶν ἐκατέρωθεν ὑπερβολῶν πού συχνά χαρακτηρίζουν σήμερον τόν
γραφτόν μας λόγον. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν μοῦ ἔκαμε ἡ εὐχέρεια μέ τήν
ὁποίαν χειρίζεσθε τά ποικίλα καί πολύπλοκα οἰκονομικά προβλήματα καί
ἡ ἀκρίβεια μέ τήν ὁποίαν τά ἐμφανίζετε.

Σᾶς ἐκφράζω τὰ θερμά μου συγχαρητήρια καί πιστεύω
ὅτι τό "Χρονικόν" σας ἀποτελεῖ ἀνεκτίμητον προσωπικήν σας συμβολήν
εἰς τήν γνῶσιν μιᾶς σπουδαίας περιόδου τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς.

Μέ φιλικώτατα αἰσθήματα
Κ. Βαρβαρέσος

Γ. Η φυλάκιση του Ηλία Βενέζη το 1943: διαβιβαστικό στη γερμανική Kommandatur με τις υπογραφές προσωπικοτήτων του ελληνικού πολιτικού και φιλολογικού κόσμου, αποφυλακιστήριο και δοκίμιο της πρώτης σελίδας του βιβλίου του Μπλοκ C, καθώς και αντίγραφο της επιστολής που ο Ηλίας Βενέζης έγραψε στη γυναίκα του, Σταυρίτσα, ενόσω ήταν κρατούμενος στο Μπλοκ C των φυλακών Αβέρωφ

Athen, 29-10-1943

An

die Deutsche Ortskommandatur

A t h e n

Die hiermit unterzeichneten versichern die Deutsche Ortskommandatur, dass Herr E l i a s M e l l o s, der am 28.8. M. in der Bank von Griechenland (Τράπεζα της Ελλάδος) gefangen genommen wurde, ein friedlicher, seinen literarischen Beschäftigungen ausschliesslich ergebener Mann ist. Herr Mellos, der unter dem literarischen Pseudonym Wenesias eine Reihe von Erzählungen und Romanen verfasst hat, ist anerkanntermassen einer unserer besten Literaten, auch für seine milde, anständige Gesinnung besonders hochgeschätzt. Da er auch Vater eines unmündigen Kindes ist, so erlauben wir uns, Sie höflichst zu bitten, ihn freizulassen, vorausgesetzt dass keine konkrete Anklage Ihrerseits gegen ihn erhoben worden ist.

Univ.-Prof. Dr. Nikos A. Bees (540), Mitglied der Akademie

Univ.-Prof. Dr. Manolis Kiantzoglou, Ind. 19

Dr. H. B. Chocemis

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Univ.-Prof. Dr. Theodoros Papadopoulos

Στ[αυρίτσα] μου,

είμαι καλά στην υγεία. Πήρα και τό δεύτερο καλάθι και τό χαλάκι. Μή μου στέλνεις πιά λάδι και ζάχαρι. Έχω. Τά άλλα τρόφιμα μου ήταν πολύτιμα. Τήν έρχόμενη φορά νά μου στείλεις πιζάμες και πανωφόρι. Ευχαριστώ. Έγιναν άραγες για μένα ό,τι ενέργειες έπρεπε; Συμβουλευσου τή Χρ[υσούλα].¹ Πήρατε και για μένα χαρτί τής Αστυνομίας; Ή Λιλή [Ιακωβίδη]² νά βοηθήση σ' αυτό και ό κ. Πομόνης, συνάδελφος, συγγενής του ύπουργού Ταβουλάρη. Τρεῖς άνθρωποι έπρεπε όπωσδήποτε νά μιληθοῦν. Ό κ. Λούβαρις από τήν Έταιρ. Λογ[οτεχνῶν], 2) ό κ. Πλ. Χ'μυχάλης (πατέρας τής Αγγελικῆς και φίλος του Θάνου³) και 3) ό κ. Χ'Κυριάκος (μέσω του φίλου μου ζωγράφου Χ'Κυριάκου, φίλου του Σωκράτη⁴). Παρακαλώ μέ τό Θεοτοκά νά δεῖτε τόν κ. Κ. Τσάτσο πού θερμά τόν ίκετεύω νά ενδιαφερθῇ και ν' αναλάβη τήν υπεράσπισή μου. Νομίζω πώς μόνη σωτηρία μας εἶναι νά παρακληθῇ νά παρέμβῃ ό κ. Νουμπάχερ και νά μᾶς δοθῇ χάρις. Άς του ζητηθῇ ως πρώτη πράξις τής αποστολῆς του στήν Ελλάδα. Αυτό θά πρέπει νά του τό ζητήση ή Κυβέρνησις, κατόπιν σχετικῶν διαβημάτων τῶν πνευματικῶν οργανώσεων. Σχετικῶς μίλησε στόν Γεν[ικό] Γραμ[ματέα] τής Έτ. Λογοτεχνῶν. Παρακαλώ νά μήν μᾶς εγκαταλείψουν. Ή απομόνωσίς μας εξακολουθεῖ και φοβᾶμαι μ' όλον πού εἶμαι άθῶος. Γρήγορα, γρήγορα, μήν επαναπαυθῆτε.

Νά φανῆς, αγάπη μου, και στήν περίπτωση αὐτή γενναῖα. Τό νοῦ σου στό παιδάκι μας. Έλπίζω πώς δέ θά μ' αφήση ό Θεός. Ό Γιάννης [Σκαζίκης]⁵ νά σου παραστέκεται. Τόν παρακαλῶ. Οἱ λίγοι φίλοι του σπιτιοῦ μας σέ παραστέκουν άραγε; Ή Ιουλία και ό Αντρέας;⁶ Ή Αἰολ[ική] Γῆ νά τυπωθῇ μέ φροντίδα μόνο του Γιάννη χωρίς τήν αφιέρωση και ή 3η έκδοση τής Γαλήνης. Φρόντισε νᾶχω δυό λόγια σου μέ τή Χρ[υσούλα]. Ποτέ δέν ἤξερα πόσο πολύ σ' αγαπῶ όσο τώρα. Νά πάρετε τό ποδηλατάκι τής Αννούλας και νά τῆς τό δώσετε από μέρους μου πού λείπω σέ ταξίδι. Δέν μπορῶ νά τό σκέπτομαι γιατί θά χάσω τό θάρρος μου. Σᾶς φιλῶ. Ό Θεός μαζί μας.

13/11/43

Ηλίας

1 Χρυσούλα Ελευθεριάδη, πολύ στενή οικογενειακή φίλη. Λόγω της ιδιότητάς της (παιδίατρος) είχε τη δυνατότητα να τον επισκέπτεται στη φυλακή.

2 Νύφη του ζωγράφου Γιώργου Ιακωβίδη και ποιήτρια.

3 Θάνος Μέλλος, αδελφός του Ηλία Βενέζη.

4 Σωκράτης Καραντινός, αρχιτέκτονας.

5 Πρώτος εκδότης του Βενέζη, επικεφαλής των εκδόσεων «Άλφα».

6 Ιουλία και Ανδρέας Ιατρίδη.

Περιεχόμενα

Εργογραφία	4
“Συνομιλία με πρώην εχθρό” Τεύχος 1, Ιούλιος 1961, τόμος Α', σ. 10-12	5
“Τα τείχη της Τροίας” Τεύχος 5, Νοέμβριος 1961, τόμος Α', σ. 142-144	8
“Το πνεύμα και η πράξη – 141 χρόνια”, Τεύχος 9, Μάρτιος 1962, τόμος Β', σ. 66-67	11
“Το μέγιστον μάθημα” Τεύχος 16, Οκτώβριος 1962, τόμος Β', σ. 290-291	13
“Ελπίδα του κόσμου” Τεύχος 19, Ιανουάριος 1963, τόμος Γ', σ. 1-2	15
“Κατά πατρογονικήν παράδοσιν του έτους 1580 – Στιγμή μες στην ελληνική άνοιξη” Τεύχος 23, Μάιος 1963, τόμος Γ', σ. 135-136	17
“Από τον πόλεμο του 1940-1941” Τεύχος 28, Οκτώβριος 1963, τόμος Γ', σ. 289-290	19
“Η επίδοση των Επάθλων του Δεύτερου Διαγωνισμού μας Δηγήματος” Τεύχος 30, Δεκέμβριος 1963, τόμος Γ', σ. 371-374	21
“Ο μικρός πρίγκιπας” Τεύχος 34, Απρίλιος 1964, Τόμος Δ', σ. 101-102	25
“Η θαλασσινή δόξα της Ελλάδας – Σελίδες ενψυχίας και ομορφιάς στο Αιγαίο” Τεύχος 40, Οκτώβριος 1964, τόμος Δ', σ. 291-294	27
“Αναδρομή (Σκέψεις πάνω στα χειρόγραφα ενός Ευρωπαίου του 1905)” Τεύχος 43, Ιανουάριος 1965, τόμος Ε', σ. 1-3	31
“Ιερέως Διονυσίου Ελευθερέως (Ενθύμηση Ιωάννου Γρυπάρη)” Τεύχος 46, Απρίλιος 1965, τόμος Ε', σ. 97-99	34
“Η Άνδρος του Καϊρη” Τεύχος 53, Νοέμβριος 1965, τόμος Ε', σ. 292-293	37
“Αιωνιότητα της Κρήτης” Τεύχος 58, Απρίλιος 1966, τόμος ΣΤ', σ. 97-99	39
“Η θάλασσα και οι Έλληνες” Τεύχος 62-63, Σεπτέμβριος 1966, τόμος ΣΤ', σ. 208-210	42
“Στα τενάγη της Αδριατικής” Τεύχος 76-78, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1967, τόμος Ζ', σ. 249-251	45
Χειρόγραφα-σημειώσεις του Ηλία Βενέζη για το “Χρονικόν της Τραπέζης της Ελλάδος”	48

Στο γραφείο του - Διδ. Γραφείο της Ελλάδας

Αρχείο της Άννας Βενέζη Κοσμετάτου

